CARMEN VLAD

II-20.332

Sensul, dimensiune esențială a textului

EDITURA DACIA

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

II-20332

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CARMEN VLAD

SENSUL, DIMENSIUNE ESENȚIALA A TEXTULUI

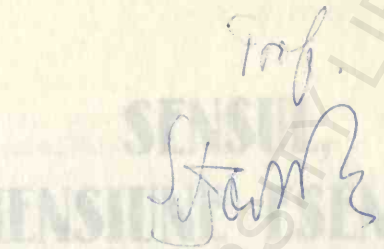

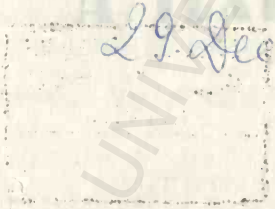

BCUIAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Coperta de ADRIANA ANDREI

© Editura Dacia, 1994

ISBN 973-35-0408-4

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

II-20.332

CARMEN VLAD

SENSUL, DIMENSIUNE ESENȚIALĂ A TEXTULUI

B.C.U. IASI
804222

EDITURA „DACIA"
CLUJ-NAPOCA 1994

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fiului meu, Tudor

„Pornesc în fugă, ca Achile, alături de broasca țestoasă, dar interesat mai mult de structura drumului, de paradoxala infinitate de puncte care îl alcătuiesc, merg încet, în patru labe, mă înfund în examinarea solului și nu ajung niciodată la capătul cursei, acolo unde broasca greoaie e dispusă să mă aștepte sute de ani".

Toma Pavel, *Fragmente despre cuvinte*

Ado
B.C.U.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I. „PULSUL" ACTUAL AL LINGVISTICII

„Je m'intéresse au langage parce qu'il me blesse ou me séduit"

Roland Barthes, *Le plaisir du texte*

1. Existența unor obiecte verbale (materiale) calificate sau calificabile în mod intuitiv ca *texte* nu a fost contestată de nimeni, nicicînd. Dimpotrivă, discipline sau ramuri, mai vechi sau mai noi în istoria culturii, precum: *hermeneutica, retorica* (atît ca teorie a *ornamentației*, cît și ca *teorie a argumentației*), *poetica, stilistica* (literară) și *studiul filologic*, au avut drept obiecte de observație *textele*, în materialitatea lor de produse finite. În fiecare dintre domeniile amintite, căile de abordare au avut specificul lor, determinat de scopurile particulare ale fiecărui tip de cercetare, de unghiurile de interpretare diverse aplicate textului. Dar ceea ce, în plan meta-teoretic, separă vechile abordări de una dintre cele mai recente orientări în lingvistică, *teoria textului*, ni se pare că s-ar afla în altitudinea „privirii", în *esențialitatea* interogațiilor și în *generalitatea* răspunsurilor proiectate asupra textului. Empiricul fiind înlocuit, progresiv, cu teoreticul, *textul* încetează să mai fie tratat în particularitatea sa „naturală", pentru a se putea, dimpotrivă, examina și construi *în calitatea lui de concept*, cu serioase implicații în sfera fenomenelor lingvistice, praxiologice, sociale, istorice și culturale.

Știința care și-a asumat în mod legitim sarcina definirii și a cercetării *categoriei de text* este *lingvistica* ultimelor 2—3 decenii. Dar fundamentarea teoretică a textului ca *mărime lingvistică*, menită să *reprezinte* o anumită parte a obiectelor de natură verbală (sau o anumită *unitate* din sfera unităților lingvistice), să ofere o *imagine* general valabilă pentru aceste obiecte, s-a produs cu destule dificultăți și în condițiile unor dispute, adesea contradictorii. Atitudinile au evoluat între două extreme: de o parte refuzul categoric de a accepta existența textului ca unitate distinctă în ierarhia unităților lingvistice,

iar de cealaltă parte o prea mare permeabilitate în plan factologic și terminologic, determinînd atribuirea calității de text unor obiecte neomogene sub raportul *funcționării* lor.

În ultima vreme asistăm la o vizibilă diminuare a atitudinii reticente în fața includerii textului în categoria obiectelor destinate *cercetării lingvistice*. Modificarea de optică trebuie pusă în relație atît cu atmosfera epistemologică generală, cu climatul cultural al ultimelor trei decenii, cît și, mai cu seamă, cu dezvoltarea *teoriei semiotice* și a aparatului *logico-formal*, acesta din urmă devenit din ce în ce mai suplu, mai adecvat descrierii unor fenomene complexe de tipul limbajului natural.

Așa cum spuneam, *textologia modernă a debutat în lingvistică*, iar faptul acesta n-a fost întîmplător. Dimpotrivă, el se înscrie într-o evoluție firească a domeniului care, în ultimele decenii, s-a caracterizat prin tendința de a depăși cercetarea dominată de perspectiva lui «langue», preponderent paradigmatică, pentru a pătrunde în sfera celui de-al doilea termen dihotomic saussureian, «parole», văzut inițial, mai ales în aspectul lui sintagmatic.

1.1. Două categorii de împrejurări au influențat cursul lingvisticii din ultimele două-trei decenii.

Prima categorie, pe care aș numi-o „simptome lingvistice" configurează o zonă de confruntări polemice în sfera *teoriei metalingvistice*. Astfel, *sintaxa*, concepută o vreme ca un component de bază, cu rol decisiv în producerea propozițiilor/frazelor unei limbi, este supusă unui examen critic sever, pentru a i se revizui poziția și valoarea în cadrul teoriei limbii. În același timp, *semantica* înregistrează un vizibil reviriment, prin creșterea interesului pentru cercetarea structuralistă (componențială) a vocabularului și prin încercarea (generativistă și transformațională) de a fundamenta o teorie a sensului *frazal*, dotată și cu un set de proceduri pentru analiza și captarea *acestui* sens. Delimitarea *deicticelor* (o categorie semantic distinctă prin dependența sensului de contextul enunțiativ) și descrierea lor funcțională, alături de reinterpretarea semantică a cazurilor, au marcat o fază mai evoluată în tentativa semanticii de a-și asuma studierea sensului unor secvențe de dimensiuni superioare frazei.

Să mai subliniem faptul că *stilistica*, o disciplină cu puternică tradiție și varietate metodologică, fixată asupra *textului* ca domeniu de investigație predilect, a fost în măsură să furnizeze lingvisticii actuale material factologic bogat, însoțit adesea de observații analitice fine și pertinente.

A doua categorie de evenimente, care au contribuit „din afară" la apariția și dezvoltarea lingvisticii textului (ca știință a lui «parole»), aparțin atmosferei epistemologice generale și climatului cultural din ultimele decenii; le numesc, de aceea, „simptome epistemologice". Sub incidența acestora, se constată că, în ultima perioadă, tendința de simbolizare și de matematizare a demersurilor descriptive, în cele mai diverse sfere ale cercetărilor științifice, este controlată, tot mai frecvent, de ceea ce anterior fusese, uneori, neglijat. E vorba de conștiința necesității de a dubla efortul formalizant printr-un aparat *interpretativ* în măsură să stabilească atît relevanța în plan teoretic a rezultatelor cît și eficiența lor pentru circumscrierea fiecărui domeniu în particularitatea sa fenomenală.

1.2. În planul *teoriei limbii*, aceste tendințe se corelează cu o seamă de aspecte dintre cele mai importante:

(i) Astfel, efortul *construcției teoretice* este reorientat dinspre imaginea limbii ca sistem (modelat fie printr-un demers de tip analitic-deductiv, precum cel preconizat de Hjelmslev în celebrele sale *Prolegomena to a Theory of Language*, fie de tip generativ-sintetic, în manieră chomskyiană), spre captarea în reprezentări teoretice cuprinzătoare și riguroase a *mecanismelor comunicării verbale*, teoriile conversaționale sau ale interacțiunilor verbale fiind dintre cele mai elaborate[1].

(ii) Problematica *sensului*, abandonată o vreme sau redusă la scara semnelor verbale minimale (morfeme, lexeme), revine spectaculos în lingvistică într-o viziune dublu amplificată: pe „orizontală", în investigarea relațiilor de sens se depășesc limitele frazal-enunțiale, iar pe „verticală" se recuperează relația *semnului lingvistic* (semnificant + semnificat) *cu referentul*. Vehemența structuralistă împotriva *teoriei referinței* (ca fiind exterioară limbii și, prin urmare, lingvisticii) a fost treptat înlocuită cu o atitudine mai comprehensivă, de acceptare, în anu-

mite limite și cel puțin pentru unele aspecte, a recursului la referent, fapt care a determinat reconsiderarea semanticii și chiar tratarea ei ca o disciplină care studiază semnele lingvistice în relație cu universul discursului[2].

(iii) O nouă viziune asupra materiei verbale *dispuse discursiv, viziunea dinspre întreg spre elementele lui componente,* este frecvent preconizată, spre a o înlocui pe cea opusă, în care punctul de plecare și importanța majoră în cercetare se focalizau tocmai în unitățile de rang inferior.

In opinia lui H. Weinrich (1973, 12—13), *lingvistica textului* trebuie să inverseze „datele" inițiale ale cercetărilor „clasice", recurgînd la o strategie operațională diferită. Rezultate dintr-un decupaj al textelor prin procedee de „mise en fiches", *gramaticile* și *dicționarele limbii* s-au bazat prioritar pe ștergerea, pe anularea structurilor textuale în cursul operației de segmentare. De aceea, într-o optică *nouă,* lingvistica are sarcina de a pune în evidență tocmai modul în care anumite fenomene verbale, ce *traversează textele,* configurează „un complex de determinări, o rețea de valori textuale". Realizarea acestui deziderat printr-un „veritabil program de lucru" implică, pe de-o parte, spargerea unor limite „tradiționale" (cadrul *silabei,* în fonologie, cadrul *cuvîntului* în semantică și, mai ales, cel al *frazei,* în sintaxă), iar pe de altă parte, acceptarea unei dimensiuni noi, pentru că „toate problemele lingvistice trebuie reintroduse în cadrul textului: fonemul, monemul (morfem și lexem), sintagma vor fi studiate în interiorul textului" (Weinrich, 1973, 13). Din perspectiva semanticului discursiv/textual, ideea este tranșant exprimată și de E. Benveniste (1974, 64): „Mesajul nu se reduce la o succesiune de unități identificabile separat; nu adițiunea de semne este aceea care produce sensul ei, dimpotrivă, sensul («l'intenté»), conceput în mod global, este cel care se realizează și se divide în semne particulare, adică în *cuvinte*". Convergentă cu opiniile citate este și părerea lui de Beaugrande și Dressler (1981, 33), care socotesc că un text nu poate fi explicat ca o configurație de morfeme sau de enunțuri ci, mai curînd, că morfemele și enunțurile funcționează ca unități operaționale și „pattern"-uri pentru a semnala înțelesuri („meanings") și scopuri pe durata comunicării.

(iv) În cercetarea cu caracter aplicativ se observă deplasarea accentului de la întrebarea „*cum*, prin ce mijloace, semnifică limba naturală" — impusă cu autoritate de teoriile de tip structuralist și generativist — la întrebarea „*ce* semnifică" sau care este universul de discurs reprezentat în și prin *text*.

1.3. Toate fenomenele pe care le-am semnalat mai sus (dar probabil și altele), conjugate, au determinat *spectaculoase modificări de optică în lingvistica actuală*, modificări dependente și de „destinul" cercetării textuale.

1.3.1. „Clasicul" sistem de nivele ale limbii, consacrate de teoriile lingvistice moderne, s-a lărgit prin adăugarea unui *nivel transfrastic*, acceptat de unii, contestat de alții. De aceea nu pot fi trecute sub tăcere cele două atitudini diferite în abordarea transfrasticului. Cea dintîi s-ar caracteriza prin încercarea de a statua transfrasticul ca *nivel superior* în ierarhia cunoscută a *nivelelor limbii*, preconizîndu-se posibilitatea și necesitatea de a „descoperi" și cerceta relații de tip sintagmatic *dincolo de limitele frazei*. În această alternativă, lingvistica ar avea obligația să inventarieze elementele verbale cu funcție conectoare transfrazală și să specifice condițiile în care *aceste* elemente dobîndesc statutul funcțional transfrazal. Șansele unei asemenea optici, deși incerte, nu mi se par cu totul imposibile, cu condiția de *a nu identifica transfrasticul cu textualul*, cu alte cuvinte de *a nu reduce caracterul textual al unei mărimi verbale doar la manifestarea relațiilor transfrastice de sens, prin mijloace verbale explicite*.

O lucrare în care se urmărește fundamentarea teoretică și descrierea nivelului lingvistic transfrazal este cartea lui Sorin Stati, *Le transphrastique* (Paris, 1990). Depășind atît limitele întinderii frazei, cît și pe cele ale conținutului sau semnificației sistemice ale acesteia, acest *nivel* conturat de Stati cuprinde, prin fenomene precum *intenție comunicativă, funcții pragmatice* și *roluri argumentative*[3], „germeni" ai textualității, adică ai unui set de trăsături considerate de majoritatea teoreticienilor textului drept standarde textuale[4].

Cea de-a doua atitudine se remarcă prin relevarea *diferenței calitative* dintre frază și unitate sau secvență

B.C.U. „M. FM ... ASI
L I T ...

de tip textual, diferență prin care textul este situat dintru început în sfera *vorbirii*, concepută acum ca fenomen comunicativ, produs al interacțiunii și semnificării[5].

1.3.2. Teama, atît de pronunțată, cu trei-patru decenii în urmă, de *fenomene pragmatice*, considerate incompatibile cu o *teorie lingvistică riguroasă*, cedează locul, tot mai mult, eforturilor de a capta în termeni exacți acele fenomene de la periferia sistemicului prin care acesta din urmă „se deschide" spre dimensiunea comunicativă a limbajului. Consecința majoră a acestei situații asupra cercetării lingvistice este deplasarea punctului de vedere dinspre sfera elementelor preponderent sintactico-semantice spre cele preponderent pragmatice.

Considerînd concepția lui Chomsky asupra lingvisticii nu atît de falsă, pe cît de înșelătoare, de deformantă pentru cercetarea verbală însăși, Searle (1982), propune o soluție total diferită, pornind de la premisa că unitatea de comunicare umană în limbă este actul de limbaj „de tipul celui numit act ilocuționar" și că ceea ce mediază trecerea de la faptul brut al emisiei de sunete la faptul instituțional al actelor ilocuționare constă tocmai într-un set de reguli. De aceea, în *gramatica* preconizată de Searle, „teoria actelor de limbaj, în măsura în care înglobează în același timp ceea ce anterior se numea semantică și pragmatică, va ocupa, dimpotrivă, în mod necesar, un rol central" (cf. 1982, 235—236).

O altă categorie de fapte verbale care a făcut inevitabilă concentrarea asupra pragmaticii și a implicațiilor sale lingvistice a fost categoria deicticelor. Levinson (1983/1984) le socotește un fenomen care prin anumite trăsături (răspîndirea generală în limbile naturale și puternica gramaticalizare a sensului) aparține semanticii *limbii*, iar prin altele (dependența sensului de contextele de întrebuințare) aparține pragmaticii. Definind *pragmatica* drept „studiul acelor relații dintre limbaj și context care sunt *gramaticalizate*, sau codificate (encodate în structura limbajului" (1983/1984, 9) o atașează, de fapt, studiului lingvistic „clasic"; dar în asemenea condiții, frontiera dintre semantică și pragmatică rămîne oscilantă, incertă, tocmai din cauza deicticelor, acest „Janus Bifrons" al limbajului.

O imagine asemănătoare a pragmaticii se conturează și în direcția inaugurată de Benveniste, în lingvistica franceză; prin tratarea enunțării ca un fenomen *distinct,* dar *constitutiv enunțului,* elemente pragmatice pătrund în însuși sistemul limbii.

Aspectele menționate mai sus, cuprinse în plan teoretic în domeniul *pragmaticii enunțiative* și în cel al *pragmaticii ilocuționare,* au avut, conform opiniei exprimate de Catherine Kerbrat-Orecchioni (1986, 16), un impact decisiv asupra lingvisticii, „prima înmormîntînd definitiv dogma «imanenței descriptive», iar cea de-a doua ridicîndu-se împotriva unei concepții asupra limbajului prea exclusiv descriptiviste și informaționaliste".

Soluționată pe o cale metodologic diferită, asumarea *pragmaticii* de către o teorie completă (comunicativă) a limbajului este preconizată și de Eco. Limba nu mai poate fi concepută doar „ca un dicționar succint, ci ca un sistem complex al *competenței enciclopedice*" (Eco 1981, 841). În consecință, modelul trebuie astfel elaborat încît să fie capabil a integra, în parte sau în totalitate, *semantica și pragmatica.*

Un alt „sector" prin care pragmatica a pătruns recent în lingvistică (gramatică) este studiul *conectorilor pragmatici,* așa cum sunt aceștia cercetați de grupul de la Geneva. Din punct de vedere *teoretic,* această *clasă de mărci lingvistice* este relevantă pentru că ea angajează în discuție relația dintre semantică și pragmatică în analiza produselor verbale, prin evidențierea unor constrîngeri semantice de care depinde interpretarea pragmatică de natură inferențială (cf. Moeschler, 1989 (a), 8). Pe de altă parte, așa cum remarcă Moeschler (1989 (a), 15) *analiza* acestei clase „face să intervină un aspect fundamental al *descrierii pragmatice a enunțurilor* (s.n. — C.V.): principiile care regizează formarea contextului, ca și regulile de deducție aplicate în însuși procesul inferențial".

Fără a intra acum în detalii, trebuie să reținem aici consecințele importante pe care concepția asupra dialogului și modelul interpretativ propus de Moeschler le au în sfera fenomenelor discursiv/textuale. Regulile (constrîngerile) de înlănțuire, de coerență, nu mai sunt considerate ca determinante pentru *mecanismele interpretative* la nivel textual/discursiv. Acestea din urmă sunt, dimpotrivă, „finalizate și determinate de randamentul

dintre efortul cognitiv și efectele contextuale" și funcționează în primul rînd „pornind de la operații de formare și de confirmare de ipoteze". În ceea ce privește statutul conectorilor pragmatici remarcăm că descrierea lor se efectuează „în termenii informațiilor (contextuale și lingvistice) care le leagă" și că „luarea în considerare a funcției lor în cadrul formării de contexte și în procesul inferențial permite tratarea conexiunilor discursive în plan conceptual și nu în plan structural" (Moeschler, 1989 (a), 166).

1.3.3. Principiul fregeian al „compoziționalității" sensului, acceptat în general ca productiv la nivel propozițional și frazal, pare să fie insuficient și neconcludent ca *unic* principiu de compunere a sensului în expresii verbale dezvoltate, *de tip textual*. Putem menționa pe această linie afirmația lui Benveniste (1974, 226) care pornește de la principiul că „sensul unei fraze este altceva decît sensul cuvintelor care o compun". În esență, același mod de a gîndi se observă și la Eco (1981). Acesta socotește că în expresii de tip textual se pot evidenția, în afara relațiilor de sens instituite prin succesivitatea elementelor (secvențelor), și relații de sens rezultate din simultaneitatea unor semnificații diverse, dependente fie de situația de discurs, fie de posibilitatea ca un semn să poată fi luat în considerare, concomitent, din perspectiva a *două* sau mai multe sisteme semiotice sau coduri diferite.

Această ultimă interpretare se deslușește la Eco și în argumentația dezvoltată în favoarea diferențierii dintre *semnificatul lexical* și *semnificatul textual-discursiv* (transpozabilă în opoziția dintre semnificatul direct și semnificatul indirect), ca și în relevarea condițiilor particulare în care un semnificat lexical de *tip holofrastic* sau un *enunț izolat* pot dobîndi funcție textuală (comunicativă) (cf. Eco, 1981, 837—838).

Semnificativă, pe această direcție de gîndire, ni se pare și contribuția unui autentic lingvist (și nu semiotician în primul rînd) precum Valeria Guțu Romalo. Admițînd că înțelesul global al enunțurilor este, în general, rezultatul amalgamării semnificațiilor lexicale și gramaticale care îl compun, autoarea constată că există, totuși, *condiții determinate*, cînd „comunicarea se realizează fără să existe concordanță între informația transmisă și semnifi-

cația unităților constitutive ale enunțului" (Guțu Romalo, 1985, 408) ca în cazul *interogativelor retorice*, al unor *exprimări ironice, glumețe* sau *batjocoritoare* (cu sens „răsturnat"), *al proverbelor* și *descîntecelor*, al *expresiilor idiomatice*. Caracteristica acestor „enunțuri (și texte)" este că „deși reprezintă combinații de unități lexicale, componenta *sens* este, în cazul lor, o semnificație globală detașată de componentele lexico-sintactice care alcătuiesc secvența fonică și nedeductibilă prin interpretarea lor *literală*" (Guțu Romalo, 1985, 408).

Aceste constatări, alături de altele, nespecificate acum, ni se par concludente pentru schimbarea de atitudine manifestată în perimetrul lingvisticii față de *problema sensului*, ori de cîte ori cercetarea este dispusă să treacă dincolo de limita rigidă și artificială a *frazei*[6], despre care Rastier[7] declară: „ca și himerele pentru biologie, este îndoielnic că frazele, artefacte ale lingviștilor, ar aparține obiectului empiric al lingvisticii".

1.4. Parafrazîndu-l pe Greimas[8] vom spune că, printr-o dialectică firească, procesul de adîncire a reflecției teoretice în sfera problemelor limbajului a condus la depășirea unor concepte anterior elaborate, la conturarea unor „spații" noi de cercetare. Suntem, azi, martorii apariției și dezvoltării unor domenii (sau teorii) noi precum: *teoria actelor de limbaj, teoria textului/discursului, teoria dialogului (conversației)* și/sau a *interacțiunii verbale*, într-o cronologie rezultată din succesiunea momentelor în care fiecare dintre ele a fost acceptată, cu mai multă sau mai puțină convingere, de conștiința de grup a specialiștilor.

A stabili o anumită similitudine a perioadei actuale cu starea lingvisticii din jurul anilor 1960 nu mi se pare hazardat. În sprijinul acestei asocieri am putea cita, de pildă, concluziile lui Roman Jakobson cuprinse în celebrul său „Bilan du IX-e Congrès des linguistes" (1962), pe care Iuri Lotman (1976, 77) le sintetizează ulterior în următoarea formulare: „teoria lingvistică actuală tinde să rămînă identică sieși, chiar cînd ea se transformă în propriul său contrar". Această remarcă se încarcă de rezonanță emblematică nu numai pentru starea de azi a lingvisticii, ci și pentru oricare altă perioadă caracterizată de evidente modificări doctrinare. În fond, și acum

asistăm la *mutații* în gîndirea lingvistică (așa cum s-a văzut), fără ca acestea să se fi putut impune într-atît încît să configureze o nouă paradigmă pe care, totuși avem convingerea că o anunță.

„Mișcarea" reflecției post-structuraliste și post-generativiste se caracterizează, într-un plan foarte general, printr-o direcție ce evoluează dinspre polul dominat de trăsăturile: *ordine, simplitate, raționalitate,* spre unul opus, caracterizat de termeni ca: dezordine (entropie majoră), *complexitate, aleatoriu* (contingent), deplasare vizibilă în orientarea predilectă a cercetărilor spre *limbajul obișnuit* (vs *limbajul științific),* spre *dialogic* și *polilogic* (vs *monologic*), și, în fine, spre *sensul conversațional și discursiv* (vs *sensul convențional* sau *lexical* (cf. Armengaud, 1985, 67—71). Multe dintre transformările profunde de perspectivă sunt doar „efectul întîrziat" exercitat asupra lingvisticii de alte cercetări, din afara ei[9], toate însă convergente în virtutea intenției de a elabora, pe baze comune, *o teorie generală a comunicării.*

NOTE

1. Două dintre lucrările recent apărute pot ilustra foarte bine atît calitatea, cît și amploarea cercetărilor consacrate dialogului: Jacques Moeschler, *Modélisation du dialogue,* Paris, Hermès, 1989 și Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales,* Paris, Armand Colin Editeur, 1990.

2. O asemenea poziție este susținută și exemplar servită în lingvistica românească de Emanuel Vasiliu în numeroase studii și lucrări de orientare logico-formală, dintre care amintim doar: *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale,* București, 1970 *Introducere în teoria textului,* București, 1990; *Introducere în teoria limbii,* București, 1992.

3. „(...) dans notre modèle tout signifié de phrase est stratifié; on y décèle un palier lexico-syntaxique obligatoire, le contenu phrastique, (...), un palier — obligatoire lui aussi des fonctions pragmatiques, et un troisième facultatif, des rôles argumentatifs" afirmă Stati, *op. cit.,* p. 133.

4. În opinia lui Robert de Beaugrande, *Text production, Toward a Science of Composition*, New Jersey, 1984, p. 37—40, textualitatea se definește în acord cu cel puțin următoarele șapte standarduri: *coeziunea* (subsumînd procedurile prin care suprafața textului se organizează ca o configurație a elementelor limbii secvențial legate), *coerența* (subsumînd procedurile de asamblare a unei configurații de concepte într-o lume textuală, prin actul referenței stabilindu-se relația unui concept cu o entitate reală sau imaginară într-unul din modelele lumii), *intenționalitatea* (relevantă pentru planurile și scopurile producătorului), *acceptabilitatea*, *situaționalitatea*, *intertextualitatea* și *informativitatea*.

5. Pentru examinarea raporturilor, în plan teoretic, dintre componenta sistematică și cea comunicativă în cadrul cercetării semiotice a vorbirii se pot consulta: Carmen Vlad, *Semiotica criticii literare*, București, 1982, p. 12—38 și Jean-Marie Doutreloux, *Vers une modélisation de la communication pédagogique*, în „Langue Française", 70, 1986, p. 26—44.

6. Partizan al principiului „compoziționalității" sensului, Emanuel Vasiliu este de părere că „în cazul în care prin semantică înțelegem un sistem de reguli care pun în corespondență fiecare construcție de un anumit tip cu domeniul obiectelor din realitate nu se poate construi o semantică a textului", acesta din urmă nefiind decît o *„prezumtivă* (s.n. — C.V.) entitate sintactică" (cf. *Introducere în teoria textului*, București, 1990, p. 55) și, deci, una care *nu* poate fi *astfel* evidențiată teoretic.

7. Citat apud Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, p. 39.

8. Cf. *Du sens. Essais sémiotiques*, II, 1983, p. 17, unde semioticianul afirmă: „La réflexion théorique pour peu qu'elle soit féconde comporte l'inconvénient de dépasser presque toujours les concepts qu'elle se forge et les termes qu'elle choisit pour les designer".

9. Este o opinie susținută și de Catherine Kerbrat-Orecchioni (1986, 8).

II. BAZELE SEMIOTICE ALE TEXTUALITĂȚII

1. TEXT și COMUNICARE

„Orice lingvistică a comunicării este lingvistică textuală..."

Michael Titzmann, *Text vs. Sentence*

1.1. Descoperit tardiv și apoi redescoperit ciclic, *dialogismul* lui Bahtin și-a exercitat forța de penetrație într-un spațiu de gîndire mult extins în raport cu destinația sa inițială, *spațiul romanesc*, căruia i-a servit în calitate de concept fundamental estetic, dar și etic și cognitiv. Astăzi, spiritul concepției bahtiniene se regăsește, uneori mărturisit, alteori nu, în numeroase lucrări construite, parcă, tocmai pentru a ilustra și a argumenta unele dintre ideile sale cu largă rezonanță în sfera meditației lingvistice. Situarea într-un spațiu polemic față de doctrina formalistă rusă, în perioada ei cea mai influentă pentru zona slavă a continentului european, i-a permis lui Bahtin să releve, cu anticipație de cîteva decenii, aspecte ale comunicării verbale considerate esențiale în unele direcții noi ale (meta)teoriei lingvistice.

Aș menționa aici doar ideile despre forma *dialogică primară* a limbajului, despre natura *activă* a acestuia și despre nevoia cercetării *sensului actualizat* în discurs, așa cum le găsim exprimate în următoarele pasaje: „În viața reală a limbajului, orice comprehensiune concretă este activă: ea implică ceea ce trebuie înțeles în orizontul obiectual — expresiv propriu și este indisolubil legată de un răspuns, de o obiecție sau de o consimțire motivată. Într-un anumit sens, primatul aparține răspunsului, ca principiu activ /.../" și „Filosofia limbajului și lingvistica cunosc doar înțelegerea pasivă a discursului, mai ales în planul limbajului comun, adică înțelegerea semni-

ficației neutre a enunțului și *nu a sensului lui actual*" (Bahtin, 1982, 136—137).

De aceea nu ne surprinde să descoperim un „miez" bahtinian în toate studiile recente consacrate *dialogului* (conversației sau interacțiunii verbale), cercetări din ce în ce mai numeroase, mai elaborate și, în același timp, mai diversificate.

Interesată tot mai vizibil de o concepție asupra limbajului fundamentată pe *dimensiunea lui comunicativă* și pe aceea de *activitate complexă de schimb*, lingvistica actuală — în sfera ei permeabilă la schimbare — ca, de altfel, și cercetarea literară modernă, se aliniază tuturor domeniilor al căror cîmp conceptual central, focalizant, este reprezentat de sistematizarea, modelarea și articularea *aspectelor situaționale, interactive* și *simbolice ale comunicării*.

1.2. Eliberată de insuficiența, de îngustimea schemei „tradiționale" binare (enunțiator — locutor vs. receptor — interlocutor), *teoria actuală a comunicării* iese dintr-un „pat al lui Procust" unidirecțional, tehnicist, pentru a evolua, pe linia gîndirii lui Jürgen Habermas sau a lui Francis Jacques (cf. *Dialogique. Recherches logiques sur le dialogue*, Paris, PUF, 1979), în sensul unei comprehensiuni dinamice, sincronizate, intersubiective și sistematice în același timp.

Definită ca „o *interacțiune* subiectivă circumstanțială, socio-cultural situată și situantă pentru protagoniști, integrînd, în grade diferite, un demers comun de *simbolizare* care mediază și orientează interacțiunea" (Doutreloux, 1986, 28), comunicarea verbală este un *proces multi-relational* a cărui cercetare necesită acționarea *tutror nivelurilor implicate* și a tuturor parametrilor relevanți în cele două componente de bază ale sale: *interacțiunea* și *simbolizarea*.

Așa cum s-a remarcat, domeniul inițial al studierii *interacțiunilor verbale* a fost sociologia, în timp ce lingvistica, nedescoperind interacționismul decît sub presiunea unor investigații din afara propriilor sale frontiere, „a pris le train en marche". Dar o dată asumată, abordarea lingvistică interacțională a determinat spectaculoase modificări atît în planul teoriei, cît și în cel al practicii des-

criptive (cf. Rovența-Frumușani, 1985). Astfel a fost impusă ideea că dialogul este forma „à la fois *primitive et basique* du langage" (Kerbrat-Orecchioni, 1990, 37) și că formele monologale sunt derivate, atît genetic cît și structural, din cele dialogale. În mod complementar, se pare că sistemicitatea situațiilor interacționale și impactul lor asupra semnificanței discursive sînt ușor de reconstruit prin *teorii lingvistice* (cf. Parret, 1983, 97).

Organic legat de sfera comunicării este și conceptul de *competență*. Supuse unui demers confruntativ, cele două tipuri de competențe, cea *lingvistică* și cea *comunicativă* (susținute, cum se știe, de doi proeminenți cercetători americani, Noam Chomsky și, respectiv, Dell Hymes), par să reflecte, pe de-o parte, două *concepții diferite*, dar, pe de altă parte, și o seamă de *trăsături comune* celor două *tipuri*.

Spre deosebire de competența lingvistică chomskyiană, *competența comunicativă*, ca „un dispozitiv complex de aptitudini în care cunoștințele lingvistice și cele socio-culturale sunt în mod inextricabil împletite" (Kerbrat-Orecchioni, 1990, 31), este *modificabilă* și *adaptabilă* sub presiunea contextului interlocutiv și, nefiind caracteristică unui „locutor-auditor ideal", ea este, dimpotrivă, rezultatul unei diversități de competențe, variabile de la o comunitate la alta, dar și în interiorul aceleiași comunități. Dar, ca și competența lingvistică, cea comunicativă este în mare parte *implicită, se dobîndește, se dezvoltă* și se poate, eventual, degrada. Cercetări experimentale recente conduc spre o concluzie sintetizată în următoarea aserțiune: „competența comunicativă globală este primară în raport cu cea lingvistică, aceasta din urmă constituind doar un «extract»" (Kerbrat-Orecchioni, 1990, 37; idem, 1986, 14—15). În această afirmație, foarte categorică, mi se pare că putem descoperi pe lîngă „semnele" unei atitudini evident polemice, subiective, și „ecourile" tendinței larg manifestate de a „reimplanta" verbalul, lingvisticul, în sfera comunicativului, a dialogismului, într-o viziune teoretică ferm delimitată atît față de modelele exclusiv „sistemice" (structuraliste și generativiste), cît și de reprezentare liniară „clasică" (de felul celei jakobsoniene), simplificatoare, reductivă, inadecvată naturii evolutive, circulare, a vorbirii.

1.2.1. Reexaminată, *relația* emisiei cu receptarea nu mai este văzută unilateral, ci într-un proces de determinare reciprocă, desfășurată atît *succesiv*, prin încorporarea mecanismelor de anticipare și de retroacțiune în derularea evenimentului comunicativ, cît și *simultan*, prin anumite fenomene de coordonare și de sincronizare a comportamentelor[1], pentru că „nici o comunicare — și recunoaștere a intențiilor — nu este posibilă fără interacțiunea cooperativă și coordonată" (Parret, 1983, 97).

Receptorul este considerat acum, *și el*, un *factor activ*, angajat atît în procesul cognitiv, printr-un „travaliu interpretativ", cît și în cel reglator, de armonizare intercomunicativă. Consecutiv acestei reevaluări, *cadrul (schema) participativ(ă)* devine unul dintre elementele configurante de bază ale interacțiunii verbale, astfel conceput încît să-i includă pe toți participanții „ratificați", efectiv integrați în acțiunea comunicativă. La nivel global, schema participativă variază după *tipul de interacțiune*, ceea ce face ca numărul participanților implicați, distribuția rolurilor interlocutive și caracteristicile proxemice ale comunicării să se constituie în tot atîția parametrii pentru o posibilă tipologie a interacțiunilor. În același timp, instabilitatea structurală a „formatului receptării", mobilitatea ierarhiei ascultătorilor, alături de modificările stilului discursiv fac parte din categoria factorilor care, deși ar putea dinamita interacțiunea, o mențin mai curînd într-un echilibru dinamic, deschizînd-o spre un flux virtual perpetuu.

La baza acestui echilibru dinamic al *componentei interactive* în sfera comunicării verbale se găsește un *sistem* de influențe reciproce, fiecare protagonist acționînd și reacționînd în raport cu celălalt, conform unor regularități comportamentale dispuse într-o mișcare *spiralată*, de succesivitate și simultaneitate interactivă, avînd ca efecte: poziționări, repoziționări și autopoziționări în circuitul comunicativ[2].

A accentua asupra fluidității fenomenului comunicativ nu înseamnă, deci, negarea regularităților, a zonei canonice în sfera interacțiunilor verbale. Dimpotrivă, există reguli conversaționale, de tipul celor care permit „gestiunea alternanței" în luările de cuvînt sau care regizează organizarea structurală, permițînd secvențializarea unităților funcționale din categoria *intervențiilor* și a *schim-*

burilor și, în fine, reguli ce determină construcția relației interpersonale (într-o manieră intimă sau distantă, egalitară sau ierarhică, consensuală sau conflictuală) (cf. Kerbrat-Orecchioni, 1990, 157).

1.2.2. Cealaltă componentă de bază a comunicării verbale este *simbolizarea* sau zona semnică a limbajului. Citîndu-l pe Parret (1983, 17) vom spune că „nu există semnificanță fără comunicabilitate"[3].

Asamblate în mod coerent și prezentate suficient de analitic, cele două componente ale oricărui proces comunicativ verbal sunt descrise de Doutreloux (1986) într-o manieră pe care o schițăm în felul următor:

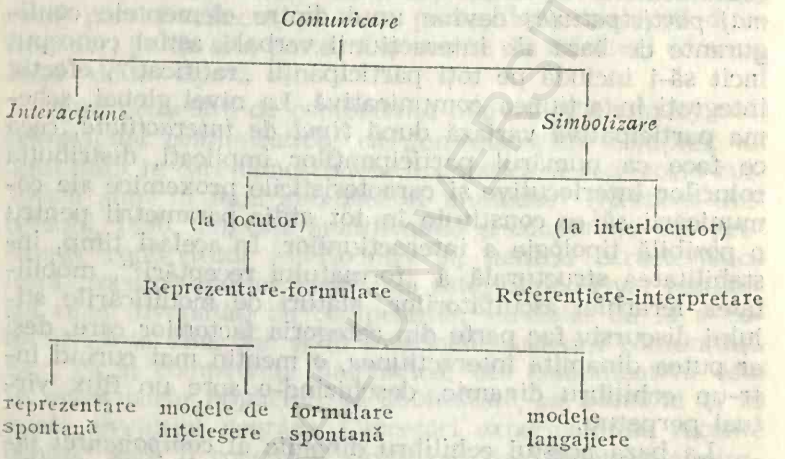

În opinia autorului (cf. 1986, 34—35), simbolizarea este „o întreprindere în același timp profund subiectivă și evident socializată și normată", trăsături ce reapar și în palierele inferioare ale termenilor din schemă. Astfel, în *relația* dintre reprezentare și formulare (relație concepută ca un sistem interiorizat în care acestea se determină fără a se confunda), se regăsesc atît latura individuală, spontană, asimilatoare, cît și cea socializată, «acomodată».

La fel de importante ni se par și sublinierile repetat făcute (cf. Doutreloux, 1986, 35—37) cu privire la întrepătrunderea dintre *reprezentare* și *formulare*, la interacțiunea lor constantă și evolutivă, în măsura în care cea dintîi poartă amprenta schemelor lingvistice și discursive

latente care îi permit să fie parțial verbalizată, iar cea de-a doua, formularea, este ea însăși purtătoare unor efecte semantice care vor facilita orientarea referențială a mesajului. Dar în timp ce *formularea* recurge la procese *analitice* prin progresie liniară, prin orientarea și explicitarea unor raporturi (psiho-) logice multiple și variate, dependente de constrîngerile vocabularului, ale sintaxei și ale articulării discursive, *reprezentarea* este *globală și analogică, simultană și multidimensională*, ceea ce o împiedică să fie imediat sau direct traductibilă în formulare.

Aspectele sistemice ale *comunicării* verbale, în ansamblul lor multidimensional sunt vizualizate de Doutreloux (1986, 37) în următoarea schemă, pe care o reproducem (Schema I, pg. 22).

1.2.3. Din punctul de vedere al celui interesat de problematica t e x t u l u i, cîteva idei din domeniul abordat aici mi se par cu deosebire importante, relevanța lor rezultînd fie din capacitatea de a fortifica, prin coincidență teoretică, elemente de concepție anterior susținute în *lingvistica și semiotica textuală*, fie din modul în care pot contribui la elucidarea sau corectarea unor aspecte vulnerabile ale aceluiași domeniu.

1.2.3.1. Optica asupra *dialogului* s-a modificat esențial. Acesta încetează să mai fie considerat doar un discurs realizat succesiv și alternativ de către un locutor L_1 și altul L_2. Se recomandă, dimpotrivă, tratarea dialogului din perspectiva echivalenței lui cu *textul vehiculat în totalitatea lui*, așa cum este el „*construit in comun de către diferiții interactanți*, în termenii unei infinități de micro-negocieri, explicite sau implicite și care se referă la toți constituenții interacțiunii" (Kerbrat-Orecchioni, 1986, 14). Această schimbare de optică nu poate (n-a putut) să nu aibă un impact sensibil și asupra domeniului textual, impunînd și aici, dincolo de natura dialogală sau monologală a discursului, o viziune dinamică și integratoare, în care *textul este conceput ca un receptacul-spațiu, produs și proces — unde se condensează, în forme explicite sau implicite, actul comunicativ în totalitatea lui*[4]. Aceasta fiind concepția pe care ne-o asumăm, în mod firesc renunțăm la separarea tranșantă dintre text (= tx) și *discurs* (= ds), ca doi termeni ce ar acoperi realități clar

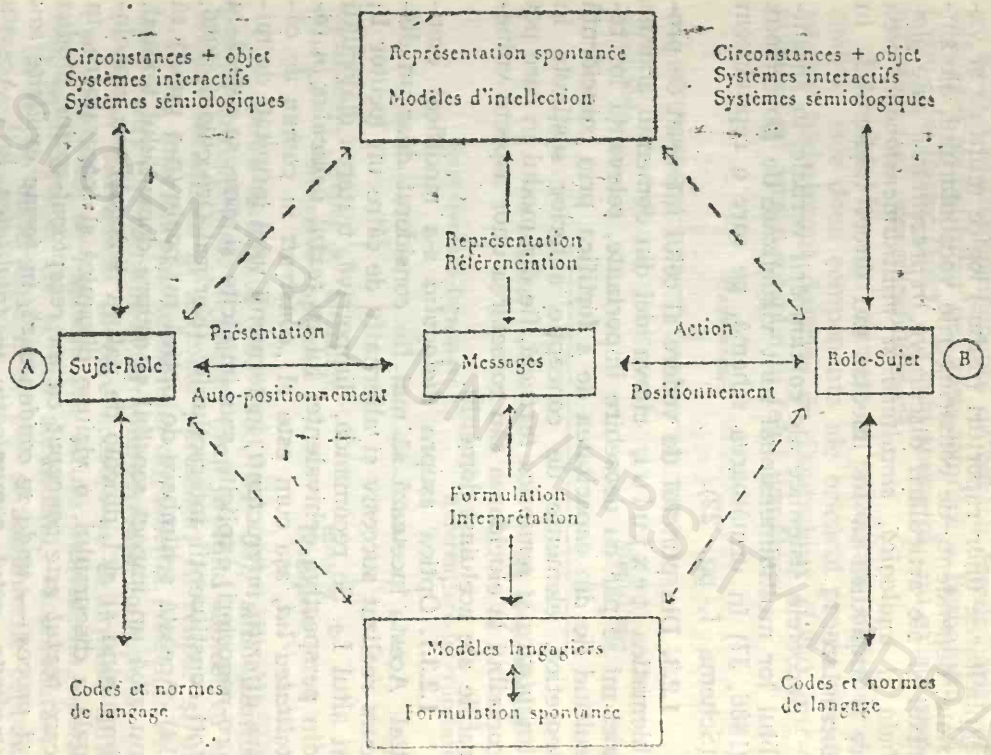

BCUIASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

și total diferite. Prin sinonimizarea lor (cf., de ex. și Eco, 1992, 299) încercăm să evităm atît capcana terminologică (cu sensuri foarte diferite de la o școală lingvistică la alta, de la un grup de cercetători la altul și chiar de la un autor la altul, în cadrul aceluiași grup)[5], cît și riscul de a camufla, în practica analitică, imposibilitatea înțelegerii unui *produs textual* (= textul explicit) în afara *activității* (discursive) de producere/receptare și invers. Pentru că activitatea comunicativ-verbală se materializează prin produse textuale, iar acestea din urmă conțin semne ale celei dintîi, fie că este vorba de textul „înghețat" prin scriere, cînd aceste semne sunt, parțial, verbalizate, fie de versiunile orale („naturale"), cînd mărcile activității sunt preponderent para — sau extra-verbale.

1.2.3.2. O altă constatare importantă pusă în evidență de cercetarea interacționistă privește sfera sensului „eliberat", actualizat, în procesul comunicativ. Se susține în această privință că, deoarece sensul trebuie „extras" din „anvelopa semnificantă" și reconstituit în termenii unui *calcul interpretativ* complex (cf. Kerbrat-Orecchioni, 1990, 28), „cheia" care permite efectuarea operațiilor de encodare și decodare este parțial *construită în timpul desfășurării interacțiunii.*

Această constatare intră în rezonanță cu fenomene asemănătoare din domeniul textual, oferindu-le încă un suport argumentativ: e vorba despre abandonarea ideii de simetrie, pînă la identitate, a celor două procese, *producere* și *receptare*, și, de asemenea, de importanța operațiilor *interpretative* efectuate la receptare pe baza unor anumite *ipoteze* și *inferențe* privind activitatea de encodare a enunțiatorului.

Ambele fenomene justifică îndepărtarea de mai vechea concepție „imanentistă" asupra *sensului textual*, ca și de cea reductiv-aditivă, despre care Șabršula (1992, 21) spune: „Integrarea semnelor particulare care participă la designare nu este o simplă adițiune cantitativă; există o retotalizare prin integrare, o s i n t e z ă".

1.2.3.3. *O teorie a textului* interferînd teoria comunicării sau a interacțiunii verbale *trebuie să fie și o teorie a contextului.* În acest fel „conceptul de text /.../ își înglobează și tradiționalul *context*, care, în aceste condiții, nu mai rămîne o categorie exterioară, ci devine o

latură constitutivă a textului, complet specificată" (Vlad, 1982-a, 95) și, prin urmare, egal implicată în actualizarea relațiilor semantic-textuale (cf. Coseriu, 1979, 183; Parret, 1983, 94—97)[6].

Cercetări recente au demonstrat că prin teoria conversației și prin pragmatică în general noțiunea de *context* revine fortificată în panorama lingvisticii actuale. Pentru Francis Jacques, (cf. 1983, 1985), unul dintre cei mai de seamă teoreticieni ai limbajului, adept al unei pragmatici dialogice (ca o teorie adecvată a uzului comunicațional, având ca obiect tocmai ceea ce în limbile naturale este determinat de *condițiile generale ale comunicării*), presupoziția primară a pragmaticii este că există un concept simplu și unic de context, același pentru analiza propozițiilor și a actelor de limbaj, și coincident cu condițiile în care sunt enunțate regulile unei logici a conversației (cf. și Armengaud, 1986, 62). În ordine complementară acestui punct de vedere se înscrie și opinia lui Paul Gochet (apud Armengaud, 1986, 58) care consideră *falsă* ideea că *informația textuală* și *cea contextuală* ar fi independente, că ele s-ar adiționa, pur și simplu, pentru a da semnificația globală, și susțin, dimpotrivă, că partea *pertinentă* a contextului *nu este independentă de text*. Mai mult chiar „parametrii contextuali trebuie încorporați sistemului de reguli ce se reconstituie pornind de la descrierea datelor" (Kerbrat-Orecchioni, 1990, 76).

1.2.3.4. Dacă lingvistica își asumă cercetarea limbajului și ca act (sau interacțiune) comunicativ(ă), atunci este necesară o reevaluare a raportului dintre *lingvistică* și *pragmatică*, situarea acesteia din urmă față de lingvistică. În acest sens credem că acceptarea pragmaticii (în unele dintre alternativele sale) de către *lingvist* nu depinde decît de actul decizional al fiecărui specialist. Fără să fiu partizanul ecuației reducționiste: lingvistică = pragmatică, vehiculată uneori, cred totuși că *lingvistica* poate și trebuie să-și aproprieze printre componente, și pragmatica[7].

Trecînd în revistă poziția față de pragmatică a diverselor științe (cum ar fi filosofia, neo-retorica, psihosociologia, psihoterapia etc.), interferente sau tangente cu știința limbajului, Françoise Armengaud (1986, 123) face următoarea remarcă: „Există abordarea, mai reticentă, cu pre-

cauții multiple, a lingviștilor, înspăimîntați de această transgresare a postulatului imanenței, de trecerea la analiza «marilor unități», de revenire la concret după abstracțiile fondatoare". Aceeași autoare, comentînd opiniile lui R. Carnap față de pragmatică, în raportul ei cu sintactica și semantică, notează că „viitorul nu va confirma pesimismul lui Carnap, dar îi va confirma exigențele, arătînd că imperativele, privind rigoarea, pe care le-a impus sintaxei și semanticii ar putea fi aplicate și pragmaticii, în mod exact și fecund" (Armengaud, 1986, 42).

1.2.3.5. Preconizîndu-se reorientarea spre studiul schimburilor verbale *realizate în situații concrete,* deci spre forme *autentice,* „naturale" de comunicare verbală, prin interacționism se recuperează, la un grad superior, *tradiția empiristă* care, revitalizată poate pătrunde și în alte discipline conexe (cum este *cercetarea textului*) ca principiu de bază al practicii descriptive.

1.2.4. Pentru a concluziona vom spune că în momentul actual *teoria limbii* devine tot mai pregnant o *semiotică verbală,* iar lingvistica, în calitate de metalimbă, ia aspectul unei cercetări dominate de perspectiva comunicativă a semnului. De aceea, în evoluția actuală a lingvisticii, s-ar putea întrevedea *nu* o simplă revenire la doctrina semiotică a lui L. Hjelmslev ci, mai curînd, o dezvoltare a acesteia, tocmai pe latura neaprofundată de lingvistul danez, latura *procesului semiotic* așa cum se manifestă în și prin *text.*

În această evoluție, domenii cum ar fi: teoria „extinsă" a actelor de limbaj, lingvistica textului și teoria conversației sau a dialogului au avut o contribuție decisivă pentru că, dincolo de diversitatea orientărilor teoretice și de abundența soluțiilor analitice pentru anumite aspecte mai mult sau mai puțin generale, *s-au repus în discuție înseși bazele teoriei limbajului.* Din acest punct de vedere *separarea* unei lingvistici a textului de o semiotică verbală, în act, ca două domenii diferite, ni se pare irelevantă teoretic, iar practic irealizabilă.

A spune că pentru cercetarea textuală cunoașterea teoriei (teoriilor) limbii este *esențială* și *primară* nu înseamnă a nega existența și pertinența altor perspective de abordare a textului în afara celei lingvistice. Afirma-

ția de mai sus este destinată doar să sublinieze *implicațiile majore ale lingvisticului* într-un domeniu al cărui obiect de cunoaște, t e x t u l, este eminamente verbal.

2. TEXT ȘI TEXTUALITATE

> *„... existența gîndului în momentul actual depinde de ceea ce urmează să se petreacă de aici înainte; el are, așadar, doar o existență potențială, dependentă de gîndirea viitoare a comunității"*.
>
> Ch. S. Peirce *(C.P., 5.316)*

2.1. Încercarea de a prezenta și dezvolta cîteva dintre aspectele teoretice mai importante ale textologiei actuale are la bază următoarele postulate:

(i) Cînd o clasă de obiecte *verbale* (= lingvistice) admite o descriere din perspectivă *comunicativă*, această clasă nu poate fi alcătuită decît din *obiecte textuale* sau t e x t e (*tx*).

(ii) Prin t e x t trebuie înțeles nu doar *produsul* verbal textual, ci și *condițiile* producerii/receptării, împreună cu *procesele* de producere/receptare ale acestui produs (cf. *supra*, II. 1.).

(iii) Natura comunicativă și simbolică a textului îi conferă acestuia statut semiotic.

Aceste aserțiuni vor mai apărea, probabil, și în alte pasaje demonstrative din spațiul explicit al cărții dar, sperăm, și în „spiritul" ei, în ceea ce cititorul însuși va putea intui și accepta (sau refuza?!) „dincolo de cuvinte".

Prin includerea textului — în calitatea lui de *categorie* — în sfera obiectelor semiotice, avem să-i recunoaștem atît valoarea de *complex semnic verbal*, cît și pe aceea de *semn verbal complex*. Atribuim, astfel, textului un statut semiotic *ambivalent*, diferit de ceea ce s-ar pu-

tea înțelege din formularea elegant oximoronică prezentă în Petöfi, Olivi, (1989, 191): „Un text /.../ este un semn verbal complex (sau un complex-semnic verbal)", unde relația disjunctivă dintre cele două sintagme definitorii poate duce la o interpretare echivocă: conferind lui „sau" sens *exclusiv,* una dintre cele două alternative este eliminată, iar atribuirea unui sens *identificator,* posibil și el, anulează diferența dintre expresii, devenite astfel echivalente.

A ține seama de *ambivalența* semiotică a textului înseamnă a admite nu numai o focalizare asupra proceselor de natură sintactică, semantică și pragmatică pe care le implică performarea unui (sau oricărui) text/discurs. În egală măsură se justifică *și* abordările destinate să urmărească *funcționarea textului (ca entitate globală) atît în rețeaua relațiilor obligatorii ale procesului comunicativ* (în care se validează ca obiect semnic de schimb), cît și în aceea a unui *proces de cunoaștere în care și prin care textul se instituie ca semn.*

2.1.1. În discuția care urmează, considerăm textul un produs eminamente verbal,în același timp parte a unui proces semiotic complex și reflex al acestuia. Unele dintre trăsăturile esențiale ale textualității (= calitatea unui produs verbal de a satisface condițiile semiozei) sunt expresia unor fenomene constitutive (imanente), determinate de constituția verbală a produsului, iar altele sunt extrinseci și se înscriu în sfera fenomenelor generativ-perceptive. Prin cele dintîi textualitatea *verbală* își poate defini propria sa „identitate", în sincronie, față de alte posibile textualități (non-verbale), și tot prin ele se asigură *relativa stabilitate* structurală, în diacronie, a unor (sub-)tipuri textuale. Fenomenele generativ-perceptive reprezintă latura creativă, aleatorie, a procesului, și sunt răspunzătoare atît de *mobilitatea,* în timp și în spațiu, a semnificanței textuale, cît și de slăbirea, pînă la transformare sau înlocuire, a schemei structurale sau a tiparului constitutiv (cf., de ex. Lotman, 1976, unde o atare situație este urmărită în dinamica sistemului semiotic al literaturii; cf. și Vlad, 1982, (a), 83—95).

Dacă descrierea aspectelor constitutive aparține preponderent dimensiunii sintactico-semantice a unei abordări semio-lingvistice, examinarea aspectelor generativ-

perceptive nu poate fi efectuată decît din perspectiva dimensiunii pragmatico-semantice.

2.1.2. Pornind chiar de la modul în care *a fost necesar* să numim dimensiunile în aliniatul precedent, o succintă reevaluare a *diviziunii semiotice tripartite*, datorate lui Ch. Morris, în: *sintactică*, *semantică* și *pragmatică*, se dovedește a fi inevitabilă.

A devenit tot mai evident în ultima vreme faptul că, nici chiar la scară abstractă, încadrarea fermă a *unor* fenomene exclusiv într-una din dimensiuni nu se poate efectua în manieră convingătoare. S-au semnalat, astfel, inadvertențe sau, să le spunem, imperfecțiuni[8] ale tripartiției iar, pe de altă parte, analiza semiotică mai aprofundată și mai extinsă, chiar în domeniul lingvisticului, a relevat aspecte noi ale relațiilor semnice nu numai necuprinse, ci și imposibil de cuprins în cunoscutele dimensiuni morrisiene.

În această ordine de idei vom semnala, fără a intra, însă, în detalii, că, pentru domeniul *sintacticii*, Roland Posner (1985) a demonstrat convingător diversitatea conținutului pe care termenul îl exprimă în concepția semiotică a lui Morris însuși[9], avertizînd totodată asupra „căilor greșite" spre care a condus identificarea, în anumite situații, a *sintacticii* semiotice cu *sintaxa* limbii naturale (cf. Posner, 1985, 82—85).

Cît de mult s-a lărgit cadrul *semanticii* ar fi ușor de constatat dintr-o simplă și succintă enumerare a cîtorva tipuri noi de semantici și a problemelor (adesea cu substrat filosofic) spinoase și, de aceea controversate, puse de una sau alta dintre direcții. Nu ne surprind, prin urmare, nici obiecțiile lui Parret (1983), nici cele ale lui Eco (1992, 287—289) la caracterul *prea rigid* al tripartiției lui Morris, nici pledoaria autorului *Limitelor interpretării* pentru o „semantică liberală" cu sensul de „teorie a semnificatului (ca Obiect Imediat) și a *interpretanților* lui Peirce" (Eco, 1992, 299) și nici convingerea lui Klinkenberg (1987, 47) că „retorica a determinat spargerea limitelor unei semantici prea sever concepute".

Revenind insistent la ideea *coerenței* ca fapt textual „de natură pur pragmatică", Em. Vasiliu relevă, de fiecare dată, că în cadrul ei relația vorbitorilor cu semnele sistemului lingvistic manipulat se stabilește „în mod di-

rect cu *sensul* (s.n. — C.V.) semnelor" (Vasiliu, 1990, 142). Din punctul de vedere al discuției din acest paragraf, vedem în relația „vorbitorilor cu *sensul* propozițiilor" (idem, 126) încă un caz de incapacitate a tripartiției morrisiene de a da seama de *totalitatea* posibilităților de observare și evaluare a raporturilor dintre entitățile implicate în actul semiozic.

Toate rezervele expuse mai sus ne-au determinat să nu mai recurgem[10] la compartimentarea aspectelor teoretice după grila dimensiunilor morrisiene și ne-au condus spre identificarea altui cadru semiotic global.

Alternativa cea mai convenabilă și, din punctul nostru de vedere, cea mai adecvată am găsit-o în modelul elaborat de Ch. S. Peirce[11].

2.1.3. *Motivele* opțiunii noastre pentru teoria semiotică a filozofului american sunt multiple, dar acum vom menționa doar cîteva.

(i) Voi începe cu acela care ține de substanța logico-filozofică a problemei: fiind *o activitate intelectuală* interesată de aspecte ale producerii, ale receptării, de analiza sau de interpretarea textualui, *orice cercetare semiotică textuală trebuie efectuată din unghiul unui complex de relații triadice,* de felul celor din modelul lui Peirce.

(ii) În al doilea rînd, să spunem că *termenii de bază* ai relației triadice ne sunt furnizați de aceeași teorie, prin cunoscuta definiție peirceiană în care „semiosis" semnifică „o acțiune sau o influență, care este sau implică o cooperare a *trei* subiecți, adică un semn, obiectul său și interpretantul său, această influență tri-relațională nefiind în nici un fel reductibilă la o acțiune între perechi" (C.P., 5.484). E potrivit să precizez acum că Peirce face o distincție clară între *semiotică,* pe de-o parte, pe care o consideră „doctrina naturii esențiale și a varietăților fundamentale ale semiozelor posibile" (C.P., 5.489) sau, în formularea lui Eco (1992, 238) un „discurs teoretic despre semiosis" și, pe de altă parte, *semioză,* adică procesul sau acțiunea triadică sau tri-relațională. În termenii lui Eco (1992, 238) procesul semiozic are loc cînd: (i) un obiect dat sau o stare a lumii (= obiectul dinamic din modelul lui Peirce), (ii) este reprezentat(ă) printr-un „representamen" și (iii) cînd semnificatul (= obiectul imediat) acestui „representamen" poate fi tradus într-un in-

terpretant, adică într-un alt semn. Găsim aici doar un alt fel de a exprima celebrul anunț al lui Peirce (C.P., 2.274): „Un *semn* sau *representamen* este un prim care întreține cu un secund, numit *obiectul* său, o relație triadică atît de autentică, încît ea poate determina un terț, numit *interpretantul* său, să întrețină cu obiectul său aceeași relație triadică pe care o întreține el însuși cu același obiect."

(iii) În al treilea rînd, pentru demersul care urmează consider utilă o primă (poate banală, dar obligatorie) circumscriere a unei *semioze textuale* (ca tip sau ca varietate de *semiosis*) ce devine posibilă, într-un prim moment, prin *specificarea* celor trei „subiecți".

Astfel, *Representamenul* sau semnul, elementul prim (notat aici *R*) este un (oricare) text (sau secvență textuală sau enunț textual). Rolul lui *R* de *a media* între obiect și interpretant (reprezentînd obiectul și spunînd ceva despre el[12] pentru a determina o interpretare) se realizează în *R-tx* într-o formă pe cît de evidentă, pe atît de complexă. „Suportul" evidenței constă în *natura semnică a cuvintelor* — materie de construcție a textului. *Complexitatea* este, pe de-o parte, consecința posibilităților variate de selecție și combinare a semnelor elementare — cuvinte (disponibile în sistemul unei limbi), cînd ele participă în procesul „compunerii" pentru a da naștere unor expresii derivate de dimensiuni variabile, pe de altă parte, ea este și efectul mulțimii factorilor implicați în circuitul comunicativ. Îndeplinind, deci, o *funcție semnică*, R — TEXT nu este un simplu semn, ci „sistemul *deschis* (s.a. — H.P.) al semnelor productive, într-un sistem caracterizat prin totalitatea (integralitatea) sa, prin transformativitatea și prin dinamismul său auto-reglator, unde toate semnele sunt co-semne" (Parret, 1983, 17), prin co-semn înțelegînd obligativitatea relaționării oricărui semn cel puțin cu un altul.

Obiectul în semioza textuală (notat în continuare *O*) este *O* — LUMEA, pentru că acceptăm, împreună cu Peirce (C.P., 2.231) să înțelegem prin *O* „tocmai ceea ce trebuie presupus deja cunoscut pentru ca semnul să poată aduce despre el noi informații", acceptînd, de asemenea, că oricare dintre *obiectele* semnului poate fi „un lucru individual cunoscut ca existent, sau un lucru despre care se crede că a existat înainte sau la care te aștepți să existe, sau o colecție de asemenea lucruri, sau o calitate

sau relație, sau fapte cunoscute, /.../; sau ceva de o natură generală dorit, cerut sau întîlnit în anumite împrejurări generale" (C.P., 2.232).

Interpretantul, în general și nediferențiat încă (notat în continuare prin I), este „un semn echivalent sau poate un semn mai dezvoltat" (Peirce, C.P., 2.228) al semnului prim[13]. Din perspectiva semiozei textuale, I este orice „gînd" („imagine") echivalent(ă), produs(ă) într-o inteligență umană de către un R — TEXT în relație cu un O — LUME. În cazul unei „imagini" neexplicitate, „interpretantul este ceea ce semnul creează în interpretul său, determinîndu-i un sentiment sau o acțiune" (Oehler, 1985, 62), iar cînd „imaginea" devine explicită, aceasta ia forma unor alte noi R-TEXTE, într-un circuit semiozic nou, într-o serie teoretic nelimitată (cf. Peirce, C.P., 2.303), la care „conștiința inteligentă" trebuie să ia parte.

2.2. *Interpretantul imediat și textualitatea.* Încercarea de a capta procesul de percepere „în trepte" a textului ca semn verbal complex va începe printr-un examen mai detaliat al *Interpretantului imediat* (Ii) în semioza de tip textual, prin punerea în relație a modelului lui Pierce și a altor contribuții inspirate de acesta (cf. Deledalle, 1985; Oehler, 1985; Eco, 1992; Net, 1991 și 1992).

Prima „specie" a Interpretantului este cel *imediat,* Ii, conturat (ca atîtea alte categorii ale concepției semiotice peirceiene) de-a lungul unor reveniri și aprofundări succesive în opera logicianului. Astfel Ii „este implicat în faptul că fiecare Semn trebuie să aibă propria sa interpretabilitate particulară, înainte de a ajunge să aibă vreun interpret", fiind „o abstracție, constînd într-o posibilitate" (L.W., 36). Acest „interpretant emoțional" — cum îl mai numește Peirce — ar acoperi o zonă de semnificanță cuprinsă între simpla „impresie de recunoaștere" („feeling of recognition") a semnului și impresia (dispoziția) produsă de semn prin „cel dintîi efect specific de semnificanță" al său[14] (motiv pentru care la Deledalle, 1985, 34, îl mai întîlnim sub denumirea de interpretant „afectiv", „sugestiv" și „perceptiv").

În opinia noastră, *Ii* al unei semioze de tip textual corespunde capacității interpretului de a percepe natura *textuală* a unui semn-verbal-complex, adică de a realiza „impresii" de *comunicativitate,* de *referențialitate* și de

secvențialitate. Interpretabilitatea ulterioară a *textului ca tip de semn* depinde de efectul conjugat al acestor virtualități ale sale prin a căror mediere, se poate obține o cunoaștere aprofundată a semnului printr-un efort ulterior amplificat. Ii al semiozei de tip textul este, pentru noi, echivalentul *textualității* (= T).

2.2.1. Despre *comunicativitate* se poate spune, cu perfectă, justificare, că este o trăsătură implicată în funcționarea general-semnică, deci că ea aparține naturii oricărui obiect cînd acesta dobîndește valoare de semn într-o semioză. Ideea este congruentă cu cîteva afirmații ale lui Peirce din care citățm: „(...) semnele au nevoie de două quasi — gînduri: un emitent și un quasi interpret și, chiar dacă cei doi nu sunt decît o singură gîndire, în semn această distincție trebuie, totuși, să fie făcută. (...) Prin urmare, este o necesitate a logicii ca orice evoluție a gîndirii să fie dialogică" (C.P., 4.551) și „Orice gîndire are o formă dialogică" (C.P., 6.338).

Aproape spontan, printr-o asociere cu totul firească, ne revin în memorie ideile, perfect consonante, exprimate de Bahtin în jurul lui 1940, privind comunicarea verbală: „Orientarea dialogică a discursului este, desigur, un fenomen propriu oricărui discurs" sau „Discursul își concepe obiectul în mod dialogic" (1982, 134).

2.2.2. Prin *referențialitate* (sau *contextualitate*), ca virtualitate a *semnului-text*, înțelegem capacitatea acestuia de a induce în interpret, *la nivelul interpretantului imediat*, disponibilitatea de a-l indica pe Od (= Obiectul dinamic) „din afara semnului" prin sugestia conținută în Oi (= Obiectul imediat) „din semn" (L.W., 257) pentru ca acesta din urmă, abia *ulterior*, să poată fi identificat, delimitat și actualizat, la nivelul celorlalți interpretanți, dinamici și finali.

Vom recurge din nou la Peirce și vom aminti că potrivit celui de al treilea criteriu principal de clasificare a semnelor, „după cum interpretantul său îl reprezintă ca un semn de posibilitate, ca un semn de fapt sau ca un semn de rațiune" (C.P., 2.243), există tipurile numite: remă, dicisemn și argument. În înțelesul dat *aici referențialității*, ca una dintre virtualitățile ce alcătuiesc „cîmpul" lui Ii, o consider *semn de tip rematic*, în raport cu interpretanții ulteriori (Id și If), pentru că funcționează

întocmai acestui tip, adică „pentru interpretantul său este un semn de posibilitate calitativă, cu alte cuvinte este înțeles ca reprezentînd un obiect de un fel sau altul. O remă poate furniza o informație oarecare; dar ea nu este interpretată ca furnizînd această informație" (C.P., 2.250). De altfel, această caracterizare ca semn rematic poate fi atribuită și celorlalte două disponibilități din cîmpul de acțiune al lui Ii.

Socotesc că referențialitatea, dacă este înțeleasă ca „trimitere" spre obiect, reprezintă o condiție mult mai puternică pentru categoria de text (independent de tipul acestuia), desigur, dar mai cu seamă pentru anumite tipuri de texte.

2.2.3. Cel de-al treilea component, *secvențialitatea* sau *succesivitatea* derivă din *natura verbală* a semnului-text, din „liniaritatea" materială a expresiei sale. „Senzația" de *succesivitate*, determinată de temporalitatea intrinsecă a vorbirii și a sonorității, ca materialitate proprie limbajului și adecvată naturii vorbirii (cf. Coseriu, 1988, 211—212) — indiferent de forma rostirii, orală sau grafică — este activată *în prima etapă* a procesului semnic textual, fiind preeminentă oricărei înțelegeri a conținutului comunicat în/și prin actul discursiv[15].

Toate cele trei componente ale lui Ii = *T* reprezintă condiția inițială, „resortul" care declanșează semioza de tip textual. Prin emergența în Ii a acestor trei însușiri latente, ca tot atîtea „disponibilități", se realizează *„funcția esențială a unui semn"* care constă în „a face eficiente relațiile ineficiente", adică „a stabili o deprindere sau o regulă generală în virtutea cărora aceste relații vor acționa cînd va trebui" (L.W., 8.332).

Disponibilitățile de *comunicativitate*, *referențialitate* și *succesivitate* se caracterizează nu printr-o participare independentă sau „punctuală" în procesul semiozei, ci, dimpotrivă, prin acțiunea simultană, în virtutea unui sincretism semnic și funcțional.

Coroborate, constatările de mai sus conduc la concluzia că prin cele trei componente *interpretantul imediat devine principiul de bază al funcționării textuale, coincident cu semnificanța textuală* sau, mai simplu, *cu textualitatea*.

2.2.4. Acest mod de a înțelege textualitatea nu coincide cu alte opinii exprimate anterior.

2.2.4.1. Pentru Beaugrande și Dressler (1981, 3—11), textualitatea constă în șapte standarduri, ca tot atîtea „principii constitutive" prin care se definește și se creează o formă de comportament identificabil drept comunicare textuală. Standardurile sunt: *coeziunea, coerența, intenționalitatea, acceptabilitatea, informativitatea, situaționalitatea* și *intertextualitatea.* Autorii mai precizează că o secvență verbală care nu satisface *toate* aceste standarduri nu poate fi considerată text, ci non-text. Dacă se compară punctul de vedere susținut de Beaugrande și Dressler cu cel pe care l-am preconizat mai sus, se poate constata o posibilă apropiere, în măsura în care o parte dintre cei șapte parametri pot fi asociați cu o componentă sau alta a lui Ii. Este vorba de intenționalitate, acceptabilitate și situaționalitate, pe de-o parte, prezenți în sfera *comunicativității,* pe de altă parte de intertextualitate și coerență, interferînd sfera *referențialității* și, în fine, de coeziune și informativitate legați de sfera *succesivității.*

2.2.4.2. O viziune aparent diferită se găsește, de exemplu, la Petöfi și Olivi (1989, 191) pentru care *textualitatea* „nu este o proprietate inerentă a obiectelor verbale" fiindcă „Un producător sau un receptor consideră un obiect verbal ca fiind *text* (doar) dacă crede că acest obiect verbal este un text unitar, complet și legat, care satisface o intenție comunicativă reală sau asumată, într-o situație comunicativă reală sau asumată". Suita de aserțiuni mi se pare valabilă doar cu condiția formulării cîtorva precizări:

(i) Textualitatea *nu poate* fi o proprietate inerentă a obiectelor verbale, ci doar a *obiectelor textuale,* cele dintîi caracterizîndu-se prin *verbalitate;* aceste două proprietăți, *verbalitatea* și *textualitatea,* aparțin unor ordini diferite sau, spus în alți termeni, ele caracterizează două sisteme semnice distincte prin *modul de funcționare a semnelor,* chiar dacă acestea din urmă sunt *parțial coincidente.* Ideea este semnalată și de Stati (1990, 131) care, vorbind despre natura reală a raporturilor dintre gramaticile (frastice) tradiționale și cele transfrastice, considera că acest aspect tebuie reexaminat fără prejudecăți, deoarece „Problema cea mai dificilă nu e aceea de a găsi și

aplica textului analizat una dintre relațiile sintactice tradiționale, ci aceea a naturii adevărate a acestor raporturi care ar putea să nu coincidă cu subordonarea și coordonarea gramaticală." În sprijinul afirmației sale, Stati menționează, după o listă dată de Van Dijk, o seamă de relații posibile între *frazele unui text*, cum sunt: preparare, explicație, specificare, contrast, comparație, exemplu, toate complet străine de „etichetele tradiționale". Desigur aspectul menționat mai sus nu este decît unul dintre cele care se cer, în continuare, aprofundate și reevaluate.

(ii) A recunoaște dependența *calității de text* a unui obiect verbal de condițiile *actului comunicativ* nu înseamnă a exclude textul dintre obiectele de natură verbală, ci doar a admite că, printre aceste obiecte, *textul se particularizează funcțional și semiotic*. Statutul de semn *al textului* nu mai poate fi nici definit, nici descris doar în termenii modelului binar saussureian sau al altuia de acest fel. De aceea, consecința imediată în planul teoriei textului a fost *recunoașterea statutului său de categorie pragmatică*, atitudine generală în baza căreia, însă, unii l-au plasat exclusiv în sfera pragmaticii, iar alții în sfera circuitului semiotic complet, incluzînd și celelalte două dimensiuni semiotice.

2.2.4.3. Din acest sumar examen asupra textualității nu poate lipsi contribuția lui Em. Vasiliu (1990) care îi consacră o carte, în întregime, pentru că *Introducere în teoria textului* este cartea unei idei: *definirea textualității* pe baze și cu instrumente formale, în cadrul conceptual al unei semiotici verbale.

Cînd *textualitatea* sau „proprietatea unui șir de elemente — propoziții — de a fi text" (1990, 21) este supusă unui examen sever din perspectiva celei mai „puternice" și restrictive *sintaxe* generativ–transformaționale (versiunea din 1957 a lui N. Chomsky), atunci conceptului de textualitate nu i s-ar atribui, conform opiniei autorului, decît înțelesul de 'text bine-format', în baza analogiei cu domeniul propozițional/frazal. Dar în *această* alternativă (care ar fi singura corectă) se dovedește că o definiție riguros sintactică este blocată pentru că „nu se poate construi o sintaxă pe a cărei bază (deci pe bază strict *formală*) să discernem între texte și non-texte. Nu se poate da, prin urmare, o definiție sintactică a textualității, așa

cum putem da o definiție strict sintactică noțiunii de propoziție (frază) bine formată" (Vasiliu, 1990).

Spațiul cel mai amplu este consacrat însă, în carte, dezbaterii textualității din perspectiva posibilei sale aparteneițe la, și definiri în, sfera aspectelor *semantice*. Prima măsură, întru totul justificată, pe care și-o ia autorul este prezentarea clară și precisă a cadrului teoretic asumat în discutarea structurii semantice a textului. În acest cadru teoretic regăsim, prioritar, modelul *semanticii logice* — o semantică referențială cu două componente, extensională și intensională, pe linia dezvoltată de Frege, Tarski și Carnap — alături de cîteva sugestii, compatibile și utile, din semantica propozițională/frazală, *de orientare transformaționalistă*...

Printr-un raționament limpede și convergent cu întregul său sistem de gîndire, Em. Vasiliu (1991, 52) constată că numai raportarea la structura semantică a propoziției ne permite să decidem „dacă și în ce măsură structura semantică a textului (ai cărui constituenți imediați sunt propozițiile) poate fi determinată prin referire la structura semantică a propozițiilor care îl compun, așa cum semantica propoziției poate fi determinată prin referire la structura semantică a constituenților ei imediați, grupul-subiect și grupul-predicat".

Pornind, deci, de la premisele că „semantica are în vedere relația dintre semne și obiecte *și nimic altceva*" (s.n. — C.V.) și că „sensul entităților sintactice de rang superior este în strictă și exclusivă dependență de sensul entităților constituente de rang inferior" (Vasiliu, 1990), conform principiului fregeean al „compoziționalității", autorul *Introducerii*... supune unei analize critice, pe rînd, cele mai semnificative contribuții din domeniul teoriei textului, în speță al semanticii textuale. Sunt, astfel, comentate următoarele probleme: „conectorii textuali", coerența și co-referința, „structura profundă" a textului și „coerența", modelarea matematică a „coerenței", „rezumerea" și „semantica procedurală" (ambele în relație cu „coerența").

Respectînd cadrul strict al concepției semantice adoptate de la început, această analiză, efectuată cu acuitate și pertinență științifică, conduce la următoarele concluzii principale: (i) teoriile discutate „Nu explică în fond „coerența" în termeni propriu-zis *semantici*", (ii) „Nu oferă o

bază pentru a formula reguli, în acord cu care, pentru orice succesiune de propoziții să se poată decide dacă este coerentă sau nu este, deci dacă este sau nu este un text" și, în fine (iii) „trebuie să aceptăm ideea că, cel puțin în stadiul actual al cercetărilor, *textualitatea nu poate fi definită în termeni semantici*" (s.n. — C.V.), (Vasiliu, 1990, 102—103).

Singura cale fertilă și apropriată definirii riguroase și nuanțate a textualității este, în opinia lui Em. Vasiliu, *pragmatica*.

Dar *textualitatea*, a cărei natură pragmatică a fost relevată sau acceptată și de alți specialiști, este investită acum cu un conținut nou: „*conformitatea* dintre modul în care propozițiile se succedă și expectația privitoare la modul de succesiune a propozițiilor" (Vasiliu, 1990). *Aparatul formal* construit de autor este destinat să exprime cu exactitate și rigoare următoarele idei (Idem, 115—117):

a) „textele sunt șiruri de propoziții juxtapuse";

b) șirurile de propoziții se obțin în cursul unei „activități de construcție" printr-un „*proces adjonctiv la dreapta*" (= PAD);

c) „un șir de propoziții se construiește pas cu pas";

d) „procesele adjonctive la dreapta" au „un anumit *grad de expectabilitate*, în raport cu sensul propozițiilor cărora li se aplică, în raport cu *situația de comunicare...*" (s.n. — C.V.), grad ce poate lua diferite valori cuprinse între zero (*disconformitatea absolută* cu expectația) și 1 (*conformitatea absolută* cu expectația);

e) cu privire la succesiunea propozițiilor există o *toleranță* variabilă „în raport cu anumiți factori, cum ar fi stilul funcțional utilizat de interlocutori, experiența lor lingvistică, situația de comunicare etc., etc.";

f) *gradului de toleranță* trebuie să i se asocieze conceptul de „permisiune" în care se reflectă „*pluritatea de norme* care guvernează comportamentul lingvistic al vorbitorilor unei anumite limbi";

g) „noțiunea de «coerență» poate fi definită în termeni de «expectație»";

h) „textualitatea poate fi definită prin *coerență*".

Rezultatul elaborării și al aplicării aparatului formal este spectaculos în măsura în care cel puțin două constatări fundamentale sunt astfel validate. Se demonstrează

în felul acesta că „un text nu este altceva decît ceea ce este prezentat ca și/sau acceptat ca text și că, prin urmare, 'textualitatea' nu este o proprietate imanentă a unei îmbinări (configurații) de semne (noi am discutat situațiile în care semnele care „se îmbină" sunt propoziții și/sau fraze), ci un mod de prezentare și acceptare a unei astfel de configurații" (Vasiliu, 1990, 145). De asemenea, grație supleții aparatului formal (care apelează la o logică pentavalentă) se evidențiază *caracterul gradual al textualității* (și al *coerenței*) în raport cu „sistemele de norme care guvernează uzul lingvistic al unei colectivități" (Idem, 137).

Dar, față de remarca lui Vasiliu, „Este evident că, în acord cu intuiția noastră, o singură frază poate constitui, *cel puțin în anumite împrejurări* (s.n. — C.V.) un text (tot așa cum, în anumite împrejurări, și o singură propoziție poate constitui un text)" (Vasiliu, 1990, 24), trebuie să ne întrebăm nu numai care ar fi acele „împrejurări" particulare, ci, mai ales, ce *altceva decît textualitatea descrisă de autor* (și absentă în asemenea situații) este sau devine suportul calității de text?

2.3. Dacă rezultatul la care am ajuns în privința *textualității, identificată de noi cu interpretantul imediat al semiozei de tip textual* este corect, atunci trebuie admisă ideea că *nu se poate concepe esența textuală în mod unilateral, exclusiv pragmatic*, adică dependentă *doar* de intervenția sau participarea *în fapt* a unui agent-utilizator de semne textuale. Oricît de importante ar fi aspectele de această natură, ele singure nu sunt și suficiente pentru a determina *existența semnului-text* sau a textului ca semn global, căci, spre *a fi*, el mai trebuie să-și „prevadă" atît relația proprie *cu obiectul*, precum și pe aceea a interpretantului *cu obiectul*, un semn fiind „un obiect aflat în relație cu obiectul său, pe de-o parte, și cu un interpretant, pe de alta, astfel încît să pună interpretantul într-o relație cu acest obiect corespunzătoare propriei lui relații cu obiectul" (C.P., 8.332).

Și, convocîndu-l din nou în instanță pe Ch. S. Peirce, vom cita un pasaj al cărui conținut, dincolo de aparența de banalitate, mi se pare rezonant cu sensul pe care l-am dat textualității = Ii (cu toate cele trei componente ale sale: *comunicativitate, referențialitate, succesivitate*): „Re-

zultă însă din propria noastră existență (care este dovedită de ocurența ignoranței și a erorii) că tot ce este prezent pentru noi este o manifestare fenomenală a noastră înșine. Ceea ce nu o împiedică să fie un fenomen a ceva din afara noastră întocmai așa cum un curcubeu este, în același timp, atît manifestarea soarelui, cît și a ploii" (C.P., 5.283).

3. SENSUL textual și caracteristicile lui

„Vai, înțelesul este mai iute decît timpul înțelesului,
Și nici nu există înțeles ci numai înțelegere."

Nichita Stănescu, *A inventa o floare*

3.1. Pentru cazul particular al semiozei de tip textual, categoria de *interpretant* dobîndește o relevanță majoră, fiind intim legată de aceea de interpretare și/sau sens.

În cele mai multe dintre accepțiunile termenului *sens*, cînd acesta este văzută din perspectivă lingvistică și/sau semiotică, *actualizarea* unor elemente *potențiale* figurează ca trăsătură definitorie. Astfel pentru Greimas (1975, 30) „sensul se identifică cu procesul de actualizare orientat care, ca orice proces semiotic, este presupus de către — și presupune — un sistem sau un program, virtual sau realizat". E. Coseriu consacră termenul sens în exclusivitate domeniului textual, subliniind că „lingvistica textului corespunde textului, prin urmare *sensului*" (s.n. — C.V.) (cf. 1973/ 1993, 63) și că „Limbajul ca atare are (= este) semnificat, dar nu «sens»: el oferă doar *posibilitatea* apariției sensurilor de orice tip care totuși, *nu apar decît în texte*" (s.n. — C.V.; Cf. Coseriu, 1979, 186). Prin urmare, pentru Coseriu sensul este specific *textului*, fiindcă doar la acest nivel *relațiile semnelor pot fi actua-*

lizate (manifestate și percepute). În termeni parțial diferiți ca expresie, un mod de gîndire asemănător apare și la Șabršula (1992, 22—23) care distinge «conținutul limbii», structurat prin unități de tipul lui *„sémion,* de «conținutul ocurențial», instituit prin transformarea unui „sémion" în *„episémion"*, o dată cu inserarea celui dintîi în text și funcționarea lui textuală. În concepția lui Šabršula diferența dintre cele două nivele: *limbă — text,* respectiv *„sémion"* vs *„épisemion"* este determinată de două *atitudini* opuse în abordarea semnului lingvistic: acesta este cercetat dintr-o perspectivă *non-enunțiativă,* în primul caz, și *enunțiativă,* în cel de-al doilea.

Dar atît *actualizarea* cît și *enunțarea* pot fi gîndite și tratate numai în corelație cu *comunicarea* și *semnificarea,* fiindcă cele dintîi le implică cu necesitate pe acestea din urmă, fie din unghiul receptării (actualizarea fiind *activitatea* complexă de producere de sens la polul „lecturii", al consumatorului textual), fie din unghiul emiterii (enunțarea fiind concepută, la rîndul ei, ca o *activitate* complexă de producere a sensului la polul generatorului textual).

Am ajuns, de această dată prin explorarea altui versant al fenomenului textual, la o constatare coincidentă cu postulatul nostru inițial care înscria textul în sfera comunicativității, a interacțiunii verbale, din a căror perspectivă sensul (actualizarea lui) este dependent atît de regulile lingvistice cuprinse în codul preexistent actului textual, cît și de întregul context, acțional și situațional. De aceea, *cheia sensului actualizat* de către receptor conține atît elemente extrase din „anvelopa semnificantă" în care „sensul codic" se găsește închis, cît și „efecte de sens" (re)construite prin „le travail collaboratif", în termenii unui „calcul interpretativ" complex (cf. Kerbrat-Orecchioni, 1990, 28).

Pentru activitatea textuală, în general, atît sensul degajat în perimetrul fenomenelor sistemice, dar mai cu seamă cel de la periferia sau din afara acestora, intens dependent de contextul extraverbal, devine foarte important, pentru că tocmai în sfera aceasta se dezvoltă INTERPRETAREA ca „actualizare semantică a tot ceea ce textul, ca strategie, vrea să spună de-a lungul cooperării Lectorului-Model" (Eco, 1985, 232). În termenii teoriei cognitive și comunicative a *pertinenței* (ca raport, în ul-

timă analiză, între efortul cognitiv și efectele comunicative contextuale), Sperber și Wilson (1989, 346) afirmă „că locutorul furnizează prin enunțul său *o expresie interpretativă* a unuia dintre gîndurile sale și că ascultătorul construiește, pe baza acestui enunț, *o ipoteză interpretativă* cu privire la intenția informativă a locutorului". Reținem din aceste aserțiuni dependența comunicării textuale (în speță) de *actul interpretativ*. El este în opinia acelorași autori (cf. Sperber, Wilson, 1989, 346), dublu implicat în *comunicarea verbală*, fiindcă aceasta „pune în joc un locutor care produce un enunț ca interpretare publică a unuia dintre gîndurile sale, și un auditor care construiește o interpretare mentală a acestui enunț și, deci, a gîndului („de la pensée") original".

Considerînd fundamentale *mecanismele interpretative* la nivelul oricărei comprehensiuni discursiv-textuale, J. Moeschler subliniază că „recursul la informații nelingvistice nu este un caz marcat al procesului interpretativ: *el este regula*" (s.n. — C.V.), în măsura în care „orice proces interpretativ implică anumite efecte contextuale: anexarea unei asumpții (implicație contextuală), reevaluarea (pozitivă sau negativă) a forței unei asumpții, suprimarea unei asumpții" (cf. 1989 (a), 164). Același autor avansează și ideea că în derularea proceselor interpretative se pornește de la operații de formare de ipoteze, prin mecanisme anticipatorii, pentru a se ajunge la confirmarea, infirmarea sau consolidarea acestor ipoteze prin mecanisme retroactive.

În aceste condiții, comprehensiunea unui text, fie el scris sau oral, nu mai înseamnă o simplă și liniară adițiune de semnificații (lexicale și gramaticale), ci o *mișcare pendulară* între principii și reguli discursive, pe de-o parte, și altele, inferențiale, de formare/confirmare a ipotezelor, pe de altă parte. Comprehensiunea implică, deci, și un *sistem interpretativ* care dirijează *selecția* unor *anume asumpții* contextuale pentru enunțurile a căror formă logică permite constituirea mai multor contexte, ceea ce face ca raportul între formă și funcție să nu mai fie (tratat ca) unul determinist ci, dimpotrivă, unul în termeni de parametri, căci dacă anumite instrucțiuni pot fi asociate unor mărci specifice (conectori, anafore, forme temporale, determinanți etc.), ele nu mai sunt considerate ca unice, generale, declanșate prin carență, ci ca multiple,

specifice fiecărei întrebuințări și declanșate prin necesitate interpretativă (Luscher, Moeschler, 1990).

Cele mai importante efecte pe care le poate produce *interpretarea textuală a unui enunț* (deci în raport cu contextul) sunt următoarele: „poate oferi un număr de *concluzii sintetice* pe baza premiselor conținute în enunțul însuși sau în context", „poate permite *modificarea convingerii,* a forței cu care anumite asumpții, care formează contextul, sunt păstrate", și „poate conduce la *eradicarea* uneia sau a mai multor asumpții care formează contextul" (Reboul, 1989, 96). În mod evident, constatarea unor asemenea efecte este de natură să infirme sau cel puțin să altereze „imaginea" dezvoltării unice, previzibile a sensului textual, pentru a confirma, dimpotrivă, valabilitatea unor opinii mai vechi conform cărora *nu* se poate dezvolta o metodă unică de interpretare a textelor, general valabilă (Coseriu, 1979, 183), fiindcă, „realizînd" textul, receptorul-cititorul „leagă fapte care nu sunt în mod explicit conectate, face presupuneri, umple goluri, construiește puncte de vedere, creează tensiuni etc." (Hrushovski, 1983, 117—118).

Din perspectiva acestor considerații (unele foarte recente, altele avînd deja un „stagiu" în domeniu), vom defini *sensul textual minimal* drept *conținutul* (interpretant sau semnificat) actualizat *al unei relații dintre două entități semnice* dintre care cel puțin una trimite și la (sau este implicată și într-o) altă relație, în limitele aceluiași „cod de sistem"[16] sau ale altuia, în cadrul unei situații comunicative anume, date (cunoscute). Trebuie făcută mențiunea că entitățile semnice pot participa în relația de sens, integral, ca semne, sau doar prin una dintre laturile lor, fie prin semnificant, fie prin semnificat, condiția fiind aceea de „a face sens", de a se produce, deci, o legătură cu conținut perceptibil, relevant. În germene, acest mod de a concepe sensul textual *minimal* ni se pare că poate fi regăsit în definiția dată de Hrushovski (1983, 119) *modelului* sau *tiparului* („pattern") ca „o legătură de două sau mai multe elemente (continue sau discontinue fiecare celuilalt) dintr-un text, legătură construită prin orice mijloace"[17].

Interpretarea, la rîndul ei, se definește în această carte ca *actualizare a unor sau (teoretic) a tuturor relațiilor de sens mediate de semnele unei secvențe verbale textuale,*

prin procese locale și globale în același timp. Înțelegem prin *proces local*, împreună cu Sperber și Wilson (1989, 103—104), „fie un proces independent de context, fie un proces care nu e sensibil decît la informații contextuale extrase dintr-un domeniu îngust și predeterminat", iar prin *proces global* „un proces care (ca, de ex., raționamentul științific în științele empirice) poate utiliza liber orice informații conceptuale", stocate în memorie și activate selectiv în trecerea de la secvențialitatea produsului textual la globalitatea reprezentării sale semantico-cognitive.

Pentru situația particulară a *textului* (preponderent sau exclusiv) verbal, voi mai adăuga următoarele precizări:

(i) în cazul relațiilor de tip sintactic între semne discursiv co-prezente, procesele locale presupun *distanțe mici* între semnele corelate, în timp ce *distanța* dintre acestea, în procesele globale poate *crește* pînă la limita textului integral, angajînd memoria pe termen lung a receptorului (cititorului);

(ii) relațiile de sens actualizate pot fi de orice tip, adică sintactic, semantic sau pragmatic;

(iii) semnele puse în relație de sens (textual) pot fi atît *semne verbale primare* (morfeme, cuvinte) și *expresii derivate* (blocuri sintactice, propoziții, fraze), cît și semne de altă natură;

(iv) legăturile pot fi *explicite* (sau „directe") sau, dimpotrivă, *implicite* („indirecte", inferențiale).

Cu intenția mărturisită de a prefigura o soluție analitică pentru aproximarea proceselor de bază în actul lecturii, Hrushovski (1983, 119) preconizează un „înțeles ideal *maximal* al textului", dedus din constatarea „că toate construcțiile interconectate și non-contradictorii posibile ale sensului sunt necesare și că există o funcționalitate maximală a tuturor elementelor și secvențelor într-un text". (Pentru un studiu lingvistic al lecturii, cu implicații de psihologie cognitivă cf. și Frochot, 1990, 259—261).

Observațiile de mai sus, pe de-o parte, pe de altă parte, creșterea spectaculoasă a cercetărilor consacrate aspectelor teoretice și analizelor textuale ne-au permis să evidențiem cîteva *caracteristici ale sensului textual* prin care acesta se particularizează în raport cu toate ce-

lelalte, eventuale, posibilități de înțelegere (cum ar fi, de exemplu, „sensul" lexical, „sensul" frazal etc.) ale termenului sens.

3.2. În opinia noastră, SENSUL TEXTUAL are caracter: (i) *reticular*, (ii) *inferențial*, (iii) *pluriodic* („volumic") și (iv) *sinergetic*.

(i) **Caracterul reticular al sensului textual** derivă din faptul că textul se instituie printr-o multitudine de *rețele* rezultate din organizări diferite în care semnele textuale pot participa simultan, dar cu funcții diferite.

Acest fel de a vedea structura sensului textual este sugerat de Roland Barthes în *Le plaisir du texte* (1973, 100—101) unde, într-o formulare plastică și elegantă, autorul spune: „Text înseamnă Țesătură; dar, pe cînd pînă acum această țesătură a fost considerată drept un produs, un văl gata făcut, în spatele căruia se află, mai mult sau mai puțin ascuns, sensul (adevărul), noi accentuăm acum, în țesătură, ideea generativă că textul se face, se numește într-o veșnică întrețesere; pierdut în acest țesut — în această țesătură — subiectul se descompune, precum un păianjen care s-ar dizolva el însuși în secrețiile constructive ale pînzei sale"[18]. Imaginea traseului *labirintic* creionată de A. Compagnon (1979, 36) ca posibil mod de funcționare a *citatului* în text mi se pare, și ea, convergentă cu ideea *dezvoltării reticulare a sensului textual*. Această însușire este considerată de Hrushovski (1983, 119) definitorie în sfera fenomenelor textuale, așa cum reiese din următoarele aserțiuni: „Un text este o rețea foarte complexă de modele de orice fel", iar „înăuntrul unor astfel de tipuri există numeroase sub-modele, mici lanțuri de fapte repetate sau legate în diverse feluri."

Dintre *tipurile de rețele* deja evidențiate în cercetarea lingvistică și semiotică a textului menționez următoarele:

a) *rețeaua gramaticală* a sensului textual sau configurarea (logico-) gramaticală a textului;

b) *rețeaua tematică* (cf. Plett, 1983, 69—70; Lundquist, 1983, 43—44; Scinto, 1983, 84—88);

c) *rețeaua actanțială* sau configurarea semantactică a textului (vezi *infra*., III. 3.);

d) *rețeaua comunicativă* sau configurarea „vocalică" a textului (vezi *infra*, III. 5.);

e) *rețeaua ilocuționară* sau configurarea (trans)acțională a textului;

f) *rețele în planul expresiei* (al semnificantului), prin regularități sau simetrii „exterioare" (grafice/sonore), cu relevanță în planul conținutului, al sensului textual[19].

Trebuie spus că s-ar putea ca *aceste tipuri* să nu epuizeze posibilitățile de realizare a legăturilor textuale de sens. Mai este important de subliniat că *actualizarea — interpretarea lor este variabilă*[20] de la un text-ocurență la altul, de la un interpret la altul, de la un moment (analitic) la altul, de la o situație comunicativă la alta etc., ceea ce se poate constitui în explicație (parțială, cel puțin) a *interpretării nelimitate*. Rămîne în continuare o chestiune deschisă: *cum se articulează* sau cum interferează aceste rețele pentru a determina actualizarea sensului global? Și încă: se poate produce o aproximare a acestui mecanism?

Nu este întîmplătoare absența aproape totală în cercetarea teoretică a unei asemenea chestiuni, poate prea dificilă *încă* pentru a figura printre problemele textologice majore. Totuși, în studiile *cu caracter aplicativ* există numeroase descrieri *parțiale* ale unora sau ale altora dintre rețelele menționate. Printre cele mai reușite și mai cuprinzătoare ni se par a fi studiile semnate de Petőfi, Sözer (1988) și Petőfi, Olivi (1989) unde sunt succesiv examinate: rețeaua gramaticală, rețeaua tematică, cea actanțială (referențială). Ceea ce nu apare, însă, este tocmai *soluția racordării* rețelelor de sens, a modului în care acestea *dezvoltă* sensul în scurgerea lui textuală, amplificîndu-l sau specificîndu-l.

(ii) **În caracterul inferențial**[21] **al sensului textual** se concentrează, în mare măsură, cîteva dintre atributele definitorii ale textului-discursului cum sunt: dependența procesului discursiv de *anumite limite contextuale, comunicative* și *natura specific rațională* a acestui proces, atît în latura lui decodificatoare, dar și în cea a *interpretării* propriu-zise. Cum a remarcat Eco (cf. Mîncu, 1983, 72) „raportul de interpretare a unui text nu este bazat numai pe condiții semantice generale, ci pe acte (n.n. — operații) de inferență pe care interpretul le îndeplinește, tocmai pentru a scoate dintr-un text ceea ce el, aparent nu spune, dar în realitate ar vrea să-l facă să spună".

Inferența este definită ca o „operație logică de derivare a unui enunț din altul, prin care se admite o judecată (al cărei adevăr nu este verificat direct) în virtutea unei legături a ei cu alte judecăți considerate ca adevărate" (cf. DN). Să reținem două aspecte: a) inferența implică o relație dintre (cel puțin) *două* enunțuri, b) unul dintre acestea este, *discursiv*, absent, deci nu se află în planul manifest al textului. De aici rezultă că putem accepta să vedem în decodajul strict lingvistic al unui enunț sau în *forma sa logică* (cf. Rubattel, 1986, 141; Chomsky, 1987) „un *input* care va servi în momentul etapei inferențiale a comprehensiunii" (Wilson, Sperber, 1990, 14), pentru a permite să se recupereze informații comunicate în mod intenționat, dar într-o manieră implicită.

Punînd la baza concepției lor „principiul pertinenței", al efortului minim în interpretare, Sperber și Wilson (1989, 274—279) susțin ideea că orice tentativă de a interpreta enunțurile în discurs (= enunțurile textuale) trebuie să țină seama de anumite constrîngeri lingvistice, *dar și de ipoteze extrase din memoria enciclopedică a interpretului și de informații contextuale*. Această aserțiune este argumentată prin cîteva situații. Astfel se demonstrează că ipotezele de dezambiguizare a enunțurilor care conțin forme anaforice sunt *construite* printr-un proces de decodaj (lingvistic), dar sunt *evaluate* prin procese inferențiale. Apelul la informații extra-lingvistice intervine și în cazul unor anumite expresii referențiale cum ar fi: *pronumele demonstrativ*, în anumite întrebuințări, *formele genitivale* ale numelui, cu sensul determinabil doar contextual și, de asemenea, unele adverbe, de tipul celor cu sens „scalar", gradual, incomplete semantic în afara contextului. Pentru cazul particular al *conectorilor pragmatici* (cf. *infra*, III, 2), așa cum s-a subliniat, „constrîngerile de înlănțuire secvențială nu sunt nici condiții necesare, nici suficiente pentru interpretarea discursivă" fiindcă „mărcile de conexiune în discurs au, în principal, o funcție de ghidaj al interpretării și dau instrucțiuni asupra proceselor inferențiale pentru interpretarea enunțurilor" (Moeschler, 1989 (a), 165).

Prin urmare, *producerea de sens textual prin inferențe ipotetice* are loc ori cîte ori *semne explicite*, dar *ambigue* sau *incomplet codificate*, sunt puse în relație cu altele,

discursiv absente, printr-un raționament de tip analogic sau abductiv (ca în cazul metaforei sau al „descoperirii științifice", cum remarcă Eco, 1992, 167—178), iar reprezentările semantice pot fi și trebuie să fie îmbogățite pe cale inferențială.

(iii) **Caracterul pluricodic sau 'volumic' al sensului textual** își are germenii în „caracterul heteroclit al limbajului uman" de a cărui „opresiune" a încercat Saussure să se elibereze prin construcția sistemului limbii. Amintind acest fapt, Roland Barthes în *Cu ce să începem?* din Poetique 1970/1 (tradus în „Secolul 20", 1981, nr. 8—9—10, 73—78) remarca în continuare că, la nivel textual, se desfășoară „coduri multiple și simultane, a căror sistematizare nu e vizibilă de la început" și că „Totul concură într-adevăr la inocentarea structurilor căutate, la absentarea lor: derularea discursului, starea naturală a frazelor, egalitatea aparentă a semnificantului și a nesemnificantului, prejudecățile școlare (...), simultaneitatea sensurilor, dispariția și reapariția capricioasă a anumitor filoane tematice".

Caracterul pluricodic (sau, cum îl mai numesc în discuția despre sensul enunțului textual, *intersistemic*), așa cum s-a afirmat, ar fi comun oricărui text, acesta fiind „rezultatul coexistenței unor coduri diferite sau cel puțin a unor subcoduri diferite" (Eco, 1982, 77). Examinarea fenomenului a parcurs o traiectorie evoluînd de la exemple simple, cum e cel dat de Christian Metz (apud Eco, 1982, 77—78): *„voulez-vous tenir ceci, s'il vous plait?"* unde funcționează, alături de codul limbii franceze, și cel al politeții, pînă la o analiză, laborioasă și proliferantă, a codurilor și subcodurilor din romanul lui Jules Verne, *Insula misterioasă*, în viziunea interpretativă a lui Barthes (propusă în articolul menționat mai sus). Criticul și semioticianul francez evidențiază aici două coduri de bază: unul *adamic* (la rîndul său cu două subcoduri, al *colonizării* și al *defrișării-descifrării*), altul *edenic*, apoi un cod „transformațional (în același timp lingvistic și demiurgic)", dar și unul *euristic* și altul *hermeneutic*, convins că „mișcarea analizei, în curgerea ei fără sfîrșit, urmărește tocmai să facă să explodeze textul, prima aglomerare de sensuri, prima imagine a conținuturilor" (Barthes, 1970/1981, 78).

Dar ca în cazul tuturor celorlalte fenomene de sens

textual, *actualizarea* oricărei legături cu elemente ale unui alt cod sau subcod, suplimentar în raport cu cel al limbii, este dublu subordonată; ea depinde atît de existența unor semne explicite în text sau, cel puțin, a unor sugestii menite să evoce indirect codul, cît și de capacitatea receptorului (interlocutor sau cititor) de a realiza sau a sesiza relația de sens. Prin acest din urmă aspect, „codurile cititorilor devin o prismă prin care textul receptat este refractat" (Winner, 1983, 512).

Această a treia „dimensiune" a sensului textual este deplin culturală, înscriind experiența de cunoaștere a societăților istoric constituite în spațiul semantic al *textului*, iar pe acesta din urmă transformîndu-l în parte componentă și expresie a depozitului cultural al unei comunități. Organizînd și sintetizînd codurile și sub-codurile comunității, textul devine mărturia „plurilingvismului" fiecărei culturi, așa cum remarcă Cesare Segre în interviul consemnat de Marin Mincu în *Semiotica literară italiană*.

(iv) **Prin caracterul sinergetic al sensului textual** se produce o îmbogățire a sensului frazal (conceput „compozițional", ca adițiune unidimensională și unidirecțională de semne de rang inferior), îmbogățire datorată activității discursive care „adună și stoarce semnificații din semne: și cu cît semnele ne revelă diferitele lor grupări, apelurile lor la distanță, ne dăm seama că, cel puțin în text, e dificil să izolezi semnul fără să-i tulburi acțiunea sa plurivalentă" (Segre, în Mincu, 1983, 63).

În derularea textului conversațional (specific comunicării orale „multicanale") este evident că se produce de fiecare dată „un enunț total, heterogen, rezultînd din combinarea, în mod general sinergetică, a mai multor elemente" (Cosnier și Brassard, apud Kerbrat-Orecchioni, 1986, 18), elemente cum ar fi semnele verbale, intonația, rîsul și tăcerea, privirea, gestul, mimica etc. În textul scris, chiar în absența verbalizării — lexicalizării unora dintre aceste elemente sau, poate, *mai ales în absența totală a acestora*, se produce „acțiunea sinergetică a conținutului și a anumitor efecte legate de formă (de valoarea evocatoare a sunetelor, de exemplu)" care „conferă textului, adeseori, o densitate considerabilă" (Šabršula, 1992, 27).

Celor două posibiltăți de manifestare a sinergiei, cea

dependentă de natura „multicanală" a textului conversațional și cealaltă, în care „mărcile conotative sau co-desemnative sonore *pot fi redistribuite și acumulate* (s.n. — C.V.), pentru a converge, în interacțiune cu conținutul textului /.../, într-o emfază cu totul frapantă" (Șabršula, 1992, 27), este necesar să li se adauge o a treia posibilitate, pe care o numesc, convențional, *sinergie interioară*. Ea este, ca în celalte cazuri, un efect de sens, dar, spre deosebire de ele, *un efect de sens prin interacțiuni între elemente ale conținutului textual*. Printre fenomenele textuale care, cu siguranță, nu sunt străine de procese sinergetice interioare aș rîndui: acumularea și activizarea semantică (cf. Riffaterre, 1979, 38—41; Dana Manea, 1986, 64), structurile „comprimate" de tipul suprimărilor (elipselor) și al apoziției (Coteanu, 1985, 137), izotopia multiplă și cea narativă (cf. Eco, 1985, 127—128) și numele propriu în unele dintre funcțiile sale textuale (cf. Vlad, Tămâian, 1990-a, 350—351).

Toate formele de sinergie semantică sporesc densitatea sensului textual, îi imprimă un curs ondulatoriu în care „punctele" emfatice, de fuziune a unor efecte convergente, alternează cu „narcotizările" de sens, cu decompresiuni ale acestuia. Cu cît expresia este mai comprimată și conținutul aparent lapidar, spațiile interstițiale, aceste „stări de așteptare", sunt mai numeroase, iar sinergia este aceea care face ca puținul rostit (exprimt) să declanșeze sensul ascuns, latent, bogat.

Sinergia, ca o caracteristică a sensului textual, nu este exclusă din sfera textelor non-artistice, dar ea reprezintă, cu siguranță, o marcă de poeticitate, de amplificare exponențială a literarității discursului.

3.3. Atributele sensului textual comentate mai sus nu anulează și nici nu diminuează valoarea tuturor descrierilor, de orice sorginte, realizate anterior pentru *domeniul semantic al sistemului limbii*, pentru că aceste caracteristici (rezultate din efortul de a observa și de a reține tot ceea ce ni s-a părut că, în momentul actual, se poate sintetiza pentru a oferi un contur coerent problemelor majore ale sensului) privesc *un alt domeniu al limbajului*, cel al *activității textuale*. Tocmai de aceea vom spune că *orice abordare lingvistică din perspectiva acestor caracteristici* este (deliberat sau nu) *una textologică*.

4. ENUNȚUL, „MĂRTURIE" A TEXTULUI

„Le plaisir de la phrase est très culturel. L'artefact créé par les rhéteurs, les grammairiens, les linguistes, les maîtres, les écrivains, les parents, cet artefact est mimé d'une façon plus ou moins ludique".

R. Barthes, *Le plaisir du texte*

4.1. Încă din 1972, Teun A. van Dijk (cf. *Aspects of Text Grammars*) avertiza asupra capacității enunțului de a fi mai curînd „mărturia" unui *text* (din care a fost extras) și mai puțin semnul unei propoziții — fraze. Modul în care lingvistica a evoluat ulterior datei menționate ne oferă acum șansa de a reveni, cu noi elemente, asupra ideii relevate de autorul olandez a cărui contribuție fondatoare în sfera teoriei textului este unanim recunoscută și apreciată.

Voi încerca, prin urmare, să argumentez aserțiunea că *En* (= enunțul) *conține, în plan teoretic, toate indiciile apartenenței lui la (o secvență de) text,* iar *în plan ocurențial* (adică în planul realizării efective), *cel puțin unele dintre ele.* În acest din urmă caz, mărcile textuale (= indici ai apartenenței la un tx) pot fi puse în evidență prin mijloace analitice și procedurale, elaborate din ce în ce mai riguros și pentru un număr de fenomene în continuă creștere.

4.1.1. Într-o seamă de cercetări de dată recentă (ultimii 10—15 ani), sub incidența *dezbaterilor textologice, problema raportului dintre propoziție-frază,* pe de-o parte, și *enunț,* pe de alta, revine cu destulă insistență și cu puncte de vedere adesea destul de diferite. Ceea ce se poate spune, însă, de pe acum, este că, în ciuda diversității opiniilor, se conturează, totuși, un nucleu teoretic comun în care ideile acumulate reflectă o viziune mai flexibilă, mai nuanțată, opusă spiritului tranșant al începuturilor.

Voi trece în revistă, în continuare, doar cîteva dintre aspectele mai noi ale acestei probleme pentru ca, apoi, să schițez un mod de înțelegere a En ca nucleu textual, în genere, sau ca „mărturie" a unui text particular, în cazul actualizărilor sale.

Nu este întîmplător faptul că Benveniste (1966, 129—130), examinînd nivelurile *limbii*, remarcă statutul aparte al *frazei* prin care „se părăsește domeniul limbii ca sistem de semne și se pătrunde într-un alt univers, acela al limbii ca instrument de comunicare, a cărui expresie este discursul". Tocmai de aceea, ca *„segment de discurs"*, fraza este „o unitate completă", purtătoare în același timp de semnificații (ale sistemului) și de referință (dependentă de o situație dată). Găsim în aceste observații ale lui Benveniste esența discuțiilor ulterioare ce au condus, în ultimă analiză, la diferențierea *frazei*, ca structură maximă aparținînd *limbii*, de *enunț*, ca structură textual-discursivă nucleară sau, altfel spus, la disocierea celor două sensuri diferite, ale termenului frază (= F), adică un F_1, operant în teoria (sintactică) a limbii, și un F_2 (= *En*) operant în teoria sintactică, semantică și pragmatică a textului-discursului.

Dacă în tradiția lingvistică anglo-saxonă seria termenilor *phrase — clause — sentence* (cf., de ex., Beaugrande, Dressler, 1981, 49) nu pare să structureze un conținut asemănător distincției F_1 vs F_2, în tradiția europeană, în schimb, diferența evoluează pînă la teoretizarea ei și la consacrarea unor denumiri distincte: *frază* vs *enunț*.

4.1.2. Astfel, Oswald Ducrot (1980) pune la baza cuplului *frază* vs *enunț* opoziția *type* vs *token* pe de-o parte, iar pe de altă parte *semnificație* vs *sens*, ceea ce conduce la definirea *frazei* ca o entitate abstractă, un obiect teoretic, opusă *enunțului*, obiect empiric, rezultat al activității enunțiative. Un mod de înțelegere asemănător apare și la Mariana Tuțescu (1980, 413—415) care consideră că triadei semiotice: semantică/sintaxă/pragmatică îi corespunde, în planul unităților analitice tricotomia: propoziție/frază/text, în cadrul căreia *fraza*, ca „entitate abstractă, rezultat al aplicării regulilor gramaticale ale limbii" este unitatea de bază în sintaxă.

Concentrarea asupra frazei dintr-o perspectivă exclusiv sau preponderent sintactică a determinat estomparea

clivajului dintre frază și enunț, rămas adeseori neobservat. Dar el a devenit mai evident de îndată ce aspectele *semantice* și *pragmatce* s-au impus atenției în cercetarea lingvistică, în general, de unde au pătruns, cu o acuitate sporită, în sfera teoriei textului/discursului. Un prim pas s-a realizat tocmai prin relevarea diferențelor semantice: dacă *semnificația frazei* provine dintr-o construcție teoretică, constînd (după părerea lui Ducrot) într-un ansamblu de *ipoteze interne* ale modelului semantic, *sensul enunțului*, în schimb, fiind din categoria „observabilelor", se bazează pe *ipoteze externe*. În aceste condiții, parcursul interpretativ al unui *enunț* se desfășoară în doi timpi, la două nivele: primul nivel (componenta lingvistică) asigură realizarea semnificației frazale în termeni de instrucțiuni semantice sau postulate de sens, iar cel de-al doilea nivel (corespunzînd componentei retorice) adaugă celui dintîi informații contextuale, dependente de situația de discurs, producînd sau actualizînd sensul, așa cum se vede și din schema de mai jos, redată după Ducrot:

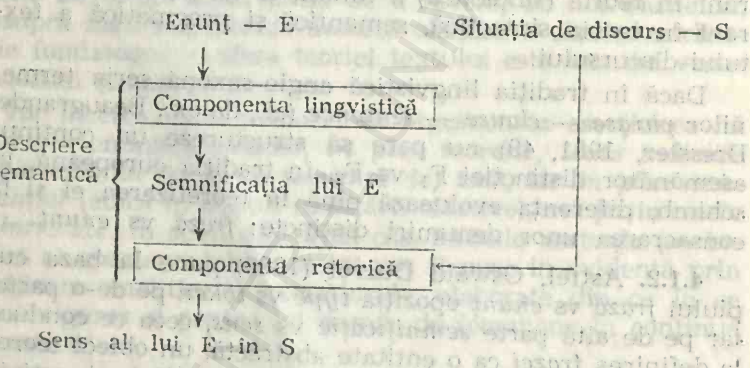

O analiză laborioasă, reflectînd aceeași dublă perspectivă semantică și pragmatică, realizează și Robert Martin, pentru care *fraza* este tot o abstracție „invariantă formal și semantic de-a lungul multiplelor sale realizări discursive", „o pură reconstrucție a lingvistului" (cf. Martin, 1983, 227). *Enunțul*, în schimb, este *realitatea verbală* rezultată din actul efectiv al enunțării și se caracterizează prin *apartenența la discurs* și prin *capacitatea de a avea o valoare de adevăr* (cf. Martin, 1983, 226), tocmai pentru

că „relația efectivă cu obiectele, conținutul situațional, este un fapt de enunț" (idem, 231).

Una dintre tezele principale pe care le apără Robert Martin și care ne interesează aici este că interpretarea enunțului implică un *mecanism pragmatic în două faze*; prima fază privește *interpretarea conținuturilor presupoziționale* și ale „așteptărilor", iar cea de-a doua *reinterpretarea reprezentărilor* subiacente vehiculate de enunț, așa cum aceste reprezentări apar după primul moment interpretativ. Procesul este redat astfel (Martin, 1983, 232):

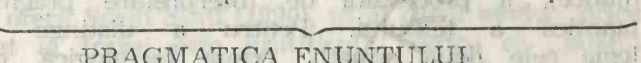

Acest proces reprezintă punctul „terminus" al unui parcurs complet, implicat de trecerea de la semantică la pragmatică în analiza enunțurilor în calitatea lor de entități textuale „nucleice", un parcurs în care Robert Martin (1983, 204) distinge următoarele componente: *componenta frastică* (loc al *condițiilor de adevăr*, unde se determină acceptabilitatea, sensul frazal — căruia îi vom spune sens semnificațional — și relațiile de adevăr dintre fraze), *componenta discursivă* (unde fraza se inserează în coeziunea textului) și *componenta pragmatică* (loc al *valorilor de adevăr*, unde fraza devine enunț și se interpretează în funcție de situația enunțiativă dată). Parcursul este astfel vizualizat de R. Martin:

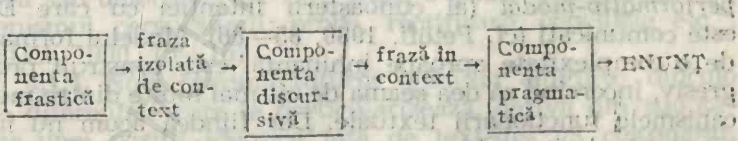

4.1.3. Dincolo de distincția *în sine* dintre *Frază* și *Enunț*, alte cîteva idei cuprinse în concepțiile pe care le-am prezentat pînă aici mi se par demne de relevat, tocmai pentru că le regăsim, în alte dezvoltări-variante ale teoriei textului, în forme mult rafinate, oglindind o

penetrare a cîmpului textual mai nuanțată, dar și mai expusă controverselor. Este vorba de acceptarea unor *nivele de sens* ale conținutului enunțial global în care se reflectă, printre altele, dependența sensului textual atît de „anturajul" verbal al En (cotextul său), cît și de relația sa cu configurația situației comunicative (contextul său).

Într-un studiu amplu și consistent intitulat *Representation Languages and their Function in Text Interpretation*, János S. Petöfi (1980) se referă, în mod cu totul justificat, și la statutul dublu al frazei, considerată, pe de-o parte „element" de bază al textului în calitatea lui de obiect empiric, pe de altă parte unitate fundamentală a limbajului (limbajelor) descriptiv(e), necesar(e) captării, prin mijloace formale (logico-matematice), a procesului de interpretare pragmatico-semantică a textului. Pentru a distinge terminologic cele două situații, prima factologică, cea de-a doua teoretică (axiomatică), Petöfi folosește expresiile „utterance" = „text sentence", cărora le-ar corespunde în limba română *Enunț* (sau *frază textuală*) adecvate limbajului-obiect, și „elementary text sentence" (sau „atomic texts"), destinate să exprime reprezentarea canonică în meta-limbajul descriptiv, pentru care în limba română corespondentul ar fi *frază*.

Pornind de aici, autorul consideră că pentru *interpretarea* pragmatico-semantică a unui **En**, reprezentarea lui canonică trebuie să prevadă: (i) un *nivel descriptiv* (cunoașterea stării de lucruri care formează obiectul comunicării), (ii) un *nivel constitutiv al lumii* (cunoașterea relației de accesibilitate la starea de lucruri, accesibilitate pe care o are persoana care comunică) și (iii) un *nivel performativ-modal* (al cunoașterii intenției cu care En este comunicat) (cf. Petöfi, 1980, 85—86). Modelul formal, de o complexitate aproape inhibantă, este construit progresiv, încercînd să dea seama de cît mai multe dintre mecanismele funcționării textuale. Dar fiindcă acum nu ne preocupă decît problema conținutului global al **En**, comentariul se limitează la a remarca ideea *stratificării sensului* și a posibilității de a-l interpreta la diferite nivele, teoretic distincte.

O viziune doar asemănătoare apare și la Anca Măgureanu (1983, 438), care preconizează și ea un conținut glo-

bal stratificat al En, cu următoarle componente (nivele) de sens: „(i) nivelul *descriptiv* (reprezentativ): trimite la o stare a lumii sau la un curs de evenimente la care locutorul intenționează să se refere; (ii) nivelul *modalizator* (epistemic, deontic, axiologic etc.): reflectă atitudinea locutorului față de referent; (iii) *nivelul performativ*, rezultat al atitudinii locutorului față de relația de discurs pe care vrea s-o instituie". Dacă „primele două nivele construiesc o descriere posibilă a lumii pe care locutorul o propune interlocutorului spre reconstrucție", componentul performativ, în schimb, „instituie (menține, întrerupe) o relație discursivă de un anume tip, ca relație între descrierile posibile ale lumii pe care fiecare locutor le construiește" (Măgureanu, 1983, 438).

În fine, o altă variantă teoretică, apropiată dar nu identică, oferă Sorin Stati (1990), în al cărui model „orice semnificat al frazei este stratificat" pentru că „putem decela în el un *palier lexico-sintactic* obligatoriu, conținutul frastic (care cuprinde sensul cuvintelor, sensul relațiilor sintactice dintre cuvinte și modalitatea), un palier — obligatoriu și el — al *funcțiilor pragmatice* și un al treilea, facultativ, al *rolurilor argumentative*" (1990, 133). Mai puțin atras de soluțiile limbajului formalizant, Stati se menține în apropierea modelelor *lingvistice* pe care, revăzîndu-le, le valorifică. Astfel, prin *conținutul frastic* trebuie să înțelegem „ceea ce fraza semnifică în orice situație posibilă, dincolo de al său *hic et nunc* comunicativ, *funcția pragmatică*, în calitate de funcție (sens) frazal(ă) rezultată din „speech act", se definește ca „intenție comunicativă: scopul în care fraza a fost proferată", iar un *rol argumentativ* nu este decît „funcția, ofensivă sau defensivă, pe care fraza o poate exercita în mecanismul persuasiunii: probă, rectificare, concluzie etc.". (Stati, 1990, 15–16).

4.1.4. Nota *comună* tuturor opiniilor amintite, dincolo de diferențele care le particularizează, derivă din adoptarea unei poziții identice față de text-discurs *considerat, prioritar, în latura lui monologică*, doar accidental în formele sale dialogice și *niciodată în cele polifonice*. Cîteva elemente teoretice specifice formelor enunțiale *polifonice* vor fi extrase din studiile lui Christian Rubattel (1986 și 1988) consacrate tocmai problemei strategiilor interpretative pe care le pretinde enunțul în calitatea lui de

structură sintactică discursivă, potențial polifonică.

Selectînd ceea ce am considerat relevant pentru contrarul final al chestiunii abordate aici și, firește, comprimînd, am reținut următoarele elemente:

(i) Contrar opiniei curente, noțiunea de enunț nu mai poate fi identificată cu cea de act de limbaj (cf. Rubattel, 1986, 146) de vreme ce un enunț poate fi constituit din două acte, unul subordonat (sau semi-act) și altul director.

(ii) Se pot deci evidenția două tipuri de unități *monofonice minimale: actele de limbaj*, pe de-o parte, dotate în același timp cu valoare interactivă și cu o valoare ilocuționară, cu formă sintactică de propoziție independentă sau principală și, pe de altă parte, *semi-actele*, dotate cu valoare interactivă (subordonată), dar lipsite de valoare ilocuționară, realizate sintactic fie ca propoziții subordonate, fie în formă de constituenți inferiori frazei. Astfel, *En* (e) *Bien que la météo annonce du mauvais temps, j'ai quand même envie d'aller à la plage* (preluat din Rubattel, 1986, 136) se constituie din *două* acte, *unul director* (caracterizat printr-un enunțiator principal, exprimat prin „je" din propoziția principală), cu valoare ilocuționară și interactivă, cu conținut propozițional complet și cu structură sintactică frazală, iar celălalt *subordonat* (sau semi-act), corespunzător unei propoziții subordonate, cu enunțiator distinct, „la météo" și lipsit de valoare ilocuționară. În general, semi-actele intră în structuri discursive *polifonice* asociate unui „autor distinct" și ocupă o poziție sintactică facultativă, de tipul incizei parantetice (cf. Rubattel, 1988, 22).

(iii) Reperajul unităților monofonice minimale conduce la reperajul enunțiatorilor, proces în care un rol important revine și mărcilor interactive din categoria *conectorilor pragmatici*[22] (cf. Rubattel, 1986, 140).

(iv) *Interpretarea pragmatică*, în anumite cazuri (elipse, constituenți incompleți), nu pretinde să se apeleze la un implicit pragmatic ci, dimpotrivă, necesită reconstituirea structurii gramaticale la nivelul *formei logice* și nu la acela al structurii sintactice de suprafață (cf. Rubattel, 1988, 22).

(v) Strategiile interpretative (pragmatico-semantice) găsesc în *forma logică* a enunțului toate informațiile ce pot fi derivate din sintaxă (cf. Rubattel, 1986, 141)[23].

Din studiile la care ne-am referit reiese cu pregnanță că cercetările recente evidențiază distanța ce separă abordările frazale de cele enunțiale: doar acestea din urmă legitimează interpretarea interacțională, locuționară și inferențială a sensului textual discursiv al cărui „embrion" este enunțul, pentru că numai în interpretarea *enunțului* (nu și a frazei) trebuie să se țină seama de implicațiile lui contextuale, alături de datele cotextuale. Vom spune, împreună cu Anne Reboul (1989, 88) că „lingvistul lucid va trebui să aleagă între opțiunea îngustă, care îl limitează la analiza frazei, și opțiunea lărgită care îi permite să abordeze nu numai enunțul ci și discursul, fie acesta monologic sau dialogic".

Aceeași idee a clivajului dintre frază și enunț o susține și Kerbrat-Orecchioni (1990, 75—76) afirmînd că pentru cercetarea interacționistă obiectul de investigare nu pot fi frazele abstracte, ci *enunțurile* produse în situații comunicative particulare, iar descrierea lor are obligația de a încorpora parametrii contextuali în sistemul de reguli ce se reconstituie pornind tocmai de la datele *in situ*.

4.2. *De ce este* En *„mărturie" a textului?* Pentru a propune un răspuns, voi reaminti că în cartea consacrată textualității, Em. Vasiliu (1990) distinge tranșant fraza de text, dezvoltînd discuția și argumentele din perspectiva celui mai restrictiv model sintactic, cel al lui Chomsky, versiunea 1957. Cu toate aceastea, autorul recunoaște existența unor situații cînd „Este evident că, în acord cu intuiția noastră, o singură frază poate constitui, cel puțin în anumite împrejurări, un text (tot așa cum, în anumite împrejurări, și o singură propoziție poate constitui un text)" (Vasiliu, 1990, 24). Considerăm că aserțiunea poate fi acceptată ca exactă cu condiția de a „citi" aici cuvîntul *frază* cu înțelesul de F_2 = En, adică de structură verbală al cărei sens nu se epuizează prin combinația semnificațiilor explicite (vehiculate la nivelul cuvintelor și al formelor gramaticale prezente), rezultînd, dimpotrivă, dintr-un proces mult mai complex în care sfera *implicitului* joacă un rol cel puțin la fel de important ca acela al *explicitului* și în care *legăturile de sens* dintre elemente (explicite sau implicite) angajează în relație multiple nivele.

Recuperarea interpretării complete a sensului enun-

țial[24] *nu se poate realiza decît prin situarea deliberată într-un alt orizont teoretic decît cel frastic, deci prin asumarea cercetării de tip textual.* Pentru tratarea unor aspecte legate de problema sensului textual și de diferențele față de oricare semantică frazală, cf.: Coseriu, 1973/1993, 61—69; Moeschler 1989 (a) și 1989 (b); Reboul, 1989; Kerbrat-Orecchioni, 1990, 27—29; Șabršula, 1992, 21—28 etc.

Voi folosi ca exemple două enunțuri extrase dintr-un text beletristic, pentru a evidenția cîteva elemente ale funcționării lor textuale.

(1) *Salema Efraim, de cum se putuse rezema între perne după operație, îi propusese afacerea în cifre clare: zece ani de medicină robotnică și norocoasă nu i-ar fi putut aduce de atunci încolo un sfert măcar din ce-i oferea banchereasa.* (Hortensia Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, p. 217).

En (1) — alcătuit din patru propoziții, două principale, două subordonate — este „secționat" prin cele „două puncte" în două secvențe a căror relație sintactică nu este marcată gramatical, nefiind nici una de subordonare, nici de coordonare. Totuși relația *dintre secvențe* se realizează *semantic* de îndată ce actualizăm *coreferința* celor trei forme: *îi* (propusese), *i* — (ar) și — *i* (oferea), printr-o dublă anaforă pronominală, grație unui *proces inferențial*. Prin acesta din urmă mai putem ajunge și la concluzia că in En (1) referentul persoanei a treia este nedeterminat și nespecificat ca gen, fiindcă *îi (i)* sunt forme pronominale atone atît pentru masculin (el) cît și pentru feminin (*ea*). Absența numelui care să specifice referentul este, în opinia mea, tocmai un indiciu al apartenenței lui En (1) la o secvență textuală din care a fost extras și în care i se află referentul, „doctorul Walter".

Tot aici se mai realizează o altă relație de sens de a cărei interpretare depinde actualizarea unui anume conținut al lui En (1). Este vorba de afinitatea semantică dintre *a propune o afacere* și *ofertă (din partea unui bancher)*, afinitate cu rol de liant între secvența întîi (dinainte de „două puncte") și secvența a doua (de după ele). Dar și de această dată subzistă un grad de nedeterminare din cauza relativului *ce*, cu sens nedefinit, dar nu independent de *afacerea*. Pe de altă parte, acest substantiv, prin forma lui articulată definit, trimite în afara lui En

(1), la un segment cotextual anterior, pe care îl implică.

În En (2) *Altădată, din fundul casei perceptorului din Mizil, se trezise ca de cînd lumea moșiereasă și domnise prin capriciu asupra tuturor; aci era strînsă în chingile unei stînjeniri permanente: „De ce m-a luat?... Ce e cu mine?...“ erau întrebări care circulau în ea nelămurit, fără a se cristaliza.* (Hortensia Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, p. 227) apar următoarele elemente cu caracter textual:

(i) *altădată* și *aci*, ca deictice, trimit la o spațio-temporalitate construită discursiv;

(ii) persoana a III-a, feminin (*ea*, dar și morfemul-*ă* din *moșiereasă*, ca predicativ suplimentar și din *strînsă*, ca nume predicativ) este, în En (2), referențial nedeterminată, dar cotextual dobîndește un referent precis: *Lenora* (prezent în enunțurile precedente și succedente din text);

(iii) propozițiile interogative „De ce m-a luat?... Ce e cu mine?...“ participă în En (2) nu numai în calitate sintactică de subiect posibil al lui *erau*, ci și într-o relație de sens cu cotextul imediat anterior (*stînjeniri*), pe care îl specifică în direcție cataforică;

(iv) persoana I pronominală (din *m-* și *mine*) a interogativelor face din En (2) un enunț bivocal „mascat“, prin inserarea în regim *direct* a unui locutor, alături de „vocea naratorială“ exprimată *indirect* prin persoana a III-a.

Toate aceste fenomene (dar probabil și altele) sunt de natură să evidențieze cît de mult sfera sensului enunțial o depășește pe aceea a semnificației codice frazale pe care, însă, de cele mai multe ori se edifică.

4.3. La finele acestei discuții mi se pare important să subliniez constatarea că din punct de vedere teoretic este posibilă *apariția, într-un Enunț, a tuturor tipurilor de relații generatoare de sens (textual)*, ceea ce, în alți termeni, înseamnă a accepta că ori de cîte ori o secvență verbală este „simțită“, tratată sau calificată de cineva (specialist sau nespecialist) drept enunț, ne găsim în fața unei asumpții de *textualitate*.

Pentru a vizualiza multiplele *relații de sens* pe care En (= F_2) le poate satisface, propunem următoarea reprezentare:

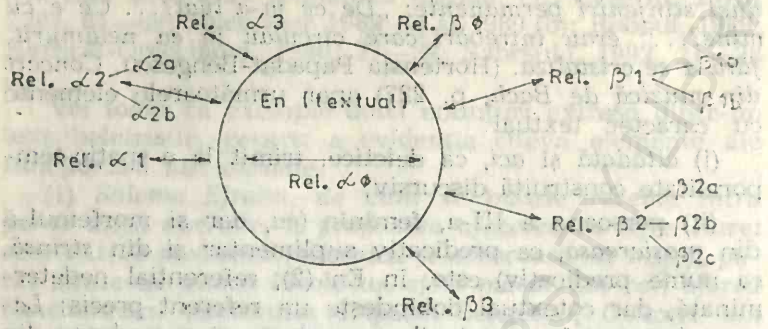

unde:

Rel. α ⊘ = relații intraenunțiale explicite, structurate gramatical, de tip significațional[25]; (sistemice)

Rel. α 1 = relații intraenunțiale de sens, nestructurate gramatical, de tipul anaforei sau al cataforei, al apoziției sau al elementelor parantetice;

Rel. α 2 = relații interenunțiale sau intratextuale „gramaticale" (= prin mărci explicite), de tipul: (a) *coeziunii* (relații interenunțiale, mediate de mărci cu valoare de semn verbal, cum sunt conectorii textuali, pro-formele etc.);

b) *conexități (relații* intra- și interenunțiale, mediate, de mărci la nivelul semnificantului, inclusiv intonația, accentul, pauza);

Rel. α. 3 = relații interfrazale *tematice,* de tip informațional (+— situaționale, de tip β 1);

Rel. β ⊘ = relații referențiale (reprezentaționale sau „designatoare")[26];

Rel. β 1 = relații situaționale de tip:

(a) interacțional (dialogice sau monologice)

(b) interlocutiv (polivocale sau monovocale);

Rel. β 2 = relații transtextuale de tip:

(a) intertextual
(b) metatextual
(c) paratextual

Rel. β 3 = relații intersistemice (relații ale verbalului cu alte sisteme semiotice precum cel cinetic, cel mimo-gestual sau grafic, pictural etc.).

Câteva observații se impun: (i) Cea mai importantă subliniere este că *toate relațiile menționate sunt relații de sens*[27] *(textual)*;

(ii) Există relații interenunțiale explicite de tip „gramatical", respectiv sintactic, în sensul semiotic al termenului;

(iii) Există relații intraenunțiale între elemente (segmente) explicite, dar nestructurate din punct de vedere „gramatical";

(iv) Relațiile de sens neexplicitate „gramatical" (deci în absența unor mărci realizate verbal) presupun operații de tip i n f e r e n ț i a l;

(v) Aceste din urmă relații implică un *proces interpretativ,* în a cărui descriere este necesar să fie integrate și informații nelingvistice, dar relevate și relevante textual (cf. Reboul, 1989, 77).

4.4. În discuția de mai sus privind relația dintre En și tx, s-ar putea găsi suficiente argumente care să susțină și să explice constatarea, semnalată și admisă intuitiv, „în repetate rînduri" că o singură propoziție/frază, în absența, deci, a legăturilor transfrastice, poate avea valoarea unui tx. Considerată o *excepție* în sfera funcționării textuale, situația aceasta își pierde valoarea de caz particular, dacă se admite că într-o expresie *aparent* propozițional-frazală se poate „închide" un conținut (sens) enunțial (= textual) de felul celui analizat mai sus. Asta înseamnă a spune, cu alte cuvinte, că în atribuirea calității de *En* (textual) unei secvențe verbale decisivă nu este întinderea (lungimea) ei, ci posibilitatea actualizării *sensului* (= conținutului) *textual.*

Pentru raportul *En — tx* de care ne-am ocupat, apreciem ca semnificativ și un alt fapt. Este vorba despre par-

țiala coincidență dintre tipurile de relații enunțiale de sens, evidențiate mai sus, și „tipurile de informație" sau „nivelurile discursive" din teoriile plurinivelare de analiză a discursului. Spre exemplificare vom menționa una dintre variante, cea propusă de Liana Pop (1989 (a) și 1989, (b)), unde planurile interpretative specificate și aplicate în analiza unor secvențe de texte (științifice) au următoarea configurație: 1) nivelul discursiv propriu-zis, subsumînd, la rîndul său, trei categorii de elemente enunțiale și operațiile discursive corespunzătoare; 2) nivelul presupozițional; 3) nivelul paradiscursiv; 4) nivelul metadiscursiv; 5) nivelul interpersonal; 6) nivelul intersemiotic (Pop,1989 (b), 485—486). Dincolo de deosebiri inerente celor două soluții, elementele teoretice similare nu pot fi decît expresia unei comunități funcționale și a consubstantialității celor două categorii: *En* și *Tx*.

Toate aceste constatări conduc la concluzia că, pe de-o parte, la limită un **En** poate funcționa ca text complet și că, pe de altă parte, orice **En**, printr-o incompletitudine[28] în sfera sensului său este tocmai mărturia apartenenței lui la un text, *de a cărui interpretare (parțial) depinde propria sa interpretare.*

NOTE

1. Asemenea fenomene de *sincronizare a comportamentelor* pot fi observate în funcționarea „des tours de parole", în gestiunea manifestărilor corporale proxemice și mimo-gestuale ale interactanților, în imitarea și empatia vocală, în „acordajul afectiv" al stărilor emoționale, în armonizarea judecăților tinzînd spre o „dinamică a consensului" (cf. Kerbrat — Orecchioni, 1990, 25—27).

2. „Fiecare (protagonist) se poziționează, de fapt, în raport cu celălalt în circumstanțele pe care le percepe și, în mod complementar, îl poziționează pe celălalt. Calculul unuia, exteriorizat sau nu, este imaginat de celălalt și constituie un mesaj care nu este lipsit de influență în jocul poziționării reciproce" (Doutreloux, 1986, 29).

3. În majoritatea contribuțiilor de teorie a textului se relevă

interdependența dintre semnificanță și interacțiune, cu toate componentele ei (cf. Beaugrande, Dressler, 1981; Vlad, 1982; Plett, 1983; Petöfi, Sözer, 1988; Petöfi, Olivi, 1989; Eco, 1992).

4. În opinia lui Beaugrande și Dressler (1981, 3), „textele noncomunicative sunt tratate ca non-texte" tocmai pentru că nu-și satisfac funcția de bază, cea interacțională.

5. Ca și termenul *interacțiune*, despre care s-a spus că desemnează în mod polisemic atît acțiunea mutuală exercitată de către partenerii schimbului, cît și mesajul schimbat, el însuși ca rezultat al acțiunii mutuale (cf. Kerbrat-Orecchioni, 1986, 9), *text* și *discurs* au ajuns, fiecare, la un conținut polisemic, ceea ce a condus la cele mai diverse raporturi semantice posibile între cei doi termeni, de la sinonimie (Tx =Ds), la antonimie (Tx vs Ds), de la hiperonimie (Tx > DS), la hiponimie (Tx < Ds).

6. Coseriu (1967, 310—315) clasifică contextele în trei categorii esențiale: *context idiomatic* (constînd din faptele verbale care alcătuiesc o „limbă istorică"), *context verbal* (anturajul, imediat sau mediat al semnelor verbale dispuse secvențial — discursiv), *context extraverbal* (circumstanțe nelingvistice percepute direct sau cunoscute de vorbitori, de natură fizică, empirică, naturală, practică, istorică, culturală). Parret (1983, 94—97) menționează următoarele tipuri de contexte, relevante pentru descrierea și explicarea discursului: context *cotextual*, context *existențial* (cuprinzînd contextul referențial), context *situațional*, context *acțional* și context *psihologic*.

7. O prezentare sistematică a principalelor direcții în care s-a dezvoltat pragmatica în lingvistică se găsește la Gălățanu (1985, 554—557). J. M. Klinkemberg, autor a numeroase și substanțiale lucrări de retorică, semiotică și poetică accentuează și el ideea necesității unei lingvistici care „trebuie să iasă din limitele codului și ale enunțului spre a merge în direcția enunțării" (1987, 47).

8. Printre primele lucrări care au relevat carențe ale tripartiției morrisiene a fost studiul Sandei Galopența Eretescu, 1978, *Analiza contrastivă și semiotica*. Mai recent: Parret (1983), Posner (1985), Eco (1992).

9. Cele trei sensuri cu care termenul *sintactică* este folosit de Morris însuși sunt: sintactica$_1$ = studiul aspectelor formale ale semnelor; sintactica$_2$ = studiu al relațiilor semnelor cu alte semne; sintactica$_3$ = studiul manierei în care semnele diferitelor clase se combină pentru a forma semne complexe (Cf. Posner, 1985, 77).

10. Varianta teoretică din această carte, fără a fi complet diferită, nu este străină de cea din *Semiotica criticii literare* (1982, 39—98). Printre modificările mai importante aș semnala, acum, restructurarea compartimentelor teoriei după alte criterii decît cele adoptate în 1982.

11. Conform uzului curent, am păstrat sigla C.P. pentru *Collected Papers of Charles Sanders Peirce* (vol. 1—6 și 7—8), urmată de o primă cifră indicînd numărul volumului, iar cea de-a doua, numărul paragrafului. Versiunea românească a citatelor din textul nostru este preluată din volumul Ch. S. Peirce, *Semnificație și acțiune*, București, 1990, iar pentru pasajele necuprinse în această selecție din C.P., am recurs la o traducere literală după volumul *Philosophical Writings of Peirce*, New York, 1955, abreviat de noi „Phil. W."

12. „(...) orice semn are, în fapt sau virtual, ceea ce putem numi un *precept* de explicație potrivit căruia el trebuie înțeles, ca să spunem așa, ca un fel de emanație a obiectului său" afirmă Peirce (C.P., 2.230).

13. Deledalle (1985, 33—34) afirmă despre interpretant că „este semnul sau clasa (cîmpul) de semne care ne permite să atribuim semnul prezentat, obiectului pe care îl re-prezintă".

14. „Primul efect semnificat propriu al unui semn este o impresie („a feeling") produsă de el" (Phil. W, 277).

15. De altfel, trebuie spus că această a treia componentă a textualității este cea care îi determină *natura* verbală, fiind, deci, aspectul care o diferențiază de alte posibile textualități non-verbale.

16. Conceptul de 'cod de sistem' sau *S-cod*, cu sens diferit de 'COD' propriu-zis sau adevărat, este preconizat și explicat de Eco (1982, 51—56). Semioticianul italian socotește S — codurile: (a) fie de tipul unui sistem sintactic („*O serie de semnale reglate de legi combinatorii*"), (b) fie de tipul unui *sistem semantic* („*O serie de stări /. . ./* considerate ca serii de NOȚIUNI referitoare la stări */. . ./* și care pot deveni */. . ./* serii de conținuturi ale unei posibile comunicări.") sau de o a treia categorie, cînd vizează: (c) „O serie de posibile RĂSPUNSURI COMPORTAMENTALE din partea destinatarului". Spre deosebire de aceste S-coduri care n-ar fi altceva decît niște „repertorii sistematizate", CODUL în sens propriu este „regula care asociază elementele unui S-cod cu elementele unui alt s-cod sau ale mai multor s-coduri" (Eco, 1982, 53).

17. Pentru cazul particular al textului ca *obiect estetic* (= operă literară), „realizarea" sensului, adică înțelegerea conținu-

tului explicit, dublată de „experiența efectelor non-semantice, retorice sau poetice" implică „corelarea a numeroase elemente din lăuntrul textului: sunete care se repetă și produc aliterații sau modele de rimă, repetiții de cuvinte sau scene, evenimente în înlănțuirea subiectului, comportamente, incidente ale personajelor, calități comice sau tragice etc.". (Hrushovski, 1983, 118).

18. Citatul este reprodus după revista „Secolul 20", 1981, nr. 8—9—10, p. 162, unde fragmente din textul lui R. Barthes sunt traduse de Micaela Slăvescu.

19. Studiul *Une sémiosis paradoxale ou les appels du texte poétique* din „S-European Journal for Semiotic Studies", vol. 2(2), 1990, 355—372), semnat de Ileana Oancea, demonstrează exemplar cum înțelegerea corectă a valorii pe care o poate avea rețeaua sonoră a unui text (e vorba de *Dintre sute de catarge*), „muzicalitatea de o melancolie fascinantă", devine o cale fertilă pentru a sesiza direct o parte din travaliul declanșator de sens.

20. „Modelele unui text creează o rețea complexă de ierarhii", remarcă Hrushovski (1983, 121), subliniind însă că „Totuși, astfel de ierarhii *nu sunt stabile și arhitectonice* (s.n. — C.V.), ci sunt reversibile".

21. Pentru comentarii privind contribuția fondatoare a lui Peirce la teoria pragmatică a sensului discursiv-textual și, în particular, la examinarea inferenței de tipul *abducției* (= inferență ipotetică), a se vedea: Eco, 1982, 178—181; Parret, 1983, 105—113; Eco, 1992, 167—169, 253—265.

22. Ocupîndu-se în mod expres de problema *conectorilor pragmatici*, Moeschler îi înscrie în categoria mărcilor coerenței și ale pertinenței, în același timp, pentru că „tout connecteur pragmatique impose d'une part des conditions d'emploi (ou contraintes séquentielles) aux énoncés qu'il articule et d'autre part des instructions (ou contraintes intérprétatives) sur les conclusions implicites qu'il demande de rechercher" (1989 (b), 47). Același autor (cf. 1989 (a), 166) mai precizează că prin funcția conectorilor pragmatici în formarea contextelor și în procesul inferențial se realizează de fapt transferarea centrului de greutate, în abordarea conexiunilor discursive, din planul structural în cel conceptual.

23. Dar, așa cum remarcă alți cercetători (cf. Sperber & Wilson, 1989, 281—282; Reboul, 1989, 90—91, 97), există posibilitatea ca *forma logică*, sediu al tuturor informațiilor sintactice, să nu poată epuiza sensul enunțial. Acest „blocaj" se produce, de pildă, cînd forma logică asignată unui enunț nu este deplin propozițională (adică susceptibilă de a primi o valoare de adevăr) deoarece conține o variabilă liberă de tipul pronumelui sau alți termeni

incompleți sau vagi din punct de vedere semantic. Tocmai asemenea elemente sunt cele care indică exact în ce loc trebuie îmbogățită schema prin demersuri inferențiale, deci prin crearea unor contexte, pentru a se obține reprezentarea semantică aferentă.

24. „Un text consistă nu pur și simplu din propoziții, cum se crede deobicei, ci din propoziții care îndeplinesc *o anumită funcție textuală*" (s.n. — C.V.) afirmă E. Coseriu în studiul *Lingvistica: starea ei actuală*, publicat prima oară în limba germană în 1973, iar în traducere românească în „Revistă de lingvistică și știință literară", (Chișinău), 1993, nr. 1, p. 61—69. Din punctul nostru de vedere tocmai „constelația" de sensuri enunțiale este suportul funcției textuale".

25. În cadrul tripartiției: *vorbire* („limba ca activitate general umană"), *limbi concrete* („tradițiile istorice ale vorbirii adoptate în comunitățile lingvistice") și *text* („un act de vorbire sau o serie de acte de vorbire coerente, realizate de un individ într-o anume situație"), Coseriu (1973/1993, 62—63; cf. și 1967, 286—288) asociază fiecăruia dintre cele trei nivele preconizate cîte „un nivel special al conținutului verbal (nivel semantic) și anume: *desemnarea, semnificarea* și *sensul* (designatio, significatio, sensus)" unde s e m n i f i c a r e a „este conținutul impus de către limbă", fiind specifică fiecărui idiom.

26. „Desemnarea este legătura cu extraverbalul sau chiar însuși acest extraverbal, fie real, fie fictiv (fapt imaginar)" afirmă Coseriu (1973/1993, 64).

27. „Sensul este un conținut verbal particular, care se exprimă într-un anumit text prin mijlocirea desemnării și semnificării, dar și fără ele" precizează Coseriu (1973/1993, 64).

28. Preconizînd două etape interpretative în înțelegerea enunțului, una *minimală* (= „o saturare a variabilelor introduse prin semnificația frazei") și cea de a doua *pragmatică* (destinată să reinterpreteze, pentru a preciza sau modifica, rezultatele anterior obținute, ținînd seama de „un număr de efecte" provocate de contextul real), Nølke (1990, 112) subliniază ideea că „rămîne mereu ceva vag în sens, pentru că există o sub-determinare lingvistică" (Idem, 113). Tocmai această nesatisfacere a saturării pretinde o reinterpretare pragmatică a sensului care, din punctul nostru de vedere, este o interpretare textuală.

III. ELEMENTE DE ANALIZĂ LINGVISTICĂ A TEXTULUI

„Le langage n'est pas un vide devant nous... Il est la règle de notre pensée et de notre action humaine..."

Brice Parain, *Recherches sur la nature et les fonctions du langage.*

1. CONSIDERAȚII METATEORETICE

1.1. Pînă în acest moment al discuției, ne-am oprit cu deliberată insistență asupra laturii *interpretative* (pragmatico-semantice) a procesului discursiv, mai întîi pentru a accentua ideea de *comunicativitate* ca trăsătură caracteristică a obiectelor textuale, iar mai apoi din dorința de a convinge (dacă mai era nevoie ?!) că, asumîndu-și textul printre rațiunile cercetării, *lingvistica* trebuie să-și extindă cadrul spre a putea face să se înțeleagă „cum funcționează, în raport cu un context specific, diversele mecanisme ale *limbii* puse în acțiune într-un text particular" (Lundquist, 1983, 9).

Dacă ANALIZA, ca un complex de *operații lingvistice* (în sens strict, „tradițional"), „distruge" obiectul textual, descompunîndu-l adesea pînă în cele mai mici elemente ale materiei sale verbale (sunetele), INTERPRETAREA, ca proces de natură aleatorie și demers compensatoriu, devine mijloc de re-compunere a obiectului distrus, determinînd refacerea unității, a globalității textului. Trebuie să adăugăm că tocmai caracterul *ipotetic* al reconstituirii obiectului este și calea prin care subiectivitatea pătrunde în proces, orientîndu-l spre o anumită „imagine" a obiectului contemplat, uneori îndepărtată de o primă reprezentare a sa pînă la limita alterității. Fenomenul se petrece și pentru că „a interpreta semnifică, neîndoios, a face să țîșnească din discurs ceea ce nu s-a spus („le non-

dit"), cel puțin în sensul că, cu un singur termen, se comunică numeroase proprietăți a căror explicitare ar fi redundantă" (Eco, 1992, 316).

E limpede că impactul cel mai puternic al INTERPRETĂRII se produce în sfera SENSULUI textual. Tocmai de aceea ni se pare cu totul întemeiată afirmația lui Coseriu (1979, 183) că „Se poate dezvolta o teorie generală a *posibilităților* (s.a., E.C.) textuale, dar nu o metodă generică de interpretare a textelor ca *procedură de descoperire* („discovery procedure" — în original), deci este imposibil să se decidă dinainte ce relații ale semnelor se vor prezenta ca actualizate într-un text determinat".

Procesele de ANALIZĂ și INTERPRETARE ca mijloace de cercetare textologică se focalizează, fiecare, asupra unei anumite sfere de fenomene, ceea ce creează posibilitatea evidențierii unor trăsături distribuite în două seturi dihotomice. Astfel ANALIZA se caracterizează prin prevalența elementelor textual-discursive: *sistemice, explicite,* de natură *sintactico-semantică,* prinse în *relații intratextuale,* iar INTERPRETAREA prin cele: *comunicative, implicite,* de natură *pragmatico-semantică,* prinse în relații *extra* (și *inter)textuale.*

Două precizări ni se par foarte importante, datorită relevanței lor majore în cadrul concepției noastre:

(i) Aspectele sistemice textual-discursive le implică pe cele verbale (ale limbii ca sistem), *fără a se reduce la ele.* Așa, de exemplu, în planul semnificării, elemente precum morfemele, lexemele, semnificațiile propoziționalfrazale și *relațiile de sens* la nivelul acestor elemente sunt comune *limbii* și *textualului;* în domeniul acestuia din urmă există, însă, structuri transfrazale, cum ar fi cele argumentative, actanțiale și altele, precum și relații (transfrazale și transtextuale) inexistente la nivelul limbii, fiind specifice textului.

(ii) Prin natura lui, SENSUL TEXTUAL nu poate fi redus și cercetat doar prin mijloace ale unei singure *semantici,* fie de tip lingvistic fie logic, fiindcă (așa cum am arătat și pentru enunțul textual) producerea/realizarea sensului în tx depinde de actualizarea *tuturor tipurilor de relații:* pragmatice, semantice și sintactice, în *toată complexitatea lor* încă neepuizată prin mijloace descriptive. Este motivul pentru care *perspectiva semantică nu*

poate lipsi din nici unul dintre cele două procese ale cercetării textuale.

1.2. Cadrul *teoretic* pe care îl propunem în această carte are unele afinități cu cel preconizat în cîteva lucrări recente semnate de János S. Petöfi și colaboratorii. Este vorba despre Petöfi, Sözer (1988) și Petöfi, Olivi (1989) pentru al căror *model textologic* vom folosi în continuare sigla PSO.

În plan metateoretic, în ceea ce privește rolul lingvisticii în cercetarea larg textuală, poziția noastră diferă, parțial, de aceea a autorilor citați. Afirmația că lingvistica în sine nu ar fi un cadru teoretic adecvat pentru tratarea aspectelor sintactice, semantice și pragmatice într-o manieră integratoare (P.O., 1989, 91) ni se pare prea tranșantă și, în absența cîtorva precizări, vulnerabilă. Astfel, *în stadiul actual al teoriei lingvistice*: (i) contribuția diverselor sale doctrine sau dezvoltări, deși insuficientă, este *esențială* pentru conturarea unui cadru adecvat cercetării textului; (ii) *instrumentele* lingvisticii „extinse" sunt, deocamdată, cele mai apropriate analizei textului verbal; (iii) în orice demers cu caracter aplicativ, recursul la datele furnizate de *analiza lingvistică a textului* este inevitabil și *primar*.

Aserțiunile de sub (i) — (iii) găsesc un suport justificativ și în următoarea constatare faptică: în marea majoritate a cazurilor (dacă nu cumva în toate?), materia verbală însăși conține indicii de orientare spre un anumit tip de situație (pragmatică) și de funcțe comunicativă cu care textul se corelează.

În ansamblul său, modelul PSO al analizei și interpretării textului recomandă următoarele proprietăți textuale majore pe care orice cercetare este obligată să și le asume: *constituția, configurația* și *construcția* (cf. Petöfi, Sözer, 1988, 452—454; Petöfi, 1989, 203—204).

Dintre acestea, *constituția* este aceea care privește *latura verbală* a complexului semnic-text, atît în aspectele formei sale (grafice sau sonore), cît și în cele ale organizării sensului. Această proprietate textuală inerentă se specifică, la rîndul ei, prin *continuitate* și *completitudine*. Căile principale de organizare a materiei verbale într-o constituție specifică sunt: *compoziția* și *textura*. Cea dintîi este un mod de structurare ierarhică în unități cu grad

superior de complexitate (pornind de la enunț ca unitate compozițională de gradul întîi), iar cea de-a doua, calea texturală, implică operații analitice care pot evidenția *scheme de organizare* la nivelul tuturor categoriilor de semne (părți ale semnelor, semne elementare, semne verbale complexe) din text, *avînd la bază reluarea* (= recurența) *sau paralelismul semnic.*

Configurația, în alternativa PSO, „trimite la o proprietate inerentă, asumată, a unei anumite mulțimi de stări de lucruri" (P.O., 1989, 203). Dacă o asemenea „stare de lucruri" există, ea devine „relatum-ul extern" (sau „extralingvistic") al semnului complex *text.* Configurația va face obiectul discuției noastre dintr-o secțiune care va urma (cf. III. 3.).

Cea de-a treia proprietate majoră a textului, *construcția,* privește *relația* dintre materia textuală verbală (= constituție) și „stările de lucruri" (= relatum-ul extratextual sau extra-lingvistic) care pot fi atribuite textului. În cadrul construcției, *coerența* este fenomenul răspunzător de relația existentă, potrivit asumpției interpretului, între subcomponentul relatum intern al textului și relatum-ul extra-lingvistic (PO, 1989, 204). În termenii modului nostru de a gîndi, *coerența* constituie reflexul intra-textual indirect al unor standarde pragmatice de textualitate (= intenționalitate, acceptabilitate și situaționalitate cuprinse, toate, în componenta comunicativă a tx), motiv pentru care o considerăm o proprietate semantico-pragmatică.

Unele dintre însușirile textuale manifestate în planul *constituției verbale,* împreună cu operațiile analitice menite să le evidențieze, vor fi examinate în paginile care urmează.

2. CONTINUITATE TEXTUALĂ SAU COEZIUNE

Continuitatea, ca proprietate (Beaugrande, Dressler, 1981, 48; Petöfi, Olivi, 1989, 203), exprimă faptul că nici o unitate compozițională micro sau macro-textuală nu

poate exista în afara relației cu cel puțin o altă unitate textuală și se întemeiază pe supoziția că fiecare ocurență este un instrument al accesului la cel puțin o altă ocurență.

În modelul PSO se face distincția între *conexitate*, ca formă de continuitate manifestată în constituția *semnificantului* verbal („signîficans") textual, și *coeziune*, formă de continuitate în planul *semnificatului* („significatum") textual. În alte lucrări consacrate cercetării lui tx, termenul conexitate are un sens foarte îndepărtat de cel menționat, folosindu-se ca termen generic pentru perechea coerență/coeziune.

Nu vom insista prea mult asupra *conexității* (în sensul din PSO). Vom aminti, totuși, că ea presupune, ca operație preliminară, o *reprezentare* a (secvenței) tx în simboluri lingvistice consacrate, cum ar fi simbolurile părților de vorbire (S, Vb, Adj etc.) și ale categoriilor lor gramaticale, sau simbolurile funcțiilor sintactice (Sub, Pred, Ob etc.). Această reprezentare grafică, odată obținută, servește ca vehicul al semnificantului, iar prin recurențele și simetriile înregistrate se evidențiază conexitatea. Trebuie să precizăm însă că, cu acest conținut, termenul nu acoperă atît planul expresiei, cît mai curînd pe acela al „formei" hjelmsleviene. În ce ne privește, includem în sfera conexității doar fenomene de continuitate derivate din relații în planul *expresiei*, cum ar fi elementele prozodice și organizările (tipo)grafice, alte recurențe sau simetrii (morfo-sintactice) fiind cuprinse în coeziune.

2.1. *Coeziunea* (asociată de cercetători dimensiunii sintactice a tx sau nivelului său superficial), conform opiniei noastre, *constă în capacitatea elementelor verbale explicite (co-prezente) de a realiza legături intra-textuale de sens.* Înainte de a prezenta formele și mecanismele coeziunii textuale, vrem să precizăm că există o zonă de interferență (sau de comunitate) între acest tip de legătură și cea manifestată între elemente la nivel intrafrazal. Acest fapt derivă firesc din împrejurarea că: (i) mecanismele întrebuințării unor elemente cum sunt: conectivele gramaticale (prepoziții și conjuncții), morfemele de relație și substitutele implică, adesea, un cadru sintagmatic de manifestare, superior propoziției sau frazei (cf. Manoliu 1968, 117); (ii) interpretarea relației (sintagmatice) de

sens dintre două elemente nu poate evita, în anumite cazuri, examinarea raporturilor paradigmatice de sens în care fiecare element, în parte, este angajat (cf. Manoliu, 1968, 119); (iii) există anumite fenomene lingvistice frazale imposibil de descris satisfăcător fără a folosi o serie de concepte preluate din teoria referinței, care vizează raportul limbii cu lumea obiectelor desemnate (cf. Manoliu 1968, 122; Vasiliu 1977, 107).

Dintre formele de bază ale realizării *coeziunii textuale*[1], vom prezenta în continuare *conectorii textuali, pro-formele, recurența* și *elipsa.*

a. *Conectorii textuali.* Cum se știe, în gramatica limbii (= a frazei) sunt incluse în categoria „conectivelor": prepoziția și conjuncția, ca două „instrumente" disociate atît după criteriul tipului de raport mediat (subordonare vs coordonare), cît și după nivelul la care se realizează relația, adică intra-propozițional (pentru prepoziții și conjuncții coord.) sau intra-frazal (pentru conjuncții). Extrapolarea *funcției conectoare* și a *mecanismului corespunzător* la nivel transfrastic (textual) a fost apreciată ca firească și necesară de numeroși cercetători[2], și inadmisibilă, de alții (cf. Vasiliu, 1990, 28, 35, 152). Din perspectiva noastră (care, respingînd ideea unei gramatici a textului ca simplă extensiune a gramaticii limbii, o socotește pe cea dintîi *calitativ diferită* de ultima), *există conectori textuali* (cf. și Stati, 1990, 157). Aceștia pot fi „exclusiv textuali, cum ar fi: *Or, Pe de-o parte... Pe de altă parte, In primul rînd... . În al doilea rînd...* " sau pot coincide formal cu conectorii frazali, avînd însă „funcție de conectori textuali, dacă apar după punct: *Așadar...*, *Cît privește...*, *De fapt...*, *De altfel...*" (Mihăilă, 1992, 201). O listă foarte bogată se găsește la Lundquist (1983, 81—82), care observă că „Adesea, relațiile între două fraze — sau alte părți ale textului — sunt exprimate *explicit* prin *conectori*", adică prin elemente de legătură „a căror funcție este de a specifica modul legăturii". Pot avea valoare de *conectori* tx; conjuncții, adverbe și locuțiunile corespunzătoare dacă satisfac următoarele condiții:

(i) să marcheze o legătură de sens între două secvențe;

(ii) secvențele (entitățile) legate să fie co-prezente în text;

(iii) nivelul relației să fie trans-frazal;

(iv) să nu afecteze autonomia sintactică (structurală) a segmentelor legate.

Funcțiile (sensurile) pe care le pot avea conectorii în tx, însoțite de cîteva exemple de *forme* corespondente transpuse în limba română după cele din franceză), le vom enumera după listele date de Lundquist (1983, 81—82) și Stati (1990, 157—158). Prin urmare, conectorii tx pot specifica următoarele sensuri ale relației: sens *aditiv*: și, încă, de asemeni etc.; *enumerativ*: mai întîi — apoi — în fine, a) b) c) etc.; *tranzitiv*: de altfel, pe de altă parte, în rest etc.; *explicativ-justificativ*: căci, adică, în alți termeni etc.; *comparativ*: astfel, de asemenea etc.; *ilustrativ*: de exemplu, între altele; *adversativ*: dar, în schimb, din contră, or etc.; *concesiv*: totuși, cu toate acestea; *cauzativ-consecutiv-conclusiv*: deci, astfel, într-adevăr, prin urmare etc.; *rezumativ*: pe scurt, în rezumat etc.; *temporal*: de la început, după aceea, apoi, în același timp etc.; *metatextual*: vezi pagina, cf. pagina, cum a fost semnalat mai sus etc.; *opozitiv/rectificativ*: în realitate, în (de) fapt etc.

În toate studiile care abordează funcționarea coezivă *textual/discursivă* a *conjuncțiilor* și *adverbelor* se relevă, pe de-o parte, polisemia unora dintre acestea (cf. van Dijk, 1977/1980, 92, și mai recent discuția lui Stati, 1990, 158, despre fr. *donc*), pe de altă parte, polivalența funcțională a unor adverbe, capacitatea lor de a funcționa diferit, în condiții co- și contextual diferite (cf. Nølke, 1990, 107; Luscher, Moeschler, 1990, 83—92).

Conectorii pragmatici constituie tema a numeroase studii apărute în ultimii patru-cinci ani, mai ales în revista genevеză *Cahiers de linguistique française*. Existența tipului de conexiune reprezentat prin „conectorii pragmatici" a devenit evidentă și a fost pusă în discuție de îndată ce a eșuat tentativa de a fonda o teorie a text-discursului *strict* cotextuală, *numai* pe baza aspectelor *secvențiale*. Consecutiv acestei situații a apărut o nouă abordare, care a încercat ca printr-o seamă de proceduri riguroase să poată cuprinde și implicațiile *efectelor contextuale* în orice proces interpretativ enunțial/textual. Am spune, deci, că sub-clasa conectorilor pragmatici este încă una dintre căile prin care se produce intruziunea comunica-

tivului și a contextualului în sistemic, la „scara" textualului.

Identici în *formă* cu multe dintre conjuncțiile „tradiționale" sau cu unele adverbe, *conectorii pragmatici* funcționează ca *punți de legătură* între planul verbal (conținutul enunțiativ explicit) și cel contextual (cunoștințe asupra lumii, „bagaj cognitiv" implicit, necesar în procesul interpretării complete și corecte a enunțului). Teoretic, în abordarea procedurală a conectorilor pragmatici a fost relevată cerința de a distinge treapta analizei semantice (lingvistice și incomplete), de cea a analizei pragmatice (inferențiale și complete) (cf. Luscher, Moeschler, 1990, 82—83; Nølke, 1990, 112). În această a doua treaptă, ierarhia întrebuințărilor unui conector (care nu derivă direct din semantismul său de bază) este dictată de ierarhia unor *instrucțiuni*, adică de constrîngerile impuse de anumite tipuri de contexte asupra interpretării prin care „se restrînge gama inferențelor susceptibile de a fi făcute pornind de la enunț" (Nølke, 1990, 115).

Pentru o sumară concretizare, vom folosi exemplele și interpretările date de Luscher, Moeschler (1990, 86—89) pentru *și* („et") care, în opinia autorilor, cunoaște, în franceză (dar și în română) următoarele întrebuințări: *temporale* (de succesiune și de concomitență), *cauzală* (2), *narativă* (3), *implicativă* (4), *contrafactuală* (5) și *opozitivă* (6), ca în următoarele secvențe:

(1) a. „a urmat corul /.../ mușcînd din mere *și* lovindu-se amical cu palmele pe umăr".
Temporal b. „Prologul se desprinde din grup *și* înaintează".

(2) a. „La bordul avioanelor deschise /.../ te puteai apleca dincolo de parbriz, ca să vezi
Cauzal mai bine, *și* vîntul te pălmuia îndelung în urechi".
b. „Socrate bău o înghițitură *și* căzu țeapăn!

(3) „Nu, era sîngele brațului său care curgea picătură cu picătură. *Și persista mereu această*
Narativ senzație de rău de mare".

(4) „Domnule Alphonse, *și* (ce-i cu) muzica pe
Implicativ care dumneavoastră trebuia să mi-o fi copiat pe mîine?"

(5) (Dialog) A. „În această noapte am făcut praf teoria relativității!"
Contra-factual B. *Și,* (= păi, atunci) eu sunt popă!"

(6) „Am urechi *și* nu aud, ochi *și* nu văd".
Opozitiv

(În traducerea pe care am dat-o enunțurilor am încercat să conservăm cît mai fidel sensul și nu expresia, ceea ce a dus la o transpunere neliterală, cum e firesc).

Dovada polivalenței, a întrebuințărilor diferite ale lui *și* din exemplele de mai sus, se găsește în posibilitatea înlocuirii sale cu alți conectori avînd sensuri specializate pentru anumite contexte, cum ar fi: *alors, mais* sau *pourtant* (în franceză) sau: *atunci, dar, cu toate acestea* (în română).

Am inclus *conectorii pragmatici* în sfera conectorilor textuali pentru că, îndeplinind funcția de elemente de legătură, au în calitate de „termeni" relați două secvențe enunțiale explicite, dar *interpretarea* (sensul) fiecărei întrebuințări distincte a conectorului pretinde o suită de inferențe, reduse progresiv prin intermediul instrucțiunilor de folosire. Prin aplicarea acestora din urmă, conectorul îndeplinește „o funcție de ghidaj" în efortul *interpretativ* implicat de înțelegerea optimă a sensului secvențelor conectate (cf. Luscher, Moeschler, 1990, 88). Pe de altă parte, nefiind exclusă ocurența unui conector polisemic și polifuncțional într-un enunț, locutorul poate lăsa intenționat „să se audă mai multe voci" (idem, 1990, 97), întreținînd ambiguitatea secvenței. Toate aceste elemente pe care le-am reamintit le socotim elocvente pentru legătura dintre conectorii pragmatici și textualitate.

La o posibilă obiecție față de includerea în *acest* paragraf, consacrat *coeziunii,* a conectorilor pragmatici, am răspunde că, deoarece aceștia se află la limita dintre sintactică și pragmatică prin natura elementelor puse în relație de sens, situarea lor într-o „dimensiune" sau alta este arbitrară și nerelevantă. Am mai adăuga și un alt argument: în măsura în care implicitul (contextualul) devine procedural cuantificabil, cîștigă în pondere aspectul analitic verbal.

b. *Substitutele sau pro-formele* sunt alte mijloace de realizare a coeziunii, caracterizate prin capacitatea lor de

a *înlocui* și *a relua* prin forme de dimensiuni mai reduse, alte elemente (segmente) purtătoare de conținut (cf. Beaugrande, Dressler, 1981, 49). În Plett (1983, 63—64) sunt menționate următoarele tipuri de pro-forme: *pro-nume* (pron. pers., pron. demonstrativ și relativ), *pro-adverbe* (așa, aici, acolo, atunci), *pro-verbe* sau pro-grup verbal (a face), *pro-adj (așa,* în felul), *pro-enunțial* (aceasta, de aceea).

Observînd mecanismul iterării mărcilor de sens și pe acela al conexiunii unităților, al punerii lor în relație, tocmai grație reluării, Maria Manoliu (1968, 118—119) disociază următoarele grupe de elemente conective — iterative: *grupa morfemelor gramaticale* (cu rol intra- și inter- propozițional/frazal), *grupa alcătuită din substitute* (sau pro-forme), *articolul hotărît* și *grupa sinonimelor*. Dintre acestea, minuțios analizate sunt *substitutele* (pronume, pro-adjective, pro-adverbe), a căror caracteristică este aceea de a reactualiza informația unui segment precedent (sau de a o anticipa pe aceea a unui segment următor) „în condițiile non-identității invariantelor semantice" (Manoliu, 1968, 119) ale celor două expresii conectate. De exemplu, demonstrativul *acesta,* ca s u b s t i t u t, preia informația celui mai apropiat substantiv (datorită semului propriu de *proximitate* și mărcilor gramaticale comune) și funcționează ca liant între nume și secvența care îi urmează substitutului, ca determinant, precum în pasajul: *Maria stătea lîngă* masa *de scris. Aceasta avea un stil foarte modern, cu picioare subțiri, de căprioară* (cf. Manoliu 1968, 121).

Un comentariu, stilistic nuanțat, al posibilităților de a exprima legăturile de sens între diferite „unități sintactice" ale unui text, găsim în studiul lui Tudor Vianu, *Contexte legate și nelegate din punct de vedere stilistic* (1956). Printre mijloacele examinate se numără și *pronumele* care, prin capacitatea lui de a înlocui un nume (sau o secvență), poate indica obiectul exprimat prin numele la care se referă. Observînd descrierea Dianei de la Luvru din *Pseudo-Kinegetikos* al lui Odobescu, Vianu remarcă „tactul scriitoricesc" al autorului care, pentru a înfățișa o imagine vie și fidelă a monumentului descris și, în același timp, pentru a evita repetarea monotonă a denumirii obiectului contemplat „exprimă referirea la el prin forma

neaccentuată a pronumelui în dativ — *i (în capu-i, fruntea-i, sinu-i, brațele-i)*" (Vianu, 1956, 19).

Întrebuințarea pro-enunțială a demonstrativului *asta* este foarte frecventă în diverse tipuri de texte. Iată-l folosit în debutul unui celebru text narativ: „*Într-o toamnă aurie am auzit multe povești la Hanu Ancuței. Dar asta s-a întîmplat într-o depărtată vreme...*" (M. Sadoveanu). În textul critic literar, de exemplu, demonstrativul își poate extinde sensul la o întreagă secvență textuală, așa cum se întîmplă în multe dintre cronicile călinesciene unde rezumatul unei opere literare este, adesea, reluat prin *acesta* ca în următorul pasaj (redat de noi, aici, „eliptic"): „*Prințul provincial Lai Cantacuzino protejează o tînără fată... Această fată iubește pe prinț... Cînd, mai tîrziu, după căsătorie, ... Dezamăgită în cultul ei pentru prinț și fără dragoste pentru soț, Daria dispare în lume...* Acesta *este „subiectul" romanului...*" (Călinescu, *Ulysse*, 169—170).

Formele numite c o n e c t i v e s e m a n t i c e (de către Gruiță, 1980, 598) sunt considerate elemente verbale ce stabilesc raporturi logico-semantice între blocuri informaționale, orientînd o informație (sens) B spre o altă informație (sens) A, co-prezentă într-o secvență enunțială. Fiind adverbe (*așa, atît, astfel, acolo, aici, atunci, deci, totuși*), locuțiuni adverbiale și pronominale (*de acolo, de asemenea, în schimb, afară de asta, în privința asta, de aceea, după aceea, cu toate acestea (astea)*, „conectivele semantice" s-au specializat mai ales în exprimarea relațiilor de sens circumstanțial, fără a se exclude însă relațiile de sens necircumstanțial, mai puțin frecvente, însă. Funcțiile lor sunt: a) de a r e l u a informația primului bloc enunțiativ (A), r e z u m î n d o situație expusă anterior printr-o sintagmă, propoziție, frază sau grup de fraze și b) de a c o n f e r i informației (A) calitate de cauză, scop, condiție, reper calitativ, temporal, local etc. în raport cu informația (B). În întrebuințare obișnuită, neutră, conectivul semantic funcționează a n a f o r i c, fiind plasat între A și B, ca în următorul exemplu: „*Poate s-a dus să-și plătească ciobanii și să-și așeze oile pentru iernat. De acolo însă trebuia să se întoarcă de mult, după socotelile ei.*" (Sadoveanu, *Opere*, vol. X, 580), unde *de acolo* reia, comprimat, în fraza a doua (= blocul B), informația cu sens local conținută în fraza întîi (= blocul

A). Aceeași valoare de profrază cu funcție anaforică o are *atunci* în pasajul: „*Paloșul și focul intrară în țară vrăjmașă. Atunci, între cele două țări nu mai fu hotar*". (Sadoveanu, *Opere*, vol. I, 9).

Un rol similar îndeplinește, în limba română, forma pronominală *ceea ce*, cu valoare neutră, cînd introduce propoziții care au specifică „funcțiunea lor de definire sau de caracterizare (Avram 1980, 356) și de comentariu față de enunțul anterior. Fiind echivalent semantic cu un substantiv cu sens generic ca: *fapt, lucru, situație* (cf. Avram, 1980, 357), *ceea ce* reia comprimat întregul conținut al propoziției precedente și stabilește relația de sens cu propoziția următoare: „*Desigur, între istorie și sociologie există o diferență: trecutul trebuie reconstituit, pe cînd prezentul poate fi constatat. Ceea ce implică deosebiri în privința procedeelor de documentare*".

În numeroase studii interesate de funcționarea textual-discursivă a unora dintre *pronume*, cum sunt demonstrativele, personalele și reflexivele (cf. Manoliu, 1968; Gorăscu, 1980; Cornilescu, Urdea, 1987; Tasmowski-De Ryck, 1990) și a unor *adverbe* („acum", „aici", „acolo") s-a remarcat polivalența funcțională a acestora, capacitatea formelor respective de a avea întrebuințări diverse. Astfel, pot funcționa *deictic* cînd înțelegerea sensului lor implică o cunoaștere a contextului situațional, pot fi *substitute diaforice* cînd sensul lor referențial depinde de identificarea *cotextuală* a unui concept la care trimit (ca, de pildă, în cazul pronumelui), mai pot *cumula ambele funcții* într-o „valoare referențială sintetică" (Gorăscu, 1980, 507) și, în fine, pot avea valoare de *conectori* dintre cei denumiți *semantici* (Gruiță, 1980). Dezambiguizarea funcțională a fiecărei forme textual ocurente se poate face doar cunoscînd *co-textul* minim necesar și interpretînd corect *con-textul* particular în care forma respectivă este întrebuințată.

c. *Recurența*, ca o altă cale prin care se poate produce coeziunea, se concretizează discursiv diferit, felul ei depinzînd atît de extensiunea (variabilă a) segementului reluat, de la cuvînt, pînă la frază, cît și de identitatea totală sau parțială a segmentului reluat cu cel care îl reia.

Se poate vorbi astfel despre o recurență *lexicală* vs. *propozițional/frazală* vs „*textuală*" (= refrenul).

Recurența *lexicală* poate fi strictă (sau forte), diferită de cea sinonimică (sau slabă) (cf. Rovența-Frumușani, 1984, 154). În primul caz se repetă unul și același cuvînt, în cel de-al doilea reluarea se face prin sinonime, hiperonime sau hiponime. Iată un exemplu de recurență lexicală, preluat din Coteanu (1978, 118): „*Cercetări întreprinse de specialiști /.../ au stabilit o strînsă legătură între obezitate și bolile dentare. Studiind 1356 persoane aflate în cură împotriva obezității la sanatoriile din Kiten și Neseber, ei /specialiștii/ au ajuns la constatarea că la obezi, cariile dentare sînt cu 10% mai răspîndite...*", unde cuvîntul *obez* și derivatul său, *obezitate*, ocurente în fraze diferite, realizează o legătură de sens prin recurență parțială. Dar pentru a funcționa coeziv, recurența lexicală, atît cea forte, cît și cea slabă, trebuie să satisfacă și condiția de *identitate referențială* a ocurențelor identice sau sinonimice. Această funcție de coreferențializare este îndeplinită, de cele mai multe ori, de articularea (determinarea) definită a celei de-a doua apariții, ca în *Pe cer zboară păsări*$_1$. *El se teme că păsările*$_2$ *îl vor ataca*, unde subst. *păsări*$_2$ are același referent cu *păsări*$_1$, coreferință marcată prin articularea hotărîtă. Prin aceasta se asigură legătura de sens dintre cele două enunțuri asindetice. În schimb, *Pe cer zboară păsări*$_1$. *El se teme de păsări*$_2$, în ciuda identității substantivului (păsări) din cele două enunțuri, relația de sens nu mai este sigură, fiindcă *păsări*$_2$ are (sau poate avea) referent diferit, ceea ce produce discoeziunea enunțurilor date.

În cazul recurenței sinonimice, reluarea se întemeiază pe existența cel puțin a unei mărci semantice de bază comune sinonimelor întrebuințate, în timp ce „informația purtată de semele diferențiatoare ale sinonimelor nu participă la realizarea legăturii sintagmatice; s-ar putea spune, chiar, că ele trec pe un plan secundar" (Manoliu, 1968, 121).

În fragmentul „*Copilul, Alexandru, era voinic și rumân și creștea ca din apă. Vremea trecea repede; pruncul fu de-un an, de trei și de zece. /.../. Bătrînul Nour, în jilțul lui, privea cum crește lăstarul și aștepta*". (Sadoveanu *Opere*, I, 29), coeziunea se realizează prin recurența sinonimelor *Copilul*, *Alexandru*, *pruncul*, *lăstarul*; primele trei au trăsăturile semantice (+ animat), (nonmatur), iar ultimul, *lăstarul* (= ramură tînără) dobîndește

și el, cotextual, marca (+ animat), printr-un proces de metaforizare. Referentul unic al celor patru substantive este 'persoana' cu numele *Alexandru*.

Recurența propozițională/frazală, cu rol coeziv, se produce de obicei la distanță, între prima și cea de-a doua ocurență a aceluiași segment intercalîndu-se alte propoziții/fraze. În vorbirea populară (dialectală) se întîlnește repetarea unei subordonate pentru a se relua firul narațiunii după o intercalare explicativă: „... «hai *să mergi... la nuntă, că am nuntă» zic; terminasem cu nunta lui Tănase, și-acuma... «că am nuntă» zic.*" (cf. Vulpe 1980, 84). În același registru popular apare și fenomenul reluării unei propoziții subordonate temporale într-un lanț de principale: „*Mămăliga se face-n ceaun. Să pune apă, să pune pe foc. După ce să pune pe foc, începe să fiarbă; după ce începe să fiarbă, pui o lingură de sare*". (cf. Brâncuș 1971, 35). Reluarea prin temporală are rol coeziv dar și funcția de a exprima succesiunea strictă a acțiunilor în derularea lor. Aceeași valoare coezivă a recurenței frazale se regăsește și în texte structurate pe o schemă retorică (cf. Vianu 1956, 18), de întrebare-răspuns, în care legătura anaforică se realizează prin segmentul recurent, ca în fragmentul de proză: „*Cînd omul va îngrămădi atîta știință /.../, cum va mai primi el să trăiască /.../? Omul are norocul* că poate greși cît mai *des, fără părere de rău /.../. Omul are norocul că se distrează /.../*" (Tudor Arghezi, *Poarta neagră*, 229) sau ca în următorul fragment de poezie „*Singura pradă e viața mea./ Tot ce pot pierde, tot ce pot pierde/ Dar cine-ar putea să spună/ Ce pot pierde!?...*" (Nichita Stănescu, *Lupta inimii cu sîngele*).

O formă de recurență specifică discursului poetic este refrenul, versul sau grupul de versuri repetate într-o poezie. Fiind „liantul" textului în care apare, elementul care-i asigură continuitate și unitate (Vianu 1966, 24; cf. și Coteanu 1978, 123), refrenul trebuie studiat din punct de vedere lingvistic, pentru a i se evidenția „formele legăturilor de limbă care îl unesc cu restul contextului poetic" (Vianu 1966, 10). Dintr-o astfel de perspectivă cercetează T. Vianu refrenul, pentru a concluziona că *legăturile* se pot realiza prin: a) un cuvînt de relație (o conjuncție), b) prin paralelismul unor construcții sintactice în care refrenul este integrat, c) prin „legătura tematică", adică „prin faptul simplei contiguități a elemen-

telor contextului, prin faptul că, luînd succesiv cunoștință de ele, devenim conștienți că aceste elemente aparțin unei comunicări unitare" (Vianu, 1966, 13). În ansamblul textului, revenirea periodică a refrenului are efectul unui ecou, care face să fuzioneze percepția actuală a frazei cu reprezentarea ei anterioară și să i se modifice astfel sensul cu fiecare nouă ocurență, pînă la transformarea refrenului într-o semnificație simbolică (cf. Vianu, 1966, 28; cf. și Neț, 1985, 436). Funcția coezivă a refrenului este dublată și de cea de reliefare.

Plasată într-un orizont semiotico-poetic mai cuprinzător, problema *refrenului* dobîndește o altă interpretare la Compagnon (1979, 53—54), complementară celei date de Vianu, în ciuda aparenței de contrarietate. Această nouă situare teoretică este determinată de convingerea lui A. Compagnon că *refrenul* nu-și află relevanța în cîmpul de investigație consacrat relațiilor discursive între elemente lingvistice și că el reprezintă, dimpotrivă, una dintre „punțile de legătură" ale analizei text-discursului cu *o teorie* (poetică) *inter-discursivă a genurilor*, singurul „spațiu" mediator în care refrenul devine pertinent. Astfel interpretat, fenomenul textual în discuție este „un caz particular de repetiție inter-discursivă și de citare (un fel de autocitare), cînd textul însuși face parte din propriul său intertext, fiind unul dintre discursurile cu care refrenul intră în relație" (Compagnon, 1979, 54).

Coroborate, cele două perspective pot prefigura întreaga complexitate a refrenului ca fenomen poetic largtextual (inter- și intra-discursiv).

d. *Elipsa*, un alt procedeu menit să contribuie la realizarea coeziunii, dar și la creșterea economiei de mijloace verbale, poate fi asociată recurenței pe baza contrastului dintre *eliminare* și *reluare*, ca două fețe ale aceluiași mecanism. La nivel intra- frastic, una dintre formele elipsei a fost descrisă de C. Milaș (1986) sub denumirea de *sincope sintagmatice regresive*. Acestea sunt efectul suprimării unuia dintre cei doi membri identici ai unei sintagme coordonative, ca în următorul exemplu citat după Milaș (1986, 134): *..... lucrarea își propune să urmărească dacă și în ce măsură valorile stilistice ale termenilor angajați în relația antonimică influențează selecția acestora în vorbire*".

Transpusă și urmărită în plan textual-discursiv, elipsa (sau suprimarea) își găsește locul firesc printre modalitățile coeziunii. Așa cum remarcă Vianu (1956, 20—21), prin eliminarea complinirilor „legătura contextelor tinde să se desfacă", pentru ca, odată regăsite, aceste complineri să refacă o legătură cu un cuvînt, cu o frază sau chiar cu „o reprezentare globală sugerată de text".

Referindu-se la domeniul textului poetic, Samuel R. Levin, (1971/1981, 117) afirmă că structura lingvistică a unor poeme „implică suprimări de un tip special (suprimări non-recuperabile) și că este tocmai efectul acestor suprimări să provoace un sens și, de aici, o reacție a comprimării". Demonstrația cercetătorului se bazează pe discriminarea competenței lingvistice de competența poetică. Dar, în mod paradoxal, delimitarea nu conduce la anularea unor analogii ci, dimpotrivă, le susține, așa cum se întîmplă în cazul transformărilor de suprimare considerate recuperabile în „gramatica limbii" și non-recuperabile în „gramatica poetică". Din unghiul cercetării textuale, mai important este să se știe că în anumite situații există posibilitatea „regăsirii complinirilor" (în termenii lui Vianu), operație prin care o discontinuitate (sau discoeziune) „locală", limitată, poate fi înlăturată, iar că în alte situații apare dificultatea de a „umple" omisiunile (fie ele deliberate sau nu), producîndu-se astfel fenomenul ambiguizării expresiei verbale.

2.2. În studiile consacrate textului se vorbește frecvent despre o *coeziune tematică*, într-o manieră care lasă uneori impresia că ar fi vorba despre un aspect străin sau îndepărtat de acela de continuitate în sensul definit deja (cf. *supra*, 2 și 2.1.). În fapt, coeziunea tematică este doar consecința proiectării unui alt unghi de observație asupra unuia și aceluiași fenomen de continuitate.

Grila care stă la baza acestei optici „tematice" s-a conturat progresiv, sub influența unor modele cum sunt: „segmentarea actuală a propoziției" din concepția lui Mathesius și a altor reprezentanți ai funcționalismului praghez și „tematizarea" = „topicalizarea", ca tip de transformare aplicată unei fraze, în gramatica generativă. În grila tematică operantă la nivelul *textului* regăsim, pe de-o parte, ideea dependenței sensului actualizat al enunțului de contextul său situațional (ca în tezele despre

„perspectiva funcțională a propoziției"), pe de altă parte, ideea de continuitate gramaticală, printr-o reluare anaforică pronominală. Conjugate și adaptate specificului discursiv și necesităților analitice ale acestuia, elementele preluate s-au constituit într-un mijloc de evaluare a coeziunii secvențiale sau textuale în funcție de raportul dintre *informația veche*, cunoscută deja (= *temă* sau *topic*) și cea *nouă* (= *remă* sau *comentariu*) în cadrul *progresiei* sau al *înlănțuirii tematice*.

Trebuie să notăm și, în același timp, să avertizăm de la început că, în plan terminologic ,se observă în literatura consacrată domeniului o fluctație ce poate genera echivocul. De aceea precizăm că vom consacra expresiile *continuitate* sau *coeziune tematică* denumirii relațiilor secvențiale de ordin informațional, marcate sintagmatic, prin forme „gramaticale" explicite, pentru a le deosebi de alte legături informaționale nemarcate explicit, rezultate din operații inferențiale. Pe acestea din urmă le cuprindem sub denumirea de *coerență*. Prin disocierea terminologică propusă aici ne îndepărtăm atît de cei care folosesc *coerență tematică*, în fapt, pentru fenomenul *coeziunii* (cf. Stati, 1990, 154—159), cît și de cei pentru care primul termen numește și aspectele „gramaticale", și pe cele semantice (cf. Lundquist, 1983, 44—54, 97—106). Este ușor de observat că în disocierea terminologică de mai sus se reflectă acel segment al concepției noastre care opune explicitul (= „gramaticalul"), implicitului (= inferențialului).

Continuitatea unui text produsă sau percepută ca o *progresie tematică explicită* apelează la un procedeu care constă în reluarea în enunțul En+1 a unui segment dintr-un enunț anterior, En, printr-un „tematizor" (cf. Stati, 1990, 154—159). Segmentul reluat are rol de *temă* (informație cunoscută) și este situat, de obicei, la începutul enunțului, corespunzînd poziției de subiect. Lanțul produs prin succesiunea mijloacelor verbale co-ocurente în poziții tematice constituie coeziunea tematică de a cărei complexitate depinde structura sau rețeaua tematică a textului integral.

Din punct de vedere teoretic, abordarea rețelei tematice a unui tx nu se reduce nici la formele sale coezive, nici la cele ale coerenței, ceea ce nu înseamnă, însă, că, în plan ocurențial, un text sau altul nu ar putea conține

forme de legătură aparținînd exclusiv coeziunii sau exclusiv coerenței.

Deoarece consideră esențial faptul că „firul tematic este acela care asigurînd continuitatea, «țese» textul", Lita Lundquist (1983, 43) propune următoarea suită de determinări în procesul de producere/percepere a textului: *temă → fir tematic → țesătură textuală → coerență*, suită pe care, pentru a o extinde la scara integralității textului, deci și a „verticalității" lui, am reformula-o astfel: *„puncte tematice → rețele tematice* (de relații omogene) *→ țesătură de rețele textuale → tx.*

În opinia noastră, poate avea rol de „punct de plecare" tematic orice element al tx care, furnizînd o primă informație, cunoscută deja interpretului, declanșează o rețea de legături de sens între elemente din aceeași categorie cu sine (elementul tematic inițial) sau din alta. Înseamnă, deci, să acceptăm ca o posibilitate și situația în care fenomene aparținînd expresiei sonore a materiei verbale sau altele, din cîmpul gestual sau din cel al expresiei corporale, dobîndesc funcție tematică dacă satisfac condiția de a fi purtătoarele unor informații declanșatoare de lanț sau legătură secvențială de sens.

Așa cum s-a arătat (cf. Charolles, 1978; Plett, 1983, 79—80; Lundquist, 1983, 97—99; Scinto, 1983, 84—94; Stati, 1990, 154 și mulți alții), există mai multe variante de înlănțuire sau progresie textuală: a) *cu temă* (= *Th*) *constantă*, folosindu-se ca mijloace, recurența strictă, pronominalizarea, sinonimia, hipo- sau hiperonimia, elipsa lui Th_2; b) prin *tematizarea remei* (= Rh) sau progresie liniară simplă, grație unei relații de sens între Rh_1 (aparținînd enunțului E_1) și Th_2, c) *cu teme derivate* (în raport cu o hiper-temă), d) prin progresie tematică complexă, în care celelalte variante se combină. Redate schematic aceste variante arată în felul următor (cf. Lundquist, 1983, 45—48):

a) E 1 : Th 1 → Rh 1
↓
E 2 : Th 1 → Rh 2
↓
E 3 : Th 1 → Rh 3
↓
E 4 : Th 1 → Rh 4 unde am înlocuit simbolul Ph (= frază) cu E (= enunț).

Exemplu: „*Lecca a ştiut să construiască o piesă; scenariile sale sînt iscusite.* (El) *Aduce pe scenă mulţime de personaje şi le mişcă cu uşurinţă.* (El) *E sentenţios în dialog, cizelat, tăios, cu fraza scurtă, sclipitoare.* (El) *Merge spre ţintă cu precizie*". (Rebreanu, *Opere*, 14, 1989, p. 14), unde tema constantă este *Lecca* (din E 1), reluat prin *el* în E 2, E 3 şi E 4, deci

b) E 1 : Th → Rh 1
E 2 : Th 2 (= Rh 1) → Rh 2

Exemplu: „*Dl. Bulandra a vrut să marcheze chinurile geloziei prin mijloace exterioare: glas, mişcări... Prin aceasta chinurile se teatralizau şi nu mai puteau da impresia necesară de intensitate*". (Rebreanu, *Opere*, 14, 1989, p. 103), unde R h 1, „să marcheze chinurile geloziei..." devine Th 2 în al doilea enunţ.

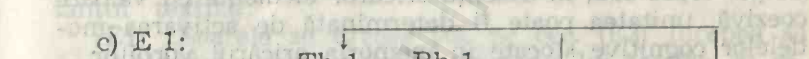

Exemplu (adaptat, după Lundquist): „*Carnea este foarte scumpă... Cea de vacă costă 4000 de lei. Cea de oaie 2000 lei. Cea de porc, 3000 de lei*", unde Th 1 este *carnea*, Th 1.1. este *cea de vacă*, Th 1.2 şi Th 1.3 sunt respectiv, *cea de oaie* şi *cea de porc*.

Înainte de a prezenta şi comenta o ultimă secvenţă de întindere mai mare, pentru a exemplifica convingător complexitatea în fapt a *continuităţii textuale*, vrem să reamintim contribuţia, pe acest tărîm, a lui Tudor Vianu (1956) care, punînd în discuţie o seamă de observaţii culese din texte autentice (literare), a anticipat opinii şi soluţii ulterioare.

Preocupat de aspectele *continuităţii*, Tudor Vianu ajunge la o *tipologie a structurilor textual-discursive* în funcţie de următoarele criterii: (i) tipul de conexiune predominant, (ii) sensul legăturii stabilite şi (iii) gradul

de „sudură" rezultat din activarea elementelor cu funcție coezivă.

Astfel, *structura tx-argumentativă* se caracterizează prin frecvența conectorilor cu sens conclusiv și adversativ, cum sunt: *așadar, ba ce este mai curios, cu toate acestea* (cf. Vianu, 1956, 16).

Tipul de *structură tx-narativă* recurge la relații interenunțiale mediate de conectori cu sens temporal ca: *încă, pe atunci, atunci la început, apoi,* extrași din următoarea secvență sadoveniană citată de Vianu (1956, 18): *„Stăpînea Moldova Bogdan /.../. Țara, înălțată și întinsă sub Ștefan cel Mare, stătea* **încă** *tare. /.../* **Pe atunci** *dușmanul neîmblînzit era Leahul. /.../ Paloșul și focul intrară în țara vrăjmașă.* **Atunci,** *între cele două țări nu mai fu hotar"*.

În tipul de *structură tx-descriptivă*, „imaginea unui întreg simultan", „unitatea tabloului" (Vianu, 1956, 19—22) se poate obține fie prin intermediul substitutelor de felul pronumelor, cu condiția coreferențialității lor, fie reluîndu-se blocuri enunțiale prin expresii cu funcție de pro-frază sau, în absența oricăror elemente cu valoare coezivă, unitatea poate fi determinată de activarea modelelor cognitive stocate în memoria oricărui vorbitor.

Ultima categorie de structură textuală menționată de Vianu este cea *poetică*. Ea se caracterizează, în planul relațiilor coezive, uneori printr-o *aparentă parataxă*, ușor de transformat în hipotaxă, alteori printr-o reală absență a legăturilor (cf. Vianu, 1956, 22—23), prin discoeziune locală deci, compensată însă de „convergență" stilistică. Reinterpretînd acum, după aproape patruzeci de ani, explicația propusă pentru o suită de versuri din poemul eminescian *Stelele-n cer*, constatăm că, sesizată intuitiv de Vianu, „convergența" are un suport verbal concret în textul poetic, adv. *astfel*. Ca element pro-enunțial-textual cu funcție anaforică (sau „tematizor", cum îl numește Stati), *astfel* îndeplinește și un rol unificator, focalizînd sensul modal-conclusiv și raportîndu-l la întreg discursul precedent.

Acestor tipuri de structuri le vom adăuga încă unul, nemenționat în mod expres de Vianu în studiul din 1956 (dar amintit în altele); e vorba despre tipul de structură *dialogală*, căruia i s-au consacrat în ultima vreme extrem de numeroase cercetări. Pe unele dintre ele le-am amintit

în alte secțiuni ale cărții, legate fiind de diverse aspecte. Acum subliniem doar că tx dialogal este alcătuit din unul sau mai multe cupluri de tipul *intervenție-replică* sau *întrebare-răspuns* ca unități sintactico-semantice „centrate asupra aceleiași «teme» și construite pe baza unor modele (sintactice) identice sau similare" (Florea, 1982, 447). Cînd un asemenea cuplu (sau o succesiune de astfel de cupluri) se inserează într-un alt tip de text (sau de structură textuală), deși își păstrează o anumită autonomie sintactico-semantică, se poate încărca și cu o funcție de liant textual, în raport cu un co-text anterior sau ulterior, sau cu un alt context.

2.3. Așa cum spuneam, vom apela acum la un pasaj mai amplu dintr-un text, pentru a-i evidenția legăturile secvențiale de sens prin care se produce continuitatea. Fragmentul este un paragraf din *Străinul* de Albert Camus (reprodus după versiunea tradusă în EPL, București, 1968, p. 13—14); în redarea lui vom prefața fiecare *enunț* prin simbolul E însoțit de numărul de ordine din lanțul textual:

(E1) „Soarele se urcase sus pe cer. (E2) Începea să apese deasupra pămîntului și dogoarea lui creștea cu repeziciune. (E3) Nu știu de ce am așteptat destul de mult înainte de a o porni. (E4) Îmi era cald în hainele mele de culoare închisă. (E5) Bătrînelul care-și pusese pălăria, a scos-o din nou. (E6) Mă întorsesem către el și-l priveam cînd directorul mi-a vorbit despre el. (E7) Mi-a spus că adesea mama și domnul Pérez mergeau să se plimbe seara pînă în sat, însoțit de o infirmieră. (E8) Eu priveam cîmpia dimprejurul meu. (E9) Văzînd șirurile de chiparoși care urcau pe dealuri pînă aproape de cer, pămîntul acesta roșu și verde, casele acestea rare și bine conturate, o înțelegeam pe mama. (E 10) În acest ținut seara trebuia să semene cu un răgaz melancolic. (E 11) Astăzi însă, soarele copleșitor, care făcea să tresară peisajul, îi dădea un aspect inuman și deprimant."

Schematic, rețeaua relațiilor coezive dintre cele 11 enunțuri se poate reda în felul următor:

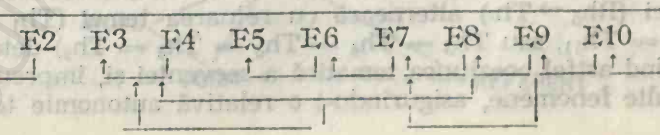

Aceste legături de tip coeziv se realizează astfel: E2 se leagă de E 1 prin întrebuințarea anaforică a pers. a III-a, exprimată doar desinențial în forma verbală care trimite la elementul tematic, *soarele*$_1$;

E4 este coeziv cu E3 prin recurența pers. I (*îmi, mele*);

E6 se leagă de E5 prin întrebuințarea anaforică a formelor pronominale: către *el, -l,* despre *el* care reiau subst. *bătrînelul*$_5$, iar de E4 prin recurența pers. I, în forma reflexivă, *mă*;

E7 se leagă de E6 prin recurența pers. I în forma pronom. *mi* și, încă, prin funcția anaforică a pers. a III-a (din forma lui *a spus*) trimițînd la *directorul*$_6$;

E8, de E7 prin recurența pers. I în forma *eu*$_8$;

E9, de E8 tot prin recurența pers. I, dar în realizarea sa desinențială, din forma verbului („înțelegeam");

E9, de E7, prin recurența subst. *mama*$_7$ în E9 („pe mama");

E 10, de E9, prin relația hiperonimică a lui *ținut*$_{10}$ cu *deal + pămînt + case* (din E9) și prin determinantul demonstrativ *acest*$_{10}$ care le coreferențializează. În această secvență *acest*$_{10}$ cumulează și sensul deictic pentru că exprimă și proximitatea „obiectului" determinat, *ținut*, cu locutorul, în spațiul creat intra-textual;

E 11, de E 10 (și, indirect, de E9), prin recurență sinonimică, realizată prin relația dintre *peisajul*$_{11}$ și *acest ținut*$_{10}$;

E 11 se leagă, la distanță, de E 1, prin recurența subst. *soarele.*

Schema vizualizează și alte cîteva aspecte notabile. Astfel, ea arată că, deși de o continuitate pregnantă, secvența prezintă discontinuități „locale", așa cum se observă între E2 și E3, E4 și E5, discoeziuni „șterse" sau compensate prin alte legături de sens, de tipul coerenței, care are o putere unificatoare mai profundă și mai eficientă.

Sub raportul rețelei tematice, în secvența analizată se realizează o progresie complexă, în care tematizarea remei ($Rh_6 \rightarrow Th_7$) alternează cu reluarea temei ($Th_1 = Th_2 = Th_{11}$, sau $Th_3 = Th_4 = Th_6 = Th_8 = Th_9$) determinînd astfel coeziunea tematică a secvenței și, împreună cu alte fenomene, asigurîndu-i o relativă autonomie tex-

tuală, semantico-sintactică și compozițională, confirmată și prin forma sa de paragraf.

Există în acest fragment două elemente verbale, *soarele* și *eu*, a căror relevanță din planul textualului se propagă, cu valoare sporită, în dimensiunea interpretării narative și a celei simbolice.

Soarele este semnul emblematic ce domină spațio-temporalitatea construită textual, cadrul în care se petrece unul dintre evenimentele majore din structura narativă a textului: moartea doamnei Meursault, mama protagonistului. Cel de al doilea element verbal, reluat „cu obstinație" în secvență, dar și în text, este *persoana întîi* (în toate formele posibile de manifestare: pers., refl. și pos.). Funcția acestui morfem nu se limitează doar la rolul de liant textual, atît de evident în schema relațiilor coezive; funcția persoanei întîi se extinde și în stratul narativ al textului, în structura lui actanțială, unde, prin intermediul jocului semantic-cazual al formelor, se realizează atît firul evenimențial al textului, avîndu-l ca protagonist pe „domnul Meursault", „eul"-personaj, cît și „replica" autoreflexivă a destinului acestuia, „eul"-naratorial, observator și interpret al propriilor fapte și stări.

3. CONFIGURATIVITATEA semantică a textului

3. Modelul PSO al analizei și interpretării textuale (cf. supra, III, 1.2.) are o valoare incontestabilă în primul rînd pentru că pornește, în mod explicit, de la una dintre soluțiile bine cunoscute (chiar dacă nu și unanim acceptate) de reprezentare a structurii semnice. Este vorba de „dublul" triunghi semiotic prin care Lyons redă statutul de semn al cuvîntului:

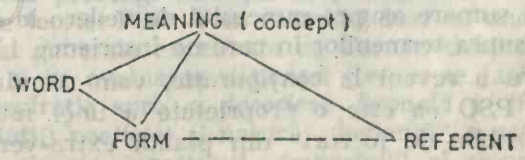

Dezvoltat mai întîi într-o imagine *piramidală* (cf. Petöfi, Sözer, 1988, 443) — în care clasicul triunghi semiotic se regăsește într-unul analogic, mai nuanțat — transpus, mai apoi (cf. Petöfi, Olivi, 1989, 191), într-o figură plană cu șase componente (semnul însuși figurînd ca al șaptelea element în care toate celelalte se focalizează), modelul PSO al textului ca semn devine treptat mai elaborat. Cu toate acestea sau, poate, tocmai de aceea, alături de numeroase clarificări și sugestii, soluția teoretică propusă provoacă și o seamă de întrebări, al căror răspuns nu poate fi, încă, unul cert. De aceea, nu ne vom opri acum la toate aceste chestiuni, unele dintre ele fiind colaterale sau cu totul străine subiectului de față. Nu putem evita, însă, o discuție asupra uneia dintre idei, ca și asupra unor termeni prezenți și în alternativa noastră teoretică, dar cu un sens mai mult sau mai puțin diferit de cel acordat în modelul PSO schițat mai sus (cf. supra, III. 1.2.).

3.1. Unul dintre punctele fragile ale modelului PSO ni se pare că se află în conceptul de *configurație*. Faptul în sine nu este nici surprinzător, nici lipsit de semnificație: nimic nu poate fi mai firesc decît elaborarea unor soluții, permanent vulnerabile în plan teoretic corespunzînd unor aspecte foarte complexe și de mare fluiditate ale obiectului empiric. Raportul dintre conținutul textelor, în calitate de obiecte semiotice, cu lumea extraverbală reprezintă, cum bine se știe, unul dintre „capitolele" controversate ale filosofiei limbajului. Or, configurația, în maniera preconizată de modelul PSO, s-ar situa tocmai în această sferă a problemelor limbajului.

Pentru cercetarea semiotică a discursului, soluționarea raportului *lume — text/discurs* rămîne, încă, una dintre chestiunile fundamentale, deschise disputei, ce se agravează și se amplifică mai mult cînd obiectul investigației devine *tipul de text poetic/literar*. De aceea, pentru a evita inadvertențele, cel puțin în perimetrul acestei cărți, vom prefața alternativa, propusă aici, prin precizări sumare asupra punctului de vedere la care aderăm și asupra termenilor în care ne înscriem.

Pentru a reveni la *configurație*, vom reaminti că în modelul PSO ea este o proprietate a unei mulțimi de „stări posibile de lucruri" din planul extra-verbal, asa-

numitul *relatum textual extern* („text — external relatum"). Această categorie însă, prin statutul său complex, nu se poate sustrage unei triple „trimiteri" la domenii în care relația *lume — limbaj* reprezintă un fenomen esențial: filosofie, logică, lingvistică. Or, lipsa opțiunii explicite privind cadrul logico-filosofic folosit ca „background" al modelului canonic produce, în construcția teoretică, o breșă de ambiguitate ce se reflectă și asupra unuia dintre termenii centrali ai concepției pozitiviste, anume „state-of-affairs". În modelul PSO, termenul se referă în mod explicit la planul extra-verbal („world"), dar implicit și la dimensiunea *psihologică* a sensului perceput („percepțional psychological character"). Pozitiviștii, în linia cărora pare să se înscrie, parțial, demersul autorilor, respingînd însă ambele conotații, preferînd ipoteza „lumii ca experiență (imediată) posibilă", gest prin care atît ontologicul cît și psihologicul sunt eliminate. Astfel, pentru Carnap (1972, 52) „O clasă de propoziții din S_1 (= sistemul semantic construit — n.n. C.V.) care conține pentru orice propoziție atomară, sau această propoziție, sau negația ei, dar nu pe amîndouă, și nu conține alte propoziții, este numită *descriere de stare* în S_1, deoarece se dă evident o completă descriere a stării posibile a universului indivizilor cu privire la toate proprietățile și relațiile exprimate de predicatele sistemului. Așadar, descrierea de stare reprezintă lumile posibile ale lui Leibniz sau stările posibile de lucruri (state of affairs) ale lui Wittgenstein".

Nici încercarea de a găsi suportul filosofic al relației lume — text în teoria „formei reprezentative" («Form der Abbildung») a lui Wittgenstein, înspre care pare să ne conducă o oarecare comunitate de viziune semantică și de terminologie, nu este scutită de obstacole, printre altele și pentru că Wittgenstein „elaborează o concepție care îi pune teza la adăpost de posibile alunecări spre o concepție individualistă" (De Mauro, 1969, 181).

Nu vom prelungi discuția asupra „trimiterilor" pozitiviste ale teoriei PSO. Vom reaminti doar că unele dintre ideile mai generale exprimate de Carnap dobîndesc concludență și în evaluarea *distanței* (ce nu se lasă abolită) dintre aspirația spre o *descriere formală a limbajului* (textualității) *poetic*(e) și natura „deviantă" a acestuia, în ceea ce privește caracterul „imposibil" al unora dintre

entitățile sale. Ne gîndim la *discuția* asupra „limbajului (= lumii) lucrurilor" (cf. Carnap, 1972, 268—269) și la aceea asupra „lucrurilor imposibile sau chiar a lucrurilor posibile dar nu actuale" (ibidem, 1972, 112). Comentînd această diviziune, Carnap o consideră ineficientă și contraintuitivă în limitele limbajului logic obișnuit. Semanticianul remarcă, totuși, că nu există obstacole „tehnice" în construirea unui alt sistem de limbaj, consistent, adecvat *acestor entități*, dar că „ar merita să ne gîndim asupra sa în ciuda deviației sale fundamentale și a complexității sale" doar în condițiile în care „se poate arăta că el are mari avantaje în comparație cu structura limbajului obișnuit" (Carnap, 1972, 112). Ne întrebăm dacă structura limbajului poetic n-ar putea fi un argument destul de puternic pentru ca un „logician ingenios" să accepte efortul și riscurile unui asemenea demers.

3.2. Vorbind despre noțiunea de adevăr *la nivelul textului*, Plett (1983) distinge trei accepții ale acestei noțiuni: una facticistă, una logică și una comunicativă. Cea dintîi „își fixează confirmarea celor enunțate în obiectul desemnat", cea de-a doua „în concludența argumentativă a șirului de semne", iar ultima „în situația de comunicare". Aceasta din urmă este, adesea, răspunzătoare de modificarea referențialității unui semn-text, fiind posibil ca *sistemul socio-comunicativ de norme referențiale* sau modelul/modelele realității (cf. Plett, 1983, 109) să se activeze în mod diferit, variabil cel puțin după una dintre dimensiunile cadrului comunicativ: cea psiho-socio-culturală, temporală sau spațială.

Un alt „punct cardinal" în sfera concepțiilor asupra raportului dintre domeniul extra-verbal și cel textual/discursiv se găsește, după părerea noastră, în conceptul de *univers de discurs*, așa cum este conturat de E. Coseriu (1967, 318): „Prin *univers de discurs* înțelegem sistemul universal de semnificații căruia îi aparține un discurs (sau un enunț) și care îi determină validitatea și sensul. Literatura, mitologia, științele, matematica, universul empiric, ca tot atîtea «teme» sau lumi de referință ale vorbirii, constituie «universuri de discurs". Precizînd că nu este vorba despre alte „universuri" sau „lumi de lucruri", ci despre „sisteme de semnificații" diferite aparținînd lingvisticului, Coseriu ne oferă un argument în plus în

tentativa de a reexamina configurativitatea și de a o repoziționa printre componentele de bază ale producerii sensului textual.

Ideea lui Coseriu interferează conținutul avertismentului lansat de Jakobson (1963, 205) asupra pericolului de a confunda *irealitatea ontologică* a unor entități sau expresii verbale, cu *absența sensului*.

Dar, cum se știe, capacitatea cunoașterii prin limbaj, așa cum se realizează ea în dimensiunea textual-discursivă a acestuia, nu se reduce doar la planul cunoașterii semnificațiilor (a semnelor verbale) dintr-o limbă sau alta. Ea implică, dimpotrivă, și activarea unor procese specifice altui plan, cel al „cunoașterii lingvistice universale" (Coseriu, 1980).

Deși destul de diferite în ansamblu, concepțiile semantice ale lui E. Coseriu și L. Theban au, totuși o anumită afinitate tocmai în privința chestiunii pe care o examinăm. Comunitatea de idee constă în relevarea unui *nivel universal* al capacității umane de cunoaștere prin limbaj. Astfel, pentru Theban (1971, 93), ansamblul structurilor (reprezentărilor) semantice ale nivelului inițial (în procesul analitic) se compune din „structuri corespunzătoare situațiilor extra-lingvistice susceptibile să producă la un papuaș, eschimos, indian din Bengal sau la un lingvist interpretativist structurarea mesajului". O asemenea experiență pre-lingvistică este considerată „uniformă și independentă de limbile naturale (naționale) ale indivizilor angajați în activitatea de verbalizare — în limitele unei gramatici particulare — a lucrurilor văzute sau trăite" (Theban, 1971, 93). Conform concepției lui Coseriu (1980, 50—51) „există, de fapt, o cunoaștere lingvistică universală — *cunoașterea vorbirii, în general* (s.n. — C.V.) — care se pune în act și se manifestă în vorbirea oricărei limbi, și nu doar în vorbirea unei sau altei limbi determinate", pentru că vorbirea „se bazează în același timp pe principiile gîndirii și pe «cunoașterea lumii» (inclusiv cea a «lucrurilor») în ansamblu" (Coseriu, 1993, 62).

Alte argumente teoretice, în sprijinul convingerii că, pentru domeniul sensului discursiv, configurativitatea trebuie situată în spațiul *intra-textual* sau în *dictum* (cum îl numesc PSO), găsim la Beaugrande și Dressler (1981,

38). Pentru aceştia, una dintre fazele procesului de producere a *textului* este „ideation", cînd o idee ia aspectul unei *configuraţii de conţinut*, cu anumiţi „centri" care controlează realizarea înţelesului. Această fază urmează celei dintîi, aceea a „proiectării" comunicative, în baza unei intenţii şi cu un anumit scop. Dintr-o perspectivă asemănătoare, Šabršula (1992, 25) susţine că generarea tx înseamnă a conferi elementelor de conţinut ale limbii multiple *funcţii*. Dintre acestea, F_1 (= conţinutul lui „semion", adică al semnificaţiei din „langue") şi F_4 (= „perspectiva funcţională a comunicării") sunt în mod primar implicate în activitatea textual-discursivă prin faptul că „totul depinde de *vouloir-dire*".

3.3. Din proprietate inerentă a 'stărilor de lucruri', cu a căror reprezentare interpretul confruntă propriile-i reprezentări asupra lumii impuse de text (Petöfi, 1989)[3], c o n f i g u r a t i v i t a t e a devine, în opinia noastră, o însuşire a materiei verbale înseşi în sfera ei de *sens*. Ea reprezintă, prin urmare, acea latură a sensului textual în care se produce *structurarea, la nivelul lingvistic cel mai profund, a datelor conceptuale* chemate să interpreteze stările de lucruri şi evenimentele realităţii prelingvistice.

3.3.1. Pentru o astfel de înţelegere a configurativităţii cel mai permeabil model teoretic şi adecvat practic ni se pare a fi acela elaborat de Laurenţiu Theban (1968, 1971, 1980-a, 1980-b), model compatibil cu propriul nostru punct de vedere asupra unei teorii a textului, ca o teorie a joncţiunii sistemicului cu comunicativul în scopul captării *sensului discursiv*. Dintr-o asemenea optică, configurativitatea se materializează în organizări minimale textual-discursive sau *configuraţii*. Acestea sunt scheme semantico-sintactice în care se reflectă relaţiile fundamentale de sens posibile între entităţi. Faţă de schemele de „mise en texte" de felul „tematizării obiectului", al „legăturii cauzale", al „diagnosticului" etc. ale lui Iseberg (citat de Rovenţa-Frumuşani), ca şi faţă de cuplurile converse precum „cauză-consecinţă", „specificare-generalizare", „simultaneitate-succesivitate" etc. ale Danielei Rovenţa-Frumuşani (1984, 152), *schemele textuale nucleare* sunt structuri primare de sens pe care cele dintîi le implică. În modelul PSO, în schimb, *schemele* sunt văzute

în aspectul lor pur sintactic, ele rezultînd din fenomene de repetiție și de paralelism, la orice nivel.

Apreciem că schemele textuale nucleare[4], așa cum le preconizăm, pot găsi o bună susținere teoretică și o soluție descriptivă adecvată în tipurile de *structuri semantice profunde*, cu sens static, din modelul construit de Theban (1971, 1975, 1980-a, 1980-b.). Am recurs la acest dispozitiv de ansamblu pentru că ne furnizează o bază teoretică rezonantă cu punctul de vedere asupra configurativității conținutului textual, situat la un nivel lingvistic profund, semantico-sintactic, nu la cel sintagmatic, mai apropiat de suprafața enunțială a textului.

3.3.2. În modelul lui Theban structurile semantice abstracte cu sens static conțin o *interpretare conceptuală a stărilor* printr-o relație predicativă atribuțională (cf. 1980-a, 26—27). Ele sunt: (i) *structuri de tip existențial* a căror funcție este aceea de a impune existența unui obiect, nou introdus în universul discursului și prezentat ca independent de orice determinare spațială (cf. Theban, 1980, 609), (ii) *structuri de tip locativ-posesiv* (instituind relația dintre un obiect și universul din ce în ce mai restrîns și mai specific, definit ca Locus), (iii) *structuri de tip ecuațional* care exprimă „punerea în relație de către locutor, a două expresii pacientive identificate ca avînd un referent comun" (cf. 1980 b, 611) ori faptul că unui obiect oarecare i se atribuie o identitate suplimentară (cf. 1980 a, 27) sau nouă — am adăuga noi; iv) *structuri de tip rezultativ-descriptiv* (în care un obiect este caracterizat printr-o însușire, cu sau fără indicații asupra acțiunii-sursă a acestei însușiri (cf. 1980 b, 612).

Toate aceste structuri sunt obținute prin aplicarea de reguli sintactice *schemelor actanțiale, semantic interpretate. Actanții,* elemente ultime în termenii cărora se poate realiza caracterizarea completă a unui eveniment (acțiune, stare, proces sau calitate) sunt: *Cauzator, Autor* (*Agent*), *Instrument, Sursă, Pacient, Traiect, Beneficiar.*

Structurilor cu sens static (cu actant pasiv) li se adaugă cele în care apare un *actant activ,* de tipul *Cauzator, Actor, Instrument,* și atunci schema configurativă se poate amplifica pînă la coincidență cu *structura actanțială maximală* în care sunt reprezentate și organizate în mod uni-

tar, procesele și acțiunile cele mai complexe (cf. Theban, 1980, a, 34—35).

De subliniat este și faptul că *structurile semantice profunde* „nu conțin sintagme nominale (GN) sau verbale (GV) sau alți constituenți sintactici, ci actanți și pîrghii actanțiale, ordonați mai degrabă ierarhic decît liniar" (Theban, 1975, 221). Aceste *scheme nucleare semantactice* sunt suportul profund al unor fragmente sau evenimente ale lumii (reale sau nu) care, prin enunțurile de la suprafața textelor, îmbracă forme verbale. Acestea din urmă furnizează o descriere, adeseori incompletă (cf. Theban, 1980 a, 35), a evenimentelor, ceea ce înseamnă că într-un *enunț textual* (= enunț care aparține unui text sau este el însuși un text) în puține cazuri se va putea regăsi structura actanțială maximală. În mod previzibil, mult mai frecventă va fi situația în care *o întreagă secvență de enunțuri* textuale sau chiar un tx-ocurență, în totalitate, va „îmbrăca", la suprafața sintactică a discursului verbal, o schemă actanțială maximală, căci „Nivelul reprezentărilor semantice, pe care l-am redus la structura esențială, — spune Theban (1971, 105—106) —, nu este direct transpus în discurs".

3.3.3. Alte trăsături ale configurațiilor, cum ar fi posibilitatea multiplicării prin înlănțuire și capacitatea inserării lor în expresii textuale derivate, sunt relevate de Theban (1980 a, 35), precum și de Greimas și Courtés (1979). Spre deosebire de autorul semantaxei, cei din urmă înscriu configurațiile, dintru început, într-o perspectivă discursiv/textuală, reducînd însă formele lor doar la aceea a „micro-récit"-ului. Cu toate acestea, în caracterizarea făcută de cei doi semioticieni configurațiilor discursive din categoria „micro-récit", ca „organizări sintactico-semantice autonome, susceptibile de a fi integrate în unități discursive mai largi, unde dobîndesc semnificații funcționale corespunzătoare dispozitivului de ansamblu" (Greimas, Courtés, 1979, 58), regăsim trăsăturile de bază ale tuturor schemelor nucleare. Dar modul de înlănțuire a schemelor nucleare depășește nivelul primar al producerii sensului, aparținînd unui nivel secund, cel al topicalizării, în care, prin selectarea *unui* actant ca punct de pornire a enunțului, se filtrează informația și se asigură progresia tematică a textului. Prin aceasta, topicalizarea

se situează într-un prim nivel *gramatical* al teoriei *performanței*.

3.4. Deși construit pentru unități de tip *enunțial*, considerăm modelul SEMANTACTIC al lui L. Theban (cf. 1971, 1975, 1980 a, 1980 b) total asimilabil unei *teorii semiotice* (= pragmasemantactice) *a textului*. În favoarea acestei extensiuni a modelului ni se pare că pledează, mai întîi, un argument intern: consubstanțialitatea *referențială* a enunțului și a textului, funcția primordială a oricăreia dintre cele două mărimi fiind aceea ca, prin intermediul expresiei verbale, să orienteze spre, sau să trimită la aspecte ale universului extraverbal/extra- sau intertextual[5]. Cu alte cuvinte, una dintre condițiile ca atît enunțul (și *nu fraza* — ca schemă sintactică pură), cît și textul să își îndeplinească rolul de unități/structuri comunicative (semiotice) constă în *potențialitatea lor referențială*, de orientare spre obiecte (de orice natură) individualizate. De altfel, tocmai această calitate comună este în măsură să dea seama atît de posibilitatea comprimării unei secvențe textuale într-o structură enunțială, cît și, dimpotrivă, de funcționare *textuală*, în anumite condiții pragmatice, a unui enunț izolat sau a unei expresii holofrastice.

Pe de altă parte, există și argumente „exterioare" care ne determină să socotim modelul semantactic adecvat perspectivei textologice. În tentativa de a schița o cale „organică" pentru conjugarea a două demersuri, în mod tradițional separate, sintaxa și semantica, L. Theban oferă o soluție caracterizată printr-o remarcabilă rigoare, fără a fi amenințată de prejudecăți lingvistice sau de reducții artificiale. Dimpotrivă, suplețea imaginii teoretice propuse lasă deschisă calea unor dezvoltări noi, atît în dimensiune „orizontală", de extindere a modelului, prin aplicarea lui la alte posibile „mărimi" semantactice, cum ar fi secvența textuală sau textul integral, cît și, în același timp, în dimensiune „verticală", de asumare a unor aspecte pragmatice la diverse nivele ale procesului de actualizare a sensului discursiv. Pornind de aici, apreciem că *posibilitatea fertilizării semantaxei cu o componentă pragmatică*, a cărei inserție ar trebui să aibă ca rezultat construirea unui model textual capabil să integreze, parțial sau total, *pragmatica* și *semantica*[6], iar prin medierea acesteia din

urmă, și *sintaxa,* există în germene în modelul lui Theban, astfel imaginat încît să devină modelul deductiv sau dispozitivul teoretic al competenței și al performanței, în același timp (cf. 1971, 93).

3.5. Toate datele examinate aici au condus la concluzia că transferarea configurativității din extraverbal/extratextual în materia verbală însăși, deci în *dictum,* se poate susține și că modelul, deocamdată cel mai adecvat unei asemenea înțelegeri a configurativității, pare a fi cel *semantactic* elaborat de L. Theban. Din perspectiva acestui model, configurația textuală primară este o schemă semantico-sintactică sau *organizarea globală textual-discursivă* în care se reflectă relații esențiale de sens posibile între entități.

Configurativitatea descrisă în aceste pagini conceptualizează *unul* dintre aspectele de bază ale producerii sensului textual/discursiv: „momentul" decisiv al semiozei, prin care textul este ancorat în universul de discurs și realizează un „decupaj" al obiectelor lumii, într-o formă actanțială primară, imagine a unor relații cognitive fundamentale și universale.

4. REFERINȚĂ, COERENȚĂ ȘI GLOBALITATEA

4. Toți termenii din titlul paragrafului vizează *în mod direct sensul textual.* Dar, spre deosebire de configurativitate, fenomen de natură semantico-sintactică din perimetrul constituției verbale a textului (așa cum am încercat să argumentăm), *referința, coerența* și *globalitatea* sunt însușiri textuale *semantico-pragmatice* în care rolul hotărîtor revine *relațiilor de tip contextual,* cel mai adesea implicite. De aceea, sfera *acestor* proprietăți este sediul activității inferențiale, inerente procesului de comprehensiune și, mai cu seamă, celui de interpretare. Pentru comunicarea verbală, a cărei expresie complexă este *textul, raportul acestuia cu lumea,* cu contextul extra-

verbal, prin mediere co-textuală în primul rînd, a devenit o chestiune *teoretic* majoră, fiind reflexul unei realități incontestabile din punct de vedere empiric. Oscilînd între o cercetare exclusiv sau excesiv *pragmatică* și alta, caracterizabilă în aceiași termeni, dar *semantică, teoria referinței textuale* și aceea a *coerenței* par să fi ajuns astăzi la singura soluție viabilă, aceea a încadrării lor printre teoriile *pragmatico-semantice* pentru că, deși legitimitatea abordărilor pragmatice „nu poate fi pusă la îndoială, ci dimpotrivă", asemenea abordări „comportă totuși riscul de a ceda excesului contrar, minimalizînd rolul semantic propriu fiecărei mărci referențiale" (Kleiber, 1990, 41).

Dincolo de divergențe, în plan conceptual, asupra legitimității cuprinderii referinței în cercetarea *lingvistică*, probleme „trimiterilor" semnului verbal *întrebuințat*, spre obiectul extraverbal, a fost relevată și asumată, cu totul justificat, în lucrări de întemeiere a «lingvisticii vorbirii» sau a textului, precum contribuția esențială a lui E. Coseriu din al său studiu (devenit clasic pentru cercetarea textuală) intitulat *Determinación y entorno*, publicat prima dată în 1956 (cf. 1967, 282—323).

De altfel, nici cercetarea sistemică, dedicată *limbii*, adică faptelor abstrase din contextul manifestării lor, n-a putut evita total apelul *la referent*, considerat ca obligatoriu în elucidarea unor anumite fenomene verbale cum ar fi: raportul apozitiv, valoarea de substitute a unor segmente pronominale și sensul articulării definite (cf. Manoliu, 1968, 120—125; Vasiliu, 1977, 105—112). În această optică s-a conchis că „o teorie semantică din care componentul referențial lipsește nu poate fi o teorie adecvată limbilor naturale" (Vasiliu, 1977, 114) sau că examinarea unor forme verbale (de ex. al substitutelor) nu poate și nu trebuie să evite cercetarea structurii profunde a raporturilor heteroplane, prin care limba stabilește o legătură cu lumea obiectelor designate (cf. Manoliu, 1968, 12).

Printr-o analiză bazată pe exemple *autentice*, Anne Reboul demonstrează convingător că există situații în care *sintaxa și semantica* devin insuficiente pentru explicarea atribuirii unui anume referent. E cazul întrebuințării unor morfeme anaforice fără *referent* reprezentat lingvistic în discurs sau cu referent ambiguu, cînd procesul identificării și al atribuirii lui trebuie să treacă prin „recursul

B.C.U. „M. Eminescu" IAȘI

la cunoștințe despre care puținul ce se poate spune este că *nu sunt exclusiv lingvistice*" (Reboul, 1989, 85—86). În asemenea situații, *interpretarea* ca marcă referențială a anaforicului, prin recuperarea antecedentului, se poate efectua doar *pragmatic*, printr-un proces inferențial de selectare a contextului de maximă pertinență pentru secvența dată (cf. Moeschler, 1989, 59).

4.1. Din rezultatele la care au ajuns dezbaterile metateoretice asupra referențialității în lingvistică nu vom reține în continuare decît pe acelea care se constituie în puncte cardinale ale concepției noastre despre *referențialitatea textuală* și anume:

(i) aceasta este o proprietate intrinsecă, definitorie, a *textualității* (cf. *supra*, II, 2);

(ii) *relațiile referențiale* reprezintă o componentă esențială a *sensului textual*;

(iii) *variabilitatea referențială* a textului depinde de cadrul comunicativ dat (ales), cu toți factorii implicați și relațiile dintre ei;

(iv) ca „referențialitate socio-comunicativă" (Plett, 1983, 108), această însușire textuală nu poate fi tratată decît din perspectiva unei viziuni conjuncte, pragmatico-semantice sau a unei „semantici ocurențiale" (cf. Sabršula, 1992, 27).

Pornind de la aceste presupoziții se poate spune că interpretarea referențială a unui tx sau, mai simplu, *referențializarea textuală* este un proces ale cărui faze obligatorii sunt, din punct de vedere teoretic, *identificarea referenților* și *determinarea referinței intratextuale* prin sesizarea (stabilirea) rețelei (rețelelor) de coreferenți și prin precizarea circumstanțelor referențiale spațio-temporale. Pentru textul intens marcat cultural (prin implicarea lui în relații instituționalizate), fazelor amintite li se mai adaugă *referința intertextuală* (dependentă în sfera actualizării ei de experiența *de lectură* a fiecărui cititor) și, în fine, *referința globală, ca mecanism de articulare* a rețelelor de referenți actualizați și a referințelor spațio-temporale, *co-* și *contextuale*.

4.1.1. În cercetările logice moderne și în cele de orientare logică, prin REFERENT se înțelege o *entitate extralingvistică* designată printr-o *expresie lingvistică*, în func-

ție de natura căreia se vorbește: despre *individuale* și clase (dacă expresia este o sintagmă nominală), despre *proprietăți* (dacă expresia este de tip propozițional) și despre *stări ale lucrurilor* sau *lumi posibile* (cînd expresia este propozițională și cînd sensul ei depinde de satisfacerea condițiilor de adevăr).

Termenul „referent" este utilizat și în lucrări de semantică lingvistică și de semio-lingvistică, dar este însoțit de o derutantă fluctație a conținutului său.

În încercarea de a aduce unele clarificări în problema statutului și a rolului pe care le are *referentul textual*, asocierea acestei categorii cu *Obiectul* din semioza peirceiană (cf. supra II. 2.2.2.) ni se parte fertilă. Să ne reamintim, mai întîi, de cele două „specii" preconizate de Peirce: *Obiectul dinamic* (Od) și *Obiectul imediat* (Oi). Primul, Od, este în interpretarea lui Eco „o stare a lumii exterioare", iar cel de-al doilea, Oi, „o construcție semiotică, pur obiect al lumii interne", pentru a cărui descrise sunt necesare alte semne cuprinse în reprezentamen (R) (= expresie textuală). Dacă, împreună cu semioticianul italian, adăugăm celor de mai sus și mențiunea că semnele nu sunt entități definite prin conexiune directă cu Obiectele lor Dinamice „decît în măsura în care aceste obiecte determină *producerea semnului*" (s.n. — C.V.) și că „în rest, semnele nu «cunosc» decît Obiecte Imediate, adică semnificați" (cf. Eco, 1985, 50—51)[7], atunci *funcția dublă a numelui* în semioza textuală sau în construcția sensului textual devine evidentă, după cum, de asemenea, dobîndește o bază teoretică distincția dintre referentul extra-textual (Od), al lumii externe, și referentul intra-textual (Oi), al lumii construite în și prin tx.

După cum se știe, ca element al limbii (= al sistemului), *numele* (semn lingvistic) are un semnificat virtual, în timp ce „doar în vorbire (= tx — n.n. C.V.) un nume poate *denota* obiecte" (Coseriu, 1967, 293). Modalitatea trecerii „de la *virtual* la *actual* și de la plurivalența («universalitatea») designației potențiale la *monovalența* («particularitatea») *denotării* concrete" (Coseriu 1967, 304) coincide cu procesul textual al *determinării*, cu *actualizarea semnelor limbii*, prin orientarea, delimitarea și precizarea referinței lor, deci prin dirijarea semnelor spre realitatea extraverbală[8]. Or, denotatul concret, particularizat prin procesul determinării textuale este tocmai *refe-*

rentul care, ca entitate actualizată, poate fi atît *real* (obiect existent în „lumea reală" sau în „universul empiric"), cît și *imaginar* (obiect existent într-o „lume fictivă" sau într-un univers de discurs non-empiric) (cf. Coseriu, 1967, 318; Kleiber, 1981, 136—139; Searle, 1982, 101—120). Prin urmare, așa cum remarcă Kesik (1989, 32), *extraverbal* sau *extralingvistic* „nu semnifică în mod necesar «real», ci pur și simplu «în afara limbajului»".

Expresiile verbale numite *mărci referențiale* sunt acelea a căror funcție este de a exprima faptul că se produce un act de referință la o entitate pe care interlocutorul trebuie să o identifice pentru ca o comunicare să fie reușită (cf. Kleiber, 1990, 242). Clasificat după *situarea* lui, referentul poate fi: *endoforic* (localizat în cotext) și *exoforic* (localizat în plan extratextual). După tipul reperajului efectuat în scopul de a-i atribui mărcii referentul adecvat, în referința endoforică (intratextuală) există direcția „en amont" sau *anaforică*, spre o mențiune antecedentă a referentului în discurs, și alta, „en aval" sau *cataforică*, spre un referent subsecvent în discurs; în cazul referinței exoforice, se particularizează pe de-o parte categoria *deicticelor* ce cuprinde mărcile cu referenți localizați în *situația de discurs*, iar pe de altă parte mărcile referențiale *absolute*, cu referenți în contextul extraverbal și extraenunțiativ.

Schematizăm mai jos clasificarea mărcilor referențiale preluată din Kleiber (1990, 243—245) și, pentru a facilita înțelegerea, o vom ilustra apoi cu cîte un exemplu:

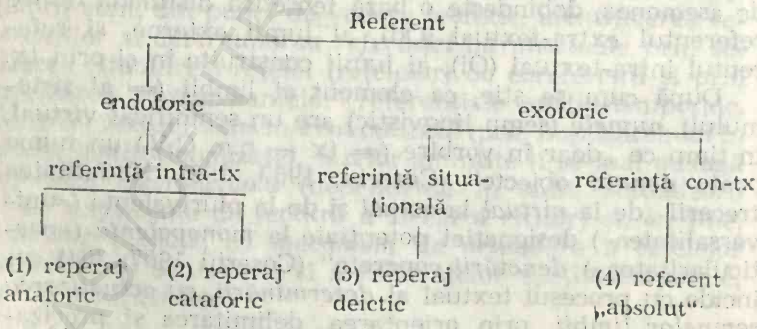

(1) *„Neguri albe, strălucite/ Naște luna argintie,/ Ea le scoate peste ape,/ Le întinde pe cîmpie/"* (Eminescu, *Crăiasa din povești*): *(luna ← ea)*.

(2) „*De care ți-e frică, de acela nu scapi*": (*care* → *acela*).

(3) „*Pe aceeași ulicioară/ Bate luna în ferești,/ Numai tu de după gratii/ Vecinic nu te mai ivești/*" (Eminescu, *Pe aceeași ulicioară*): (*tu* = interlocutorul „liric").

(4) „*Pajul Cupidon, vicleanul,/ Mult e rău și alintat,/ Cu copii se hîrjonește,/ Iar la dame doarme-n pat*" (Eminescu, *Pajul Cupidon...*): (*Pajul Cupidon* = nume propriu, în referință „absolută" implică cunoașterea unui context cultural).

Așa cum remarcă numeroși textologi (Coseriu, 1956/1967; Plett, 1983; Martin, 1983 și mulți alții), *instrumentele verbale* disponibile operațiilor de *determinarea* și *actualizarea* discursivă sunt: *articolul hotărît, numele propriu, pronumele personal* și *demonstrativul*.

Ca în toate limbile romanice, și în limba română *articolul definit* este principalul mijloc de marcare a referentului în tx. Situîndu-ne în enunț, deci într-un cadru dependent de condițiile concrete ale actului comunicativ, se poate demonstra (cf. Vasiliu, 1977, 111) că diferența de sens dintre două ocurențe ale *aceluiași* substantiv se reduce la o chestiune de *referință*. Așa, de exemplu, deosebirea dintre $carte_1$ și $carte_2$ din *El mi-a adus de acolo o* $carte_1$ și *El mi-a adus de acolo* $cartea_2$ constă în faptul că forma cu articolul nedefinit arată doar *existența* obiectului, în timp ce *forma determinată definit, cartea,* marchează unicitatea referentului.

O mențiune aparte trebuie făcută pentru cazul *referinței inferabile* sau al *anaforei asociative* tratate de Kleiber (1990, 247—249). Fenomenul se produce cînd (co-) referentul nu este dat direct nici în cotextul imediat, nici într-unul mai extins, dar nu este nici total nou, fiindcă a fost *indirect* evocat prin situația de enunțare imediată.

Existența categoriei de referenți pentru a căror reperaj este necesar un proces inferențial este încă o dovadă că nu toate mărcile referențiale au capacitatea de a specifica complet și univoc obiectul și că, prin urmare, o componentă interpretativă contextuală este adesea inevitabilă.

În unele privințe și în anumite întrebuințări, *funcția textuală* a articolului definit este similară celei pe care o poate avea *numele propriu*. Acesta însă are un statut se-

miotic particular: ca semn individualizant în care desemnația coincide cu denotarea, el se caracterizează printr-o «autosuficiență» lexicală ce îi permite atît să-și exercite rolul de marcă a unui referent precis, independent de circumstanțele vorbirii, cît și să poată fi în *text*, prin actualizare, generatorul unei situații comunicative. Așa cum s-a remarcat deja, întrebuințarea eficace a unui nume propriu pretinde *și la decodare* cunoașterea, de către interlocutorul/interpretul enunțului textual, a celui care poartă numele menționat, avîndu-l stocat în memorie și disponibil distribuirii într-un model discursiv (cf. Kleiber, 1990, 246—247). Aceste însușiri sunt evidente, de exemplu, în următoarea secvență, coincidentă cu o însemnare din jurnalul lui Camil Petrescu, *Note zilnice* („Cartea Românească", București, 1975): „*Mergeam ieri cu Cioculescu pe stradă. Un băiețaș zdrențuros i-a cerut să aprindă țigara. A devenit furibund și nervos: „De unde vrei să-ți dau s-o aprinzi? Domnule, e nemaipomenit" etc., etc.*" (p. 59), unde *Cioculescu* este numele reputatului critic și istoric literar bucureștean (cunoscut prin aceste calități de către orice persoană cu grad mediu de instruire) și „actorul" unei „scene" reale, în registru dublu, comic și grotesc. Dar cu cît numărul referenților posibili ai unui nume propriu este mai mare, cu atît identificarea referentului *unic* prin simplă decodare lingvistică devine mai puțin probabilă, iar recursul la informații contextuale, prin inferență, inevitabil. Astfel, auzind enunțul „*Acest Ionuț îmi este mie frate de cruce și lui i-am spus de patima mea*", un interlocutor fără acces la informații contextuale (culturale) care să-i furnizeze o ipoteză interpretativă corectă (de ex., Ionuț Jder, personaj sadovenian) ar putea identifica referentul numelui propriu (un hipocoristic pentru persoane de sex masculin) cu un presupus „frate de cruce" al locutorului real care, în situația dată, ar rosti *de fapt* enunțul *ca citat*.

Utilizate ca mărci referențiale, personalele *eu* și *tu* (explicite sau incluse în forma verbului), grație statutului lor *semiotic* de „forme vide", pot îndeplini și o funcție *exclusiv deictică*, trimițînd la un referent de fiecare dată unic și univoc, coincident cu locutorul (pentru *eu*) sau cu interlocutorul (pentru *tu*) situației de discurs particulare, imediate. Dar posibilitățile de funcționare sub aspect referențial ale personalelor fiind mult mai bogate,

am consacrat un spațiu mai amplu analizei lor (cf. infra, III, 5).

Alte deictice care, mai ales în situații de comunicare imediată (orală), au posibilitatea de a „implanta" în vorbire (text) un referent, fie prin conținutul lor ostensiv (indicativ-gestual), fie prin implicații pragmatice, sunt *demonstrativele* pronominale sau determinante ale unui substantiv. Așa cum remarcă Liliane Tasmowski-De Ryck (1990, 95), în limba română există *și o diferență textual-funcțională* între sintagmele: *Dem N* (demonstrativ + subst., ca în „acest om") și *N + def Dem* (*subst.* + artic. def + demonstrativ, ca în „omul acesta"), nu numai o simplă deosebire poziționlă, de topică. Dintre aceste sintagme, cea de-a doua (construită de obicei cu formele scurte ale *Dem*, „asta", „ăsta") pare să se fi generalizat cu funcție deictică în vorbire, pentru ca „putem vedea în *N + def Dem* o ordine naturală prin care cunoștințe generale comune (funcția articolului def) sunt dirijate spre un obiect concret particular (funcția demonstrativului)" (Tasmoswski-De Ryck, 1990, 96). O asemenea explicație ne face să înțelegem și „de ce ordinea *N + def Dem* este singura posibilă când situația imediată însăși nu furnizează referentul evocat" (idem, 1990, 96) așa cum se poate observa din exemplul următor (preluat din studiul citat):

(În gara Craiova, în așteptarea trenului)

— Trenul *ăsta întîrzie întotdeauna.*

În secțiunea III.6. a cărții vom examina în detalii un caz de ambiguitate referențială al cărei generator și instrument, în același timp, este demonstrativul *acest.*

4.1.2. *Referința intratextuală* este calea prin care în text se precizează, se reiau și se dezvoltă referenții, fie *prin legături de tip anaforic* (de conexiune inversă), fie *prin legături de tip cataforic* (anticipativ), mediate (orientate) de indici verbali sau rezultate din operații de formare a unor *asumpții contextuale sau inferențe* (cf. Sperber și Willson, 1989; Reboul, 1989; Kleiber, 1990).

Relația de sens instituită la nivel inter sau intraenunțial între două forme verbale *pe baza unui referent comun* se numește *coreferință.* Realizarea acestui tip de relație este una dintre condițiile cele mai stringente

pentru constituirea ca text a unei secvențe verbale, cerință în afara căreia nu poate fi concepută nici continuitatea, progresia sensului textual, nici coerența lui și prin urmare nici construcția universului textual particular, a referinței intradiscursive.

În timp ce prin *deixis* sau prin *numele propriu* în modelul (sau în memoria) discursiv-textual(ă) se pot introduce referenți noi, „ancorînd" textul în universul exta-textual, *reluarea unor informații* incluse deja în cunoașterea comună, împărtășită de interlocutorii actului comunicativ verbal, se caracterizează prin mecanisme *anaforice* și *cataforice*. Din unghiul unei abordări textologice, *anafora* este un proces care indică o referință la un referent deja cunoscut de interlocutor, în sensul prezenței sale anterioare în centrul atenției discursive (cf. Kleiber, 1990, 245—246) iar *catafora* este relația care se stabilește între o expresie indicială (sau în întrebuințare indicială) și contextul lingvistic subsecvent și care permite identificarea referentului acestei expresii prin conexiune semantică și nu prin dependență sintactică (cf. Kesik, 1989, 36).

Fenomene lingvistice inventariate și tratate amănunțit din perspectiva implicării lor în procesul corefe-rențializării sunt: *reluarea* (anaforică sau cataforică) prin substitute pronominale, *substituția* (=reluarea) *lexicală* prin unități lexicale identice sau quasi-identice (aflate în relație motivată prin contiguitate logică, ontologică, culturală, situațioanlă) (cf. Plett, 1983, 68), *descripția definită* și *apozarea*.

Cu valoare de *mărci ale coreferinței*[9] se pot întrebuința: *articolul definit, pronumele personal* (mai ales cel de persoana a III-a, dar și reflexivul și posesivul) și *demonstrativul* (mai frecvent cel adjectival și mai rar cel pronominal). Aceste forme verbale pot asigura, în condiții specifive de funcționare, reluarea referentului în cuprinsul unui enunț sau al unei secvențe textuale.

Cînd aceste mărci de reluare a referentului trimit *co-textual* (direct) la un antecedent ușor accesibil, cu care conținutul mărcii se identifică, textul dobândește coeziune tematică, realizându-și astfel una dintre posibilitățile de constituire a sensului, cea caracterizată prin relații de tip „gramatical' (intradiscursiv — explicite) (cf. secțiunile: II.4 și III.2.). Aici am situa „anafora fidelă"

evidențiată de Kleiber și comentată de Tasmowski-De Ryck (1990, 86) pentru cazul reluării prin numele determinat definit. Astfel în: *„Am primit o telegramă de la azil*$_1$: [...] *Azilul*$_2$ *de bătrîni e la Marengo /../. Azilul e la doi kilometri de sat.* (Camus, *Străinul* p.3—4), *azilul*$_2$ și *azilul*$_m$ sunt coreferențializate cu *azilul*$_1$ prin determinare definită, iar conținutul fiecărei noi ocurențe deși îmbogățit cu toate elementele adăugate, conservă *semnificația* primei întrebuințări. În ce privește această funcție de *coreferențiere* a articolului definit, să remarcăm, pe de-o parte asemănarea cu substitutele pronominale, prin capacitatea comună de a relua o informație fără ca ea să fie proprie structurii lor paradigmatice de sens (cf. Manoliu, 1968, 120). Pe de altă parte, să subliniem că prin conținutul său abstract, articolul permite totdeauna (iar uneori pretinde) prezența unor „circumstanțe de evaluare" (spațio-temporale, modal-atributive) la numele N_1 care introduce referentul: *„Părintele Agârbiceanu a vorbit, în seria conferințelor ce le ține despărțământul Astrei în Cluj, despre o carte* (= N_1) *care nu se citește. E cartea* (= N_2) *pe care toți o purtăm în noi [...]".* (Blaga, *Vederi și istorie*, Galați, 1992, 8). Aici circumstanța de evaluare este conținută în atributiva lui N_1, „care nu se citește".

Valoarea anaforică a pronumelor personale (alături de cele reflexive și posesive) este examinată tot mai insistent și mai nuanțat, unele dintre premisele abordării discursive fiind exprimate deja în studii de lingvistică structurală (cf., pentru spațiul cercetării românești, Manoliu, 1968; Vasiliu, 1977). În ultimii patru-cinci ani, însă, interesul major pare să se fi canalizat spre cazuri mai specific textuale[10], în măsura în care acestea pretind intervenția unor operații pragmatice, de natură contextual-interpretativă. Astfel de situații au loc: (i) cînd apare *ambiguitatea* anaforică (în prezența mai multor (co-)referenți posibili din punct de vedere semantic și/sau sintactic) și (ii) în *absența unui antecedent*, deci cînd nu există un referent cotextual disponibil pentru anaforicul pronominal (cf. Reboul, 1989, 81—83). În aceste cazuri devine capitală introducerea unor *entități inferabile* prin raționamente plauzabile susținute fie de situația enunțiativă, fie de informații stereotipe (cf. Kleiber, 1990, 247).

Un exemplu de ambiguitate anaforică găsim în celebrele versuri eminesciene: *„Sara pe deal buciumul sună cu jale, / Turmele-l urc, stele le scapără-n cale,* unde, din punct de vedere *sintactic,* pronumele anaforic — *l* (formă conjunctă de acuzativ, masculin, singular) ar trebui să selecteze în calitate de antecedent (coreferent) pe $N'_1 = buciumul$. Numai interpretarea semantico-pragmatică[11] poate conduce la identificarea corectă a referentului, $N_1 = deal$, anulîndu-se ambiguitatea prin eliminarea unei reprezentări contraintuitive, absurde *(*turmele urcă buciumul).*

Mai frecventă și mai specifică este, în discursul poetic, cultivarea *ambiguității voite* care face imposibilă o decizie unică în raport cu cele două soluții, egal admisibile în text pentru identificarea referentului. Este cazul, de pildă, al funcționării anaforice a pronumelui de pers. a III-a în poezia lui Marin Sorescu *Somnul, teribilă arhivă...* (publicată în „Tribuna", nr.12, 1984), ale cărei prime două versuri sunt: *„Îmi sunt pustiu și-mi sunt în el și oază, / Spre care tot eu vin cu arsă buză".* Prin valorile sale gramaticale (pers. a III-a, singular, masc.), formei *el* i s-ar putea atribui ca referent atât subst. *somnul,* din titlul poeziei, cît și subst. *pustiu,* fără ca pentru vreuna dintre aceste două alternative să se poată găsi argumente interpretative decisive sau exclusive.

Pentru a ilustra *anafora asociativă* sau absența (contextuală) a antecedentului recurgem la secvența dată ca exemplu de Kleiber (1990, 247): *„Intrarăm în sat. Biserica era situată pe o înălțime."* Enunțiatorul unei asemenea secvențe textuale presupune că interlocutorul său identifică referentul substantivului $N_2 = biserica$, chiar dacă acest referent nu este explicit prezent în cotext, ci doar intermediat prin $N_1 = sat$, non coreferent dar cu care N_2 poate fi *asociat* pe calea unei inferențe de tipul informației stereotipe împărtășite de interlocutorii aceleiași comunități etno-lingvistice, în speță: *Un sat are în mod normal o biserică.*

Întrebuințările textual-discursive ale determinanților (adjectivali) demonstrativi *acest, acesta, ăsta* din limba română, găsesc în studiul Lilianei Tasmowski-De Ryck (1990) o analiză nu numai pertinentă, ci și de un evident

rafinament teoretic și descriptiv. În evaluarea funcțională a acestor forme se ține seama de poziția postpusă sau antepusă a demonstrativului în raport cu numele (respectiv *N* + *def Dem* vs *Dem N*), de consecințele tematice/rematice ale acestor poziții și de diferențele explicabile prin circumstanțele întrebuințării lor (reluare textuală vs situația imediată, caracteristică vorbirii „față în față"). Printr-un demers teoretic complex sunt edificate o seamă de observații din care reținem aici doar că: (i) „Recunoscînd o valoare tematică demonstrativului antepus, înțelegem că el joacă un rol similar unui pronume anaforic: reia pur și simplu un referent" (Tasmowski-De Ryck, 1990, 92); (ii) „Dată fiind valoarea rematică și atributivă a numelui în *Dem N*, este de așteptat ca în reluarea textuală (anaforică), sintagma demoantrativă *metaforică* să adopte această ordine" (idem, 94).

Remarca ultimă prilejuiește rememorarea celui de al treilea tip de reluare textuală, *cea metaforică*, de a cărei relevanță în și pentru textul literar nimeni nu se va îndoi.

Din unghiul cercetării textual-discursive, în general s-a stabilit că un nume *N* (sau o sintagmă nominală) poate primi o interpretare metaforică ori de cîte ori se manifestă o inadecvare a denominării N_2 la un (co-)referent exprimat prin N_1 (cf. Corblin și Kleiber, apud Tasmowski-De Ryck, 1990, 86—87), fenomen posibil nu numai în textul ficțional, ci și în cel non-ficțional (= non literar). În acest al doilea caz, însă, reluarea se face, în mod obișnuit, prin expresii metaforice larg socializate, intrate în uzul curent al vorbirii. În *Pavarotti este idolul iubitorilor de muzică de operă*, oricui îi este accesibilă coreferențializarea lui $^{\circ}N$ = *idolul*, cu N_1 = *Pavarotti*.

În ce privește reluarea textuală printr-o sintagmă metaforică *demonstrativă*, ordinea adoptată „în mod normal" și „natural" pentru limba română este, în opinia lui Tasmowski-De Ryck (1990, 94), *Dem N*, așa cum probează și exemplul dat: *„Luna urca încet pe cer. Acest vechi paznic de noapte își începea veghea solitară."* Reluarea metaforică se poate face, însă, și prin *sintagme definite* (de ex., *Luna urca încet pe cer. Vechiul paznic de noapte ...*) și,

încă, printr-un *raport apozitiv*. Acestuia îi este specifică identitatea referențială a numelor sau sintagmelor nominale apozate, pentru că „oricare ar fi elementele lexicale care ar apărea în cele două poziții, ele au referent identic" (Vasiliu, 1977, 109; cf. și Hodiș, 1980, 115—116). Coreferențializarea apozitivă producându-se prin suprimarea unor constrîngeri sintactice este un proces care favorizează ambiguizarea semantică și, prin aceasta, izotopia multiplă a discursului.

Această proprietate semantică a raportului apozitiv determină frecvența lui în textul poetic. În opinia lui Coteanu (1985, 137), „prin apoziție se conectează din punct de vedere semantic două zone de semnificații, punîndu-se semnul egalității între doi referenți distincți, ca și cum ar fi numiți prin două sinonime foarte apropiate". Versurile poetului Ion Pillat (citate de Coteanu): *„Piere, brîu cusut cu aur... / Nilul presărat cu ibiși"* conduc, însă, spre o interpretare, parțial diferită, în sensul că numai dacă are loc *identificarea* din punct de vedere referențial, a celor două expresii diferite, *Nilul* și *brîu cusut cu aur* cu un singur referent, aici *Nilul*, perceperea metaforei se produce efectiv, actualizîndu-se comprehensiunea unei realități textuale de altă natură decît simpla reluare lexicală prin elemente înrudite semantic, ca în cazul reluării sinonime.

Prin posibilitatea de a depăși limita locală (intraenunțială) coreferința se înscrie printre procesele de bază prin care se construiesc *referenți la scara globalității textului*, ceea ce înseamnă că pentru actualizarea textuală a referenților este necesară atît extinderea lanțului relațiilor de sens la secvențe transenunțiale, cît și amplificarea lor „volumică", pe dimensiune contextuală, prin procese inferențiale ipotetice.

4.1.3. Pentru a ilustra mecanismul de *configurare discursivă a unui referent*, vom apela la cîteva dintre contribuțiile pe această temă.

Pentru discursul de *tip descriptiv* s-a preconizat (cf. Gologan-Costea, 1978, 125—142) ca, în scopul reliefării procesului de formare a referentului intratextual, prima etapă să fie consacrată descompunerii secvenței textuale în unități minime („enunțuri nucleare") cu structură sintactică propozițională (subiect plus predicat). În faza

următoare, fiecărei unități minime îi va fi atribuită o interpretare semantică: subiectul va avea valoare de constantă (SK), echivalentă cu *referentul enunțului*, iar predicatul valoare de variabilă. Aceasta din urmă se poate realiza în trei categorii ale predicației care determină și tipul enunțului nuclear: *activ* (reprezentat prin verbul „a face"), *nominal* (reprezentat prin verbul a „fi" și *atributiv* (redat convențional prin „a avea").

Format prin extensia enunțului nuclear atributiv" discursul descriptiv nu coincide decît *parțial* cu descrierea, așa cum se întîlnește ea într-un tx-ocurență; aici chiar cînd referentul este manifest și constant, nu se poate efectua o reducere la un singur tip de enunț, fiindcă există posibilitatea ca referentul unui enunț nuclear să se găsească în poziție de atribuție față de întregul discurs sau în poziție de nominalizare într-o variabilă predicativă (cf. Gologan-Costea, 1978, 127). Asemenea fenomene dar și altele au fost evidențiate în următorul pasaj descriptiv din *Enigma Otiliei* de G. Călinescu: *„Cîmpia era așa de plată și de întinsă încît nu i se zărea nici o margine. Fișii enorme de pămînt, care fuseseră lanuri de grîu, erau acum niște întinse miriști isprăvite spre orizont, din care se ridica un bîzîit formidabil, fără oprire, de cosași vărsați în atîta contitate pe cîmp, încît, la trecerea trăsurii, săreau ca niște stropi mărunți de noroi"* (*Opere*, 3, 1966, p. 94—95).

Segmentarea propozițional-tematică (= sintactico-semantică) a secvenței de mai sus are ca rezultat (cf. Gologan-Costea, 1978, 129—130) identificarea următoarelor șase enunțuri nucleare (= E^n), cu tot atîtea subiecte (constante tematice = SK) și predicate (P = variabile rematice):

E^n_1 : S_1 *Cîmpia*	— P_1 *era plată, întinsă*
E^n_2 : S_2 (subiect trecut în regim-indirect)	— P_2 *nu i se zărea nici o margine*
E^n_3 : S_3 *fișii de pămînt*	— P'_3 *fuseseră lanuri de grîu*
	— P_3 *erau întinse miriști*
E^n_4 : S_4 *un bîzîit (formidabil)*	— P_4 *(din care) se ridica*
E^n_5 : S_5 *(de) cosași* (1)	— P_5 *săreau*
E^n_6 : S_6 *cosași* (2)	— P_6 *(ca niște stropi de noroi*

Subiect al celui dintîi enunț nuclear, *cîmpia* este expresia unui referent care, pe măsură ce „imaginea" obiectului se regăsește *metonimic*, în subiectele tematice (= Th) ale enunțurilor care se succed (E_2^n—E_3^n) și se îmbogățește prin predicate rematice (=Rh) ale celorlalte enunțuri (E_1^n—E_6^n), devine progresiv *referent textual*.

Un alt caz *frapant* de articulare și funcționare a unui referent textual (în primul rînd în discursul literar, nefiind exclus, însă, nici din cel non-ficțional) îl reprezintă *portretul*, „formă de manifestare a discursului descriptiv cu funcție precisă în narațiune" căreia i se opune structural, anticipînd-o însă (confirmativ sau negativ) din punctul de vedere al sensului produs în și prin tx (cf. Gologan-Costea, 1978, 136—139). Împrumutăm și de această dată exemplul și, parțial, comentarii analitico-interpretative din studiul menționat al Danielei Gologan-Costea, adăugîndu-le propriile noastre observații: *„Un bărbat în vîrstă cu papuci verzi în picioare și cu o broboadă pe umeri mișca mîinile asupra mesei, țintind atent. Avea mustăți pleoștite și un mic smoc de barbă. Individul ridică asupra lui Felix niște ochi grozav de spălăciți și-i lăsă apoi asupra măsuței fără să scoată o vorbă. Abia după ce se mai adaptă obscurității, Felix constată cu surprindere că domnul cu broboadă broda cu lînă de felurite culori o bucată de etamină întinsă pe un mic gherghef."* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 18).

Prin analiza microsemantică la nivelul structurii semice a cuvintelor, dublată de cercetarea angrenajului acestora în dimensiunea secvențială a discursului, se pot pune în lumină cîteva aspecte relevante pentru posibilitățile de actualizare a sensului în pasajul citat mai sus.

Astfel, în secvența alcătuită din nouă enunțuri nucleare, portretul este construit printr-o temă constantă, exprimată prin Th = *un bărbat (în vîrstă)* și sinonimele sale parțiale, *individul* și *domnul (cu broboadă)*, dezvoltată progresiv și amplificată prin cele nouă predicate rematice: Rh_1 = *cu papuci verzi*, Rh_2 = *cu o broboadă pe umeri*, Rh_3 = *mișca mîinile ... țintind atent*, Rh_4 = *avea mustăți*, Rh_5 = *(avea) un mic smoc de barbă*. Rh_6 = *ridică ... niște ochi grozav de spălăciți*,, Rh_7 = *și-i lasă asupra măsuței ...*, Rh_8 = *fără să scoată o vorbă*, Rh_9 = *broda cu lînă ...* (cf. *supra*, III, 2.2.)

Se observă ușor cum „imaginea" inițială a referentului nedeterminat, *Un bărbat în vîrstă*, se modifică pe pacursul celor nouă enunțuri nucleare nu doar printr-o simplă acumulare treptată de informații compatibile într-un anume cadru referențial *(papuci, broboadă; mustăți, smoc de barbă, ochi spălăciți)*, ci și printr-un element aleatoriu („domnul cu broboadă *broda*"), caracterizat prin trăsătura / + aberant/ (cf. Gologan-Costea, 1978, 138). Aceasta se extinde asupra întregului portret, prin conexiunea inversă a lui E_5^1 cu E_2^n și implicit cu E_1^n, legătură provocată prin recurența aceluiași substantiv, cu *broboadă*, în două segmente situate la distanță.

Dar identificarea textuală a *referentului* unic al celor nouă enunțuri nucleare (de la p. 18 în roman) se face printr-o strategie a „amînării". *Simion*, numele personajului descris, nu apare rostit decît după două pagini (la p. 20), cînd este introdus prin tehnica adresării directe: *„SIMIOANE — strigă ea (Aglae) — n.n.), aruncînd ochii spre fundul odăii — tu ce faci acolo?"* Și pentru ca ruptura și distanța dintre imaginea construită și referentul acesteia să nu îngreuneze prea mult asocierea lor în cursul lecturii, Călinescu reia *imediat*, printr-o formă condensată, portretul inițial, funcționînd acum în întregime cu rol tematic în raport cu o nouă remă: *„Omul cu broboadă și cu mic barbișon, care broda și scruta din cînd în cînd pe Felix (=Th), scoase un scurt mormăit'* (=Rh). Sensul cu care ultima determinare contribuie la construcția referentului intratextual, deși concordant cu cel rezultat anterior, se particularizează în măsura în care, prin marca semantică / + animalic/ din structura lui *mormăit*, se obține o infuzie de grotesc, de caricatural asupra personajului, trădînd un anume punct de vedere al naratorului față de lumea textuală.

Acest ultim aspect devine „breșa" prin care sensul se poate „scurge" spre alte noi coduri din perspectiva cărora interpretarea va fi una intens contextuală, deci și intertextuală, dependentă de dotarea cu cunoștințe culturale a fiecărui receptor în parte.

Felul în care am descris procesul de construcție a referentului intratextual este susținut, din punct de vedere teoretic și analitic, de demersul lui Hrushovski (1983), pe latura aspectelor literare ale textului, iar în sfera

aspectelor general verbale, de sugestiile lui Jackson (1991), autori din ale căror considerații vom reține cîteva, ca argumente.

Pentru Hrushovski, „Un text (de tipul prozei în literatură — n.n.) nu este doar un amalgam de elemente în vederea înlănțuirii de întîmplări sau de idei, ci prezentarea unui continuum textual în desfășurare care are propria sa logică și propria sa organizare și de la care un cititor este condus să construiască atît forma, cît și conținutul, fabulă („plot")), stil, structură, idei, viziune asupra lumii etc." (1983, 125). De aceea, în organizarea semantică a materialului sunt implicate următoarele trei paliere de construcție: *un nivel al sensului* (designația cuvintelor și semnificația frazală), *un nivel al Cîmpului Referențial* („un continuum teoretic al unui număr larg de cadre referențiale") și un al treilea nivel, al *Principiilor de adaptare* (*„Regulating Principles"*) vizînd modul cum trebuie interpretate sensurile cuvintelor, în acord cu atitudinea vorbitorului sau a celui care produce textul (cf. Hrushovski, 1983, 126—127).

În opinia lui Jackson (1991, 229—233), limba în întrebuințare dispune de două tipuri de mecanisme prin care ea își exercită una dintre „proprietățile primordiale", aceea de a construi „idei complexe". Un tip de mecanism ar fi cel descris de Chomsky (în 1965) pentru generarea unor structuri propoziționale foarte complexe obținute prin recursivitatea unor reguli. Cel de-al doilea „dă posibilitatea transformării acestor structuri de bază foarte complexe în secvențe liniare de propoziții/fraze simple, care devin astfel reprezentări liniare ale ideilor complexe" (Jackson, 1991, 231). Funcționarea unui asemenea mecanism ar permite să înțelegem „complexitatea sensului numelui Dorothea cînd suntem la jumătatea lecturii romanului Middlemarch (de George Eliot), sens la care se ajunge *nu* prin încapsularea tuturor cunoștințelor date (obținute) printr-o singură unitate lingvistică propozițional/frazală, prea complexă pentru a putea fi înțeleasă, ci prin intermediul unei secvențe vaste de enunțuri succesive. Să mai adăugăm încă o observație, de data aceasta din perspectiva spațiului în care lingvistica interferează psihologia. Se poate susține, cum o face Jackson, că numai omul are capacitatea de a construi *concepte sau idei complexe* reprezentate parțial

prin propoziții liniare și partial de *contextul situațional* (fizic și social) care, deseori, devine el însuși sursă de umplere cu sens a unui enunț exprimat.

Toate ideile pe care le-am reținut sunt, în ultimă analiză, probe ale unui proces de maximă valoare pentru activitatea textuală, în general, și pentru cea literară, în speță: procesul prin care textul se referențializează.

Pentru domeniul *textului poetic*, văzut în ființa sa particulară și în alcătuirea sa unică, *referențialitatea* nu (mai) este nici negată, nici redusă la (sau confundată cu) formele non-poetice. Se afirmă, dimpotrivă, că există un nucleu referențial căruia, în calitate de constituent semantic de bază al textului poetic, îi revine funcția de a acționa „ca o paradigmă, ca un cîmp semantic, ca un punct către care converg și din care provin referenții" (Coteanu, 1978, 117). Mai specific, acest nucleu referențial *profund* este considerat „un complex de *strategii semantice* elementare" care activează în stadiul *originar* al generării textului, pentru a-i decide „coerența nucleară" și „orientarea tipologică" (cf. Borcilă, 1987, 186). În latura sa manifestă, discursul poetic își construiește r e f e r e n t u l i n t r a t e x t u a l ca o alternativă a referentului extratextual sau real, astfel încît „unui obiect (care există, de obicei, și în spațiul din afara textului) îi sunt atribuite proprietăți noi, specifice obiectului exclusiv în spațiul acelui text" (Neț, 1985, 437).

Un asemenea proces de constituire a referentului intratextual a fost evidențiat, de pildă, în poezia *Gorunul* de Lucian Blaga unde sintagma *Gorunule din margine de codru* în cea de-a doua ocurență a ei, distanțată de prima, își modifică sensul referențial printr-o treptată asimilare în sfera unui alt referent al textului, „eul poetic", cel de-al doilea actant al discursului realizat în formula retorică a dialogului imaginar (cf. Neț, 1985, 436). La procesul de amplificare și îmbogățire progresivă a referentului intratextual contribuie și cele două forme adjectivale cu sens posesiv, *ta* și *ți*, din *Cînd zac în umbra ta* și *mă dezmierzi cu fruntea-ți jucăușă* care, prin coreferință, adaugă o parte a conținutului rezultat din relațiile lor sintagmatice de sens, aceluiași referent, *Gorunule din margine de codru*.

S-a văzut, deci, că în constituirea textului și în producerea sensului un rol hotărîtor revine mijloacelor

verbale de marcare a referinței prin care se decide extensiunea semantică a discursului, determinată de unitatea referențială a elementelor subsumate aceleiași macro-teme. Dar în actualizarea sensului global în cursul semiozei textuale intervin și alte *operații semantico-lingvistice* prin care sensul se filtrează, într-un permanent flux și reflux de adiționări și suprimări de conținut, *co-* și *contextual* determinat.

Amalgamarea semantică (cf. Eco, 1985, 115—116), una dintre aceste operații, face posibilă stabilirea rețelei (rețelelor) tematice, pornind de la temele enunțiale și evoluînd pînă la macrotema textual-discursivă. (Re)facerea firului tematic pe parcursul receptării (lecturii) textului se sprijină, adesea, pe *acumularea semantică* (cf. Riffaterre, 1979, 38—41), adică pe *selecția* unora dintre mărcile semantice ale cuvintelor reiterate sau a celor asociate, doar, prin poziții (sintactice, formale) simetrice. Acumularea de mărci privilegiate în anumite „puncte" ale desfășurării discursive se face în dauna altora, anulate sau „narcotizate".

O altă operație semantică, de data aceasta din categoria celor inferențiale, pentru că se produce exclusiv prin intermediul raționamentelor analogice (sau al abducțiilor), este cea denumită *activizare* (cf. Dana Manea (1986, 64) și definită ca „procesul prin care unui semn B i se atribuie o semnificație y care nu aparține încărcăturii semantice a termenului B, dar este compatibilă cu actualizările semnificațiilor termenilor asociați". Este evident că emergența și atribuirea unei mărci semantice de tipul „y" (adică străină structurii semantice obișnuite a unui cuvînt) depinde și de *presiunea cotextului*, dar mai ales de cea a *contextului situațional*, de capacitatea fiecărui interpret de a reacționa la datele implicite, de a răspunde la „provocările" textului.

Operații semantice de felul celor menționate sunt evidențiate în analiza textelor integrale, prezentate și interpretate în capitolul al IV-lea al cărții, secțiunile *1*, *2* și *3*.

4.2. Dacă, așa cum s-a văzut deja (cf. III.2), în dimensiunea secvențială a discursului coeziunea este proprietatea răspunzătoare de stabilirea relațiilor de sens imediate și explicite, imprimînd continuitate sensului,

în schimb, în aspectul înțelegerii globale a textului coerența devine mecanismul *interpretativ* cel mai important pentru actualizarea relațiilor dintre unități textuale (elemente și structuri semantice propoziționale) și informații sau fapte asociate într-o *lume posibilă* și stocate în memoria fiecărui vorbitor.

Dacă privim retrospectiv, constatăm că noțiunea de coerență, din momentul diferențierii ei de coeziune, a suportat și suportă o serie de evaluări și nuanțări determinate de poziția teoretică a fiecărui cercetător față de ansamblul fenomenelor textologice, dar și de atitudinea filosofică în sfera problemelor limbajului. De la înălțimea unei asemenea situări filosofice, E. Coseriu (1980, 51)) vede în coerență nu o proprietate specifică unei (sau unor) limbi ci, dimpotrivă, vorbirii, în general, și o definește prin „coincidența cu anumite principii universale ale gîndirii și cu cunoașterea generală a lumii", idei care, într-un fel sau altul, se regăsesc în numeroase alte cercetări, interesate doar de anumite laturi sau forme ale fenomenului.

Cînd e văzută din unghiul unei semantici textuale încă evident tributare lingvisticii „înguste", *coerența* se referă la „compatibilitatea anumitor trăsături în înșiruirea de semne lingvistice" (Plett, 1983, 113), iar cînd, dintr-o perspectivă mai complexă și mai cuprinzătoare, limbajul descriptiv recurge la cîteva soluții de natură logico-formală, aceleiași proprietăți îi sunt subsumate fenomene multiple și diverse, precum: a) determinarea identității elementelor într-un *model secvențial* M_i pe baza relațiilor: de incluziune, de parte-întreg, de posesie; b) *situația* actuală în modelul discursiv M_i, redată prin tripletul $\langle W_i, t_i, l_i \rangle$ (= lume, timp, spațiu); c) proprietăți sau relații aplicate elemenfelor etc. (cf. van Dijk, 1977 1980 146—168), distribuite în funcție de distincția *coerență secvențială* (sau liniară) vs *coerență globală* (sau completă) a unui discurs.

În mod — ni se pare — firesc, semantica cognitivă, ca teorie a achiziției, a reprezentării și a uzului cunoașterii lumii, n-a întîrziat ca, prin unele dintre componentele ei, să fie absorbită de *pragma-semantica textului*, deficitară tocmai în sfera cuprinderii, sistematizării și explicării mecanismelor ce fac din text unul dintre cele mai importante instrumente de *cunoaștere* și *comunicare*. Și,

așa cum s-a subliniat (cf. Sperber, Wilson, 1989, 287, 298), raportul dintre aceste două funcții textuale fundamentale trebuie înțeles corect în sensul că, prin scopul său de bază, *comunicarea* (în general, iar cea textuală, în particular) *este destinată să sporească mutualitatea mediului cognitiv* și *nu* să garanteze o „imposibilă dublare" sau copie a gîndurilor la participanții angajați în actul comunicativ.

Coerența a devenit categoria textuală care, sub influența semanticii cognitive, și-a modificat substanțial conținutul, așa cum rezultă din cîteva lucrări unde este mai detaliat tratată.

Pentru Beaugrande și Dressler (1981, 4—5) și Beaugrande (1984, 38—39), coerența „privește căile prin care componenții LUMII TEXTUALE, i.e. configurația conceptelor și relațiile care *stau la baza* suprafeței textului sunt *mutual accesibili și relevanți.*" *Conceptul*, considerat o configurație a cunoașterii, este, prin urmare, un conținut cognitiv a cărui recuperare sau activare se poate produce în minte cu mai multă sau mai puțină consistență. În privința *relațiilor*, acestea nu sunt altceva decît *legături* între conceptele care apar împreună într-o 'lume textuală', legături purtătoare de designații atribuibile conceptelor conectate. Relațiile de coerență pot fi de *tipul:* c a u z a l i t ă ț i i (cînd conțin indicii că o situație sau un eveniment afectează condițiile pentru alte situații sau evenimente), al t e m p o r a l i t ă ț i i (cînd conțin elemente de care depinde organizarea evenimentelor sau a situațiilor într-o cronologie), al a g e n t i v i t ă ț i i (dacă designația este din categoria lui „agent al", pe o legătură între un concept-obiect și un concept-acțiune) etc. (cf. și Beaugrande, 1984, 38).

Prin natura sa relațională și inferențială, semantico-pragmatică, c o e r e n ț a se situează printre mecanismele de bază care asigură articularea sensului și sudarea edificiului textual în strînsă dependență de cunoștințele enciclopedice prealabile ale fiecărui interpret (ascultător sau cititor) și de abilitatea acestuia de a trece de la forma liniară, secvențială a constituției verbale a textului, la dispunerea ierarhică și condensată[12] a reprezentării sale semantice[13]. În mod complementar, coerența dobîndește și o dimensiune contextual-situațională, in-

terpretativă, pentru că, așa cum remarcă Moechler (1989, 163), „cînd nici o indicație lingvistică nu permite să fie inferată existența unei conexiuni între două enunțuri, recursul la context este acela care stabilește această legătură."

Din punctul de vedere al cadrului teoretic pe care am încercat să-l propunem în această carte, c o e r e n ț a este o proprietate *semantico-pragmatică* cu funcții textual-discursive decisive. A o considera ca o proprietate *exclusiv pragmatică* înseamnă, după părerea noastră, a o reduce la *una* dintre funcțiile și formele sale, eliminînd deliberat[14] sau nu, implicațiile ei semantice, faptul că relația instituită prin coerență nu este doar una între utilizatorii de semne (verbale) sau între aceștia și semnul verbal integral, în bipolaritatea lui constitutivă. Dimpotrivă, dacă la un pol al relației se află factori extraverbali/extratextuali (emitentul sau locutorul, receptorul sau interlocutorul și cadrul comunicativ cu toate normele sale socio-culturale și de comportament verbal cuprinse în convențiile de reușită ale actului comunicativ), le celălalt se găsește s e n s u l[15], actualizat sau actualizabil, al structurilor textuale. Contribuind le *referențializarea textului* prin activarea/reactivarea unor cadre sau cîmpuri semantice, grație legăturilor tezaurizate (sistemice), la *activizarea* aleatorie a unor legături locale sau temporale (din memoria pe termen scurt), la o *continuitate tematică* vizînd discursul sau secvența ca totalitate și la *globalizarea sensului*, c o e r e n ț a reprezintă unul dintre principiile de bază ale textualității sau pîrghia esențială a semiozei textuale.

4.3. În planul analizei textuale, pentru captarea nivelului global al descrierii a fost postulată noțiunea de *macro-structură*, ca proprietate generală a structurii semantice complexe și ca principiu de reducere a informației semantice (cf. van Dijk, 1977/1980, 234—246), care din punct de vedere lingvistic se poate obține pe calea unor operații (cu caracter probabilistic) de *comprimare* a informației prin *reduceri* succesive ale expresiei verbale. Fundamentul cognitiv al *macro-structurii textuale* s-ar găsi, conform opiniei lui van Dijk (1977/1980, 237) în categoria de u n i t a t e c o g n i t i v ă, denotînd o structură conceptuală a *memoriei se-*

mantice și reprezentînd o parte a *cunoașterii noastre asupra lumii.*

Pe de altă parte, conceptul de macro-structură textuală a fost pus în relație cu g l o b a l i t a t e a[16], cu funcționarea „ca un întreg" a unui discurs, cînd acesta este perceput (tratat) dintr-o anumită perspectivă, determinată de un anume orizont de așteptare al interpretului (cf. Petőfi, Sözer, 1988, 453). Considerăm însă că această bază exclusiv pragmatică în înțelegerea caracterului 'complet' sau 'global', trebuie suplimentată și cu o componentă semantico-sintactică, de vreme ce s-au evidențiat elemente sau *mărci sintactice*, conținute în materia textual-verbală, prin intermediul cărora globalitatea poate fi indusă/percepută. Asemenea elemente cu funcție globalizantă fac posibilă raportarea întregului tx la o parte a lui fie aceasta o structură secvențială sau sub-secvențială, din categoria semnificantului, a semnificatului sau a semnului.

Nu este necesar să insistăm prea mult asupra faptului că formele globalității depind în mare măsură de *tipul* (sau sub-tipul) de *tx*, respectiv de tipul situației comunicative. Dacă în comunicarea „față-n față" semne exterioare, aparținînd cadrului comunicativ, sunt cele care preiau funcția de mărci ale globalizării, în comunicarea de tip literar produsul textual verbal devine sediul indicilor de acest fel.

Față de textul narativ, cel poetic cade mai acut și mai vizibil sub incidența globalității, fenomenul fiind consecința, mai întîi, a concentrării sensului poetic însuși, mai apoi a *mărcilor* cu funcție specifică, prezente foarte frecvent în spațiul textual. Dintre acestea menționăm: *titlul*, ca poziție privilegiată care întreține o anume relație de sens cu textul propriu-zis, *refrenul*, ca mijloc de continuitate și de integralitate, *cuvintele-cheie*, *rima*, *simetriile/ paralelismele sintactice*, propoziții integratoare[17] etc. (cf. și infra, IV, 2).

În emergența macro-structurii sau a globalității, formele de manifestare în textul narativ sunt dintre cele mai diverse, de la absența totală a indicilor în planul realizării efective, explicite, a textului (cînd o formă comprimată a lui se obține indirect, sarcina aproximării revenind integral interpretului, cititor/ascultător), pînă

la prezența în discurs a unei *fraze topicale* sau *propoziții integratoare*, plasate de obicei la începutul unei secvențe sau al unui text și, mai rar, la sfîrșit.

Alternativa „propoziției integratoare" găsește o exemplară ilustrate în textul narativ sadovenian *Hanu Ancuței* al cărui prim enunț (= E_1) este *„Într-o toamnă aurie am auzit multe povești la Hanu Ancuței" (Opere*, 8, București, 1956, p. 463). Așa cum am încercat să arătăm în această lucrare, ciclul sadovenian menționat este a structură textuală cu trei paliere: N_1, *nivelul convenției naratoriale* (transpunerea în text a pactului comunicativ între un narator, agent inițial al comunicării, și un destinatar narativ), N_2, *nivelul ceremonialului comunicativ*, grandios eveniment al comunicării, pus în scenă cu arta marelui spectacol și N_3, *nivelul „istoriilor" narate* (conținutul celor nouă povestiri despre oameni și întîmplări din vremea Ancuței celei de demult).

Conținutul propozițional al lui E_1 (asertat printr-un act performativ al cărui indice la suprafața textului este persoana I verbală) se referă la o „stare de fapt" aparținînd unei anumite zone a universului de discurs, *comunicarea*. Dar, în timp ce enunțarea, implicită în pers. I, este o îndeplinire coincidentă cu însuși actul *rostirii*, enunțul exprimă evenimentul comunicativ *descriindu-i* prin *semnificația lexemului verbal* („a auzi"), prin *coreferința subiectului* său („eu", cel care *a auzit*) cu subiectul verbului performativ suprimat („eu", dintr-un „eu spun acum", inferat și prin numele *obiectului de schimb* („povești") în tranzacția comunicativă. Decalajul temporal dintre cele două acțiuni („spun" și „am auzit"), împreună cu transpoziția în rol de beneficiar (în „am auzit") a agentului (din „eu spun"), marchează tranziția în interiorul lui E_1 la cel de-al doilea nivel al discursului narativ, iar prezența subst. *povești*, conotînd un trecut mai îndepărtat, anterior și celui din „am auzit", este primul semn textual al nivelului al treilea.

Această structură semantică din E_1 are o *valoare iconic-emblematică* în raport cu textul, în totalitatea lui, pe de-o parte *comprimînd* construcția lui *discursivă*, prin anticiparea într-o versiune metonimică, a celor trei

nivele compoziționale, iar de pe altă parte, *condensînd conținutul textual global* într-o expresie rezumativă.

Pe aceeași linie a coerenței și a procedeelor cu funcție integratoare mai menționăm un aspect în *Hanu Ancuței*. Este vorba de enunțul Ej *„Așa că pot vorbi și eu fără sfială de acea întîmplare, cînd am lepădat lacrimi pentru niște închipuiri"* (p. 561—562), situat în cea de-a opta istorisire, *Orb sărac*, la o distanță considerabilă — (100 de pagini) de E_1, după o întreagă suită de propoziții narative, la persoana a III-a, cînd „vocea" care vorbește despre evenimente, oameni și cadru devine mai puțin audibilă și cînd, prin discurs direct, sunt *raportate* cu fidelitate alte „voci", ale altor personaje. În Ej, însă, se reiau mărcile convenției naratoriale („eu" — agent al actului comunicativ, explicitat prin „a vorbi" la prezent, modalizat prin „pot") și sînt comprimate, întocmai ca în El, cele trei nivele ale discursului narativ prin: „pot vorbi") (N1), „am lepădat lacrimi" (N2) și „niște închipuiri", în context cu sensul de *baladă, legendă* (N3).

Reluarea aceleiași structuri semantico-sintactice, inserată printre enunțuri aparținînd lui N2 și N3, îndeplinește o pronunțată funcție de coerență, avînd valoarea unui releu prin care convenția naratorială se reînnoiește, menținînd și amplificînd semnele textuale ale „pactului comunicativ" și, prin aceasta, atribuind unui text, aparent fragmentat prin cele nouă secțiuni corespunzătoare istorisirilor, întreaga sa valoare unitară, globală.

5. STATUTUL TEXTUAL-NARATIV AL PERSOANEI ÎNTÎI

5.1. În dezvoltarea teoriei narative postproppiene, influența lingvisticii contemporane se observă cu destulă ușurință, în ciuda diversității concepțiilor asupra limbajului și a metodelor de cercetare preconizate de diverse școli sau orientări.

Gramatica narativă europeană, acordînd prioritate textului literar, a debutat prin tentativa de a omologa propriul său limbaj descriptiv cu metalimbajul lingvisticii, discursul asupra narațiunii însușindu-și, printr-o simplă translație, ca într-un „pat a lui Procuse", cîteva dintre categoriile discursului asupra limbii. S-a conturat astfel o imagine simetrică a fenomenului narativ cu zone ale sistemului lingvistic, o imagine în care categoriile flexiunii verbale au fost investite cu conținut narativ (cf. Todorov 1966/1981, idem 1971, idem 1973; Genette, 1966/1981, idem 1972). O variantă mai îndepărtată de modelul lingvisticii o reprezintă teoria semiotică a narativității, construită amplu și din ce în ce mai sofisticat de către Greimas. De la *Sémantique structurale* (cf. Greimas, 1966), la *Du sens* I și II (cf. 1970 și 1983) și apoi la dicționarul de semiotică (cf. Greimas Courtés, 1979), domeniul naratologiei se lărgește progresiv, pe măsură ce *narativitatea* nu mai este luată în considerare doar ca o calitate a unui tip de discurs, cel narativ, ci ca o „formă generală de articulare a oricăror conținuturi, anterior manifestării lor lingvistice sau non-lingvistice, de ex. cinema, vis etc.) și care poate fi considerată ca o formă de organizare a imaginarului uman" (cf. Greimas, 1976, 94). Deși nu socotim *metoda* greimasiană destul de productivă și relevantă pentru analiza și interpretarea textului narativ literar, trebuie să recunoaștem valabilitatea și utilitatea unora dintre categoriile narative pe care se întemeiază concepția autorului.

5.1.1. Într-un peisaj de o neobișnuită mobilitate teoretică și, uneori, de o fluididate terminologică descurajantă, cuprinzînd numeroase teritorii europene și transoceanice, cartea *Story and Discourse*, a lui Seymour Chatman reprezintă un popas necesar atît prin caracterul larg, nedogmatic al perspectivei, cît și prin capacitatea de sinteză a materialului informativ foarte bogat, dar adesea fragmentar sau incongruent. Starea de confort intelectual provocată de lectura cărții credem că este generată cel puțin de trei dintre atributele sale: organizarea clară, sistematică a unei tematici vaste și divers soluționate anterior, accesibilitatea ideilor, grație simplității expunerii și absența orgoliului de a fi original cu

orice preț, de a construi o teorie narativă nouă, personală.

În baza unei abordări dualiste și structuraliste — cum însuși autorul menționează (cf. 1980, 9) — două sunt categoriile majore ale unei structuri narative: *povestirea* („story") și *discursul* („discourse"), pe linia mai vechilor dihotomii: *fabulă* vs *intrigă* sau *subiect* (la formaliștii ruși), *istorie* vs *discurs* (și alte variante, în naratologia franceză), reducînd triada aristotelică: *praxis* vs *logos* vs *mythos*. Disocierea inițială și fundamentală între povestire, „acel ce din narațiune care este zugrăvit", și discurs „acel cum" nu este și nu se vrea originală, reprezentînd, dimpotrivă, ecoul unei intuiții, cu o „istorie" consacrată, a specificului *semnificației narative*. Aceasta preexistă oricărei manifestări, fiind autonomă față de diversele mijloace de materializare și situîndu-se într-un plan al imanenței, denumit convențional *povestire*. Alături de acest plan, al povestirii, *discursul*, cea de-a doua coloană a edificiului narativ, este văzut ca o categorie cu două sub-componente: modul narării sau „structura transmisiei narative" și manifestările sale, corespunzînd mediilor specifice de materializare printr-o substanță a expresiei precum cea verbală, filmică, coregrafică, pantomimică etc.

Aderiunea la structuralism, declarată cu fermitate de Chatman, ni se pare că rămîne, parțial, exterioară, întemeiendu-se mai mult pe eticheta structuralistă a contribuțiilor comentate și a autorilor citați (F. de Saussure, L. Hjelmslev, formaliștii ruși, Roland Barthes, Tzvetan Todorov, Gérard Genette, Claude Bremond etc.) și mai puțin pe un fond doctrinar, rezultat al unei viziuni dominate de dialectica *relațiilor*, sau pe un examen de profunzime, concentrat asupra adecvării la domeniul narativității, a opticii structuraliste în interpretarea fenomenelor.

Preluînd cunoscuta reprezentare a semnului lingvistic în varianta sa hjelmsleviană, Chatman (1980, 26) oferă o soluție schematică de departajare și distribuire a elementelor componente ale obiectului semiotic de tip narativ, pe care o reproducem mai jos:

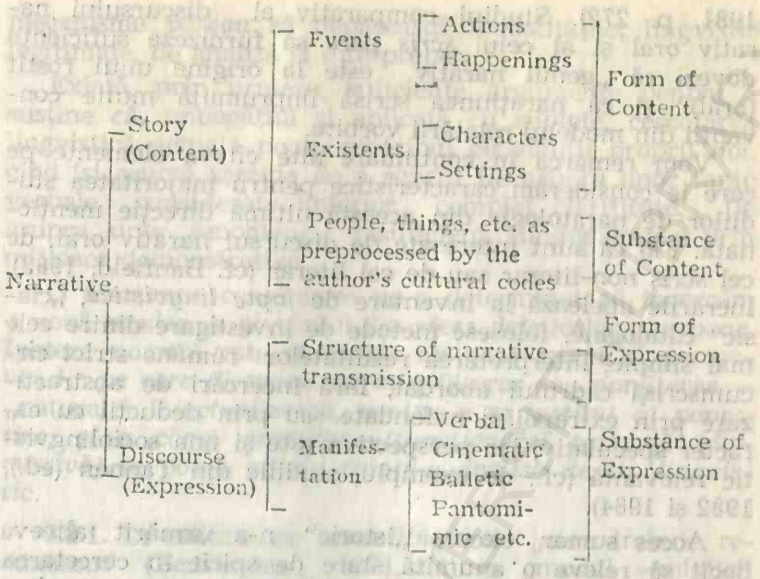

În virtutea tradiției instaurate în cercetarea structuralistă, *forma* este categoria investigată prioritar.

Analiza unor aspecte ale *structurii evenimențiale* a povestirii precum cele legate de temporalitatea narativă (succesiune, contingență, cauzalitate, ordine, durată, frecvență; moduri de concretizare a distincțiilor temporale), de verosimilitate (ca normă sau convenție stabilită pe baza textelor anterioare, ca un „effect of corpus" sau ca „intertextualitate") — sau de macrostructura narativă este dublată de examinarea celei de a doua subclase aparținînd formei conținutului, alcătuită din personaje și din cadrul acțiunii. Aici sinteza este mai nuanțată, iar tonul devine mai polemic, făcînd loc unor considerații critice și unor puncte de vedere mai îndrăznețe.

5.1.2. O orientare cu totul diferită de cea „găzduită" în cartea lui Chatman se înregistrează în același spațiu american, dar într-o zonă a lui unde, în ultimele două decenii, s-a cercetat insistent și amplu discursul narativ „natural", nonliterar, considerat o tehnică *verbală*, „de recapitulare a experienței trecute, prin potrivirea succesiunii verbale a propozițiilor la succesiunea evenimentelor care s-au petrecut efectiv" (cf. Labov și Waletzky,

1981, p. 272). Studiul comparativ al discursului narativ *oral* și al celui *scris* pare să furnizeze suficiente dovezi că „genul narativ este la origine unul rostit (oral)" și că narațiunea scrisă împrumută multe convenții din modelul relatării vorbite.

Vom remarca în continuare alte cîteva elemente pe care le considerăm caracteristice pentru majoritatea studiilor de naratologie din această ultimă direcție menționată. Fie că sunt interesate de discursul narativ oral, de cel scris non-literar sau de cel literar (cf. Banfield, 1982), lucrările apelează la inventare de *fapte lingvistice*, „clasic" catalogate, folosesc metode de investigare dintre cele mai simple, interpretarea rezultatelor rămâne strict circumscrisă cadrului abordat, fără încercări de abstractizare prin extrapolări nefondate sau prin deducții cu caracter speculativ, iar perspectiva este și una sociolingvistic relevantă (cf., de exemplu, studiile din Tannen (ed.), 1982 și 1984).

Acces sumar excurs „istoric" n-a urmărit altceva decît să releve o anumită stare de spirit în cercetarea naratologică actuală, dominată — credem — de o atitudine favorabilă față de virtuțile descriptive (analitico-sintetice) ale lingvisticii contemporane, devenită ea însăși mai nuanțată, mai flexibilă, atît prin renunțarea la soluții înguste, unilaterale sau închise, cît și prin tentativa de a-și asuma *textul* și/sau *discursul*, alături de celalate unități verbale de sens (morfemul, cuvîntul, propoziția, fraza), în perimetrul cercetării.

Într-un astfel de climat metateoretic, considerăm că examinarea *statutului referențial al unei forme verbale, persoana întîi*, nu reprezintă un demers lipsit de relevanță pentru conturarea proprietăților discursului narativ.

5.2. Importanța *categoriei persoanei* pentru discursul narativ n-a rămas neremarcată în sfera naratologiei moderne[18], iar rezultatele cercetărilor lingvistice efectuate de E. Benveniste[19] și Roman Jakobson[20], dintr-o perspectivă nuanțat structuralistă, cu deschideri semiotice, au fost fructificate.

Explorarea, de exemplu, a modului de funcționare a persoanei întîi în *discursul narativ* a condus la observarea și sublinierea unor aspecte particulare, ale căror

mecanisme *păreau* să depășească modalitățile, lingvistic legitimate, de analiză și interpretare.

Există, prin urmare, suficiente argumente pentru a susține că, îmbogățită și aplicată cu suplețe, cercetarea lingvistică actuală poate contribui cu soluții proprii noi, cînd își asumă sarcina de a reveni fie asupra unor fapte verbale considerate anterior complet clarificate, fie asupra unor fenomene insuficient fundamentate prin mijloace demonstrative.

O asemenea convingere ne-a determinat să încercăm o nouă sondare a pivotului din sfera deicticelor, *persoana*. Ipoteza noastră este că *există un sens latent al persoanei I, pe care discursul narativ* (literar sau nonliterar = „natural") *îl actualizează, pentru a se institui ca povestire, și a cărui articulare (funcționare) textuală (discursivă) se poate reliefa printr-o analiză de tip lingvistic.*

5.2.1. În calitate de *semn lingvistic* „care trebuie recunoscut" (Benveniste, 1974, 64) în „modul semiotic" (unde semnele se constituie ca entități recognoscibile prin compararea semnificanților asemănători și a semnificaților învecinați), *delimitarea* lui EU s-a făcut prin următoarele două opoziții: «eu—tu» vs «el», pe baza mărcii semantice de *personalitate* și «eu» vs «tu», pe baza mărcii de *subiectivitate* (Benveniste, 1966, 231—232).

Din perspectiva unei abordări formalizante, delimitarea celor două *personale* «eu», «tu» (într-un sistem semantic construit, S) se poate obține prin intermediul a două predicate de rangul 2, 'EM' și 'RE', astfel încît „EMxy = 'x' este *emitent* în raport cu 'y', REyx = = 'y' este *receptor* în raport cu 'x'" (Vasiliu, 1970, 135). Cele două relații corespunzătoare predicatelor date se caracterizează prin proprietatea de a fi *antisimetrice, intranzitive* și *inflexive* însemnînd că „relația 'RE' este inversul relației 'EM'" (idem, 135). Din aceeași perspectivă formalizantă, interesant de reținut este și modul de reprezentare a personalului *eu* în sistemul S. În calitate de constantă individuală, *eu* se definește prin două indexații (valori) într-un domeniu ordonat de două axe: spațială și temporală. Astfel a_i^j este constanța individuală caracterizată prin locația i (pe axa

spațială), și momentul j (pe axa temporală), ca în următoarea reprezentare (cf. Vasiliu, 1970, 137):

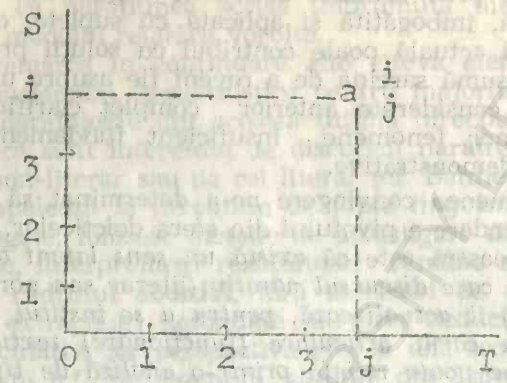

Interpretînd această soluție, am spune că ea este perfect concordantă cu constatările gramaticale conform cărora într-un anumit moment și spațiu comunicativ *o singură persoană* își poate asuma rolul le locutor recurgînd la forma *eu*.

Ca tip de semn, *EU* a fost încadrat în categoria semnelor *simbolic-indexice* pentru că, reprezentîndu-și obiectul (adică persoana care enunță „eu") printr-o *regulă convențională*, îl și indică prin *relația existențială* a emitentului cu actul enunțării sau, altfel spus, prin contiguitatea semnificantului cu semnificatul său.

Caracterul semiotic ambivalent al lui EU derivă din ceea ce lingvistica relevase în statutul *persoanei*, anume dubla dependență a sensului său, atît de relația dintre *cine enunță* și *despre cine se enunță* (o relație între protagoniști[21]), cît și de condițiile reale ale situației comunicative în actul enunțării[22].

Primul aspect a dus la două interpretări, necontradictorii, (în ciuda aparenței), ale *sensului referențial* al lui EU, considerîndu-se că EU este una dintre formele ce aparțin unui „ansamblu de semne «vide», non-referențiale în raport cu realitatea" (Benveniste, 1966, 254), sau că, deși caracterizat prin variabilitate referențială, are o semnificație generală proprie „coincidentă cu destinatorul mesajului căruia îi aparține" (Jakobson, 1963,

179). Credem însă că vacuitatea și/sau variabilitatea referențială nu reprezintă decît *condiția*, din planul SEMIOTICULUI, *a unicității specifice* a personalelor *(eu, tu)*, în planul SEMANTICULUI.

Caracteristica de *unicitate*[23] a lui EU derivă din calitatea sa de a trimite la un referent de fiecare dată *singular, unic*, iar *specificul* acestei unicități este determinat de faptul că *identificarea referentului* este funcție de, și numai de, *enunțarea unică*[24], la rîndul ei, în fiecare împrejurare.

Urmînd sugestia lui Russel și demonstrația lui Vasiliu, considerăm că persoana desemnată prin EU în actul unei enunțări „se află situată într-un *punct determinat* de două axe: *spațiul* și *timpul*" (Vasiliu, 1970, 137) și că, deci, fiecărui EU (asimilat „constantelor individuale" din limbajul logic) îi corespunde *un anumit punct spațio-temporal*, ceea ce vom nota, urmînd modelul lui Vasiliu, prin $EU_{\downarrow}$.

5.2.2. Să urmărim, în continuare, consecințele unei astfel de interpretări semantico-semiotice, aplicate persoanei întîi, în următorul enunț textual: *Într-o toamnă aurie am auzit multe povești la Hanu Ancuței*, care inaugurează faimosul ciclu sadovenian (cf. Sadoveanu, *Opere*, 8, 1956, 463).

Prezent doar în desinența formei verbale ca subiect al enunțului, EU îl reprezintă pe protagonistul acțiunii exprimate de verbul A AUZI, implicînd identitatea acestuia cu protagonistul actului enunțării. Se știe însă că timpul vorbirii, al enunțării, este un „moment etern prezent"[25] și că, în funcționarea lui deictică, trecutul semnalează un eveniment anterior enunțării mesajului (cf. Jakobson, 1963, 180). De aici desprindem următoarele consecințe pentru persoana întîi: (i) în calitate de *protagonist al actului enunțării*, existența lui EU reclamă un prezent al vorbirii, deci un verb *dicendi* ce trebuie presupus; (ii) în calitate de subiect al *acestui* verb presupus, EU se caracterizează prin momentul *prezent* (simbolizat prin pØ) și prin locația *aici* (simbolizată prin aØ), și vom reda prin $EU_{p\emptyset}^{a\emptyset}$ (unde simbolurile pØ și aØ exprimă lipsa vreunei precizări în text pentru prezentul „actual" și spațiul „fizic" al enunțării); (iii) din punct de vedere semantic, $EU_{p\emptyset}^{a\emptyset}$ (sau simplificat,

EU$\emptyset$) are rol de *Agent*[26] al actului comunicativ pe care îl instituie și care ar putea lua forma sintactică „EU spun"; (iv) ca *protagonist al acțiunii enunțate*, EU intră în relație cu un moment *trecut* (simbolizat de noi prin t), conținut atît în forma verbală „am auzit", cît și în circumstanțialul temporal „într-o toamnă aurie" și este spațial determinat prin locația h=„la Hanu Ancuței"; această valoare a lui EU se va reda prin E_t^h sau simplificat, EU_1; (v) din punct de vedere *semantic* EU_t^h are rol de *Experimentator*[27].

Concluzia interpretărilor de mai sus nu poate fi decît că în persoana întîi din fragmentul de text sadovenian se „ascund" două *stadii existențiale* diferite ale aceleiași ființe întrucît valorile coordonatelor spațio-temporale prin care se caracterizează EU din cele două expresii ce îl conțin („eu spun" și „eu am auzit") *nu coincid*, așa cum reiese din inegalitatea $EU_{p\emptyset}^{a\emptyset} \neq EU_t^h$.

Prin urmare putem spune că *identitatea perfectă* a protagoniștilor este *contextual dependentă* de identitatea temporalității enunțului și a enunțării sau, cu alte cuvinte, de existența formei de prezent în propoziția-enunț. În toate celelalte alternative în care există un *decalaj temporal*, acesta provoacă o ambiguizare a sensului lui EU, în structura căruia trebuie admisă și trăsătura semantică (a l t e r i t a t e). Coexistența mărcilor (i d e n t i t a t e — a l t e r i t a t e) în sensul lui EU este doar aparent paradoxală, dacă ținem seama de faptul că prima trăsătură rezultă dintr-un decupaj noțional avînd la bază un punct de vedere pur fizic, static, iar cea de-a doua vizează aspectul *existenței în timp* a referentului-emitent sau aspectul *experienței* sale.

5.2.3. Or, tocmai această *ambiguitate semantică latentă a lui EU* se actualizează în contextele narative unde, ca în enunțul analizat, din *Hanu Ancuței*, persoana întîi este atît expresia naratorului *absolut, extradiegetic* (cf. Genette, 1972, 238) sau a celui „unchanging speaker (...) of a TEXT" (Banfield, 1978, 296), cît și a naratorului-*martor* la un eveniment comunicativ anterior, atestat prin „proba memoriei", ca și, în fine, a aceluiași narator în calitate de *comentator* pe parcursul istorisirilor. Este

doar una dintre însușirile care fac din *Hanu Ancuței* „opera une mari desfătări a rostirii și a comunicării, a cugetării și a lumii ce se contemplă prin narațiune" (I. Vlad, 1981, 173).

3.3. *Persoana întîi din ACTUL NARĂRII = EU₀.* Așa cum s-a remarcat adeseori, referentul unic al lui Eu în v o r b i r e a „față-n-față" este *locutorul hic et nunc*, adică, o *persoană* reală, prezentă în spațiul real (S_0) al lui *aici* și în intervalul de timp real (T_0) al lui *acum*, coincident cu timpul de derulare a interacțiunii comunicative.

(i) În r e l a t a r e a o r a l ă, cînd își asumă sarcina „de recapitulare a experienței trecute" (cf. Labov și Waletzky 1967/1981, p. 272), *locutorul, ca persoană fizic prezentă,, este referentul formei verbale EU*, simbolizată în continuare prin EU_0. În calitate de semn verbal, *relația lui* EU_0 *cu referentul său* (un obiect-persoană) este *o relație directă*.

Împreună cu interlocutorul, *locutorul-narator* aparține obiectelor lumii reale, așa cum se înfățișează ele în momentul T_0 și în spațiul S_0 al *actului narării*.

Tocmai de aceea, în relatarea orală a unor fapte și întîmplări, nu apar cuvinte sau expresii, ca determinante ale lui EU, care să conțină informații asupra *identității* locutorului, așa cum se poate observa în următorul fragment introductiv al unui text dialectal: „într-o marți sara pe-nserat / ... cum îi obiceiu la noi că... să duc amu la Iara / în tătă marțea-i tîrg / mărturie cum spunem noi / da... eu mă duc aici... mă dau după capătu zidului aci din sus / la Crețea cum îi spunem noi // mă dau acolea jos și mă fac așa ...moț // vin doi flăcăi din sus / după vale mai sus / (...)"[2].

Totuși, nu sunt excluse formulele de autoapreciere morală sau asupra condiției biologice („... așa *milos* cum *mă* știți ...", „... *prostul de mine* ..."). Acestea trădează, de multe ori, anumite tendințe sau habitudini în comportamentul verbal al locutorului, cum ar fi ironia, autoironia, emfaza etc....

(ii) În d i s c u r s u l s c r i s, referentul unui EU_0 care relatează fapte și întîmplări nu este în relație directă cu acest semn verbal, ci *mediată*, printr-un *nume propriu* sau o descripție individualizatoare.

În narația scrisă, de tipul *memorialisticii* sau *al scrisorilor particulare*, „o specie scrisă care are multe trăsături comune cu discursul tipic vorbit al conversației, fiind intens interactivă" (cf. Tannen, 1984, p. 29), statutul referențial al lui EU_0 nu este identic nici cu acela pe care îl are în discursul narativ oral (performatorul real,, fizic prezent) și nici cu cel din discursul narativ literar. În scrisoarea: „Focșani în 24 iunie 1879, Dragă Duiliu, Nu-ți poți închipui cîtă deosebită plăcerea mi-a făcut scrisoarea ta. *Eram* tocmai în pragul ușei; *priveam* niște picături mari de ploaie (...). Al tău, *Duiliu Zamfirescu*". (fragment citat din Al. Săndulescu, *Duiliu Zamfirescu, Scrisori inedite*, Buc., 1967, p. 88—89), Duiliu Ioaniu, destinatarul real al scrisorii, întocmai ca cititorul ei de azi, ia cunoștință de *persoana* destinatorului prin intermediul *numelui* acestuia, indicat în finalul scrisorii. De altfel, primul „gest" al fiecărui destinatar real, la *primul* contact cu o scrisoare, constă în identificarea *numelui* expeditorului pentru a-și putea *apoi* reprezenta și prin EU *persoana* acestuia, cunoscută (anterior) din lumea sau lumile comunicării reale.

În discursul narativ literar, EU_0 este indiciul unei situații comunicative instituite prin însăși prezența acestei *forme*, înainte chiar ca ea să „se umple" de substanță referențială. *Procesul referențializării* lui EU_0 *se produce în și prin text, prin crearea, cu mijloace verbale*, a unei situații de comunicare, cu un 'aici' și 'acum'; un 'EU' și un TU ale actului (textual al) narării. Prin *caracterul lor deictic*, formele menționate au capacitatea, pe de-o parte de a realiza sciziunea lumii textului de cea exterioară lui [29], iar pe de altă parte, de a conferi discursului narativ un *cadru referențial nou*, o lume cu o spațio-temporalitate proprie.

În povestirea literară, EU_0 — expresie a naratorului — poate avea un referent textual bine individualizat prin mijloace lingvistice, de la cele mai simple, cum ar fi *numele proprii*, pînă la expresii determinative și particularizante amplificate progresiv pe parcursul textului, cum este evident în următoarele fragmente extrase din *Copca Rădvanului* de Gala Galaction (*Opere alese*, II, 1958, p. 47): „*Sunt negustor* de cherestea, *am prăvălie* la Rîmnic și-*mi merg treburile* destul de bine, dar *am* cîteodată unele gusturi primejdioase, pentru un

negustor (...). Veți crede anevoie că *un cherestegiu* ar putea să aibă gînduri și sentimente pe care le aveam *eu*, privind de pe dealul încununat cu tîrla șarpele Oltului (...)".

În *Hanu Ancuței*, M. Sadoveanu recurge la o strategie diferită în modul de referențializare a naratorului. Textul debutează cu enunțul (deja amintit) „*Într-o toamnă aurie am auzit multe povești la Hanu Ancuței*" (Sadoveanu, *Opere*, 8, 1957, 463) în care EU, subiectul lui „am auzit", este și index al unui act enunțiativ (performativ). Suprimată la suprafața enunțului, *prefața performativă* din structura de adîncime se realizează treptat, pe măsură ce toate componentele sale sintactice, F (EU, TU, S_1) — unde 'F' simbolizează verbul ilocuționar superior, 'S_1' forma logică a propoziției S, 'EU' subiectul superior ce denotă vorbitorul, iar 'Tu' obiectul interpretat ca destinatar (cf. Boër și Lycan, 1980, 73—79) — *se actualizată textual*. Astfel, prin coocurența lui EU din „am auzit" cu EU_0 din „*La vremea de care* (eu) *vorbesc, era încă pace în țară și între oameni bună-voire*" (Sadoveanu, 1957, 464), verbul ilocuționar superior, cu sens performativ, la prezent, persoana întîi, devine explicit „vorbesc". Același fenomen al actualizării textuale se produce și pentru 'TU', introdus în discursul sadovenian prin enunțul „*Trebuie să știți dumneavoastră că hanul acela al Ancuței nu era han, — era cetate*" (idem, 464), cu interlocutor multiplu, nedeterminat, „dumneavoastră".

Statutul referențial al acestui EU_0 naratorial este relevant în ciclul sadovenian. *Agent performativ, generator al evenimentului comunicativ* în fața unui destinatar, invocat și implantat în text („dumneavoastră"), *creator al lumii textuale*, EU, naratorul, și naratarul său au *referințe vide*, sunt „ființe" fără materialitatea referențială, cum este de altfel și prezentul comunicativ din enunțul performativ. Abia cînd în text apare un plural, NOI, referențializat apozițional sau prin nume predicativ de identificare („noi toți cei de față, gospodari și cărăuși din Țara-de-Sus...", p. 466 sau „Noi suntem aicea mai mulți gospodari și cărăuși din Țara-de-Sus", p. 498) obținem, prin caracterul inclusiv al pronumelui de pers. I la plural și printr-o conexiune inversă, o informație vagă, și ea, despre apartenența socială a na-

ratorului și nu despre „identitatea" lui. Existența unui *narator-voce* și a unui destinatar narativ redus la unicul său atribut de *ascultător*, dublate de absența oricărei sugestii asupra *spațiului* și *a timpului comunicării naratoriale* înscriu întregul text, pe care și-l asumă, într-o lume a comunicării continue, dincolo de durată și loc, într-un prezent perpetuu, spațial nedeterminat, ca o paradoxală intruziune a permanenței într-un timp revolut.

Toate posibilitățile de actualizare a referentului lui EU menționate pînă în acest punct al cercetării noastre, au avut în vedere *actul narării*, fie în forma lui orală, fie în cea scrisă, diferită de prima prin *caracterul său mimetic*, rezultat din împrejurarea că „deși textul literar reflectă adesea momentul vorbirii printr-un context inserat, nici o parte a unui text literar nu se petrece cu adevărat în lumea reală pentru că lumea în care se produc codificarea și decodificarea nu este aceeași cu lumea în care se petrec situațiile (evenimentele) din text" (Polanyi, 1982, p. 166).

Cu ajutorul unui astfel de EU, fie el identificat și descris textual (ca la Galaction), fie cu un referent textual vid (ca la Sadoveanu), *povestirea literară își realizează nivelul convenției naratoriale* sau nivelul extradiegetic (cf. Genette, 1972, 238—243). El reprezintă *transferarea în text a pactului comunicativ* dintre un *narator*, agent inițial al comunicării, și un *destinatar narativ*.

5.4. *Persoana întîi în 'LUMEA POVESTITĂ.* Atît în discursul narativ oral cît și în cel scris, *actul narării*, redus adesea la marca lui esențială, persoana întîi, *este semnul și condiția unei narațiuni*. La rîndul ei, *narațiunea* implică o lume povestită („storyworld") care „își creează propriile sale puncte de referință spațiale și temporale" (cf. Polanyi, 1982, 156) și unde persoana întîi poate să apară în două situații esențial diferite din punct de vedere referențial: un EU_1 — coreferent cu EU_0 al naratorului și un EU_2 — diferit referențial de EU_0.

(i) *Eu_1, coreferent cu EU_0.* În narațiunea orală, ca și în cea scrisă, prezența unui EU coreferent cu EU_0 semnifică o relatare la persoana întîi, cînd locutorul-narator (EU_0) coincide cu unul dintre agenții acțiunilor (înfăptuitori) din lumea povestită. Factorul de diferențiе-

re a lui EU_1 (aparținînd lumii comunicării), în ciuda referentului lor comun este *decalajul temporal* (și spațial) obligatoriu în separarea celor două (categorii de) evenimente: evenimentul relatării și evemențul relatat.

Ambiguitatea semantică a formei EU, care poate încorpora simultan mărcile (IDENTITATE—ALTERITATE) îi conferă o ambivalență funcțională, prin capacitatea de a exprima *identitatea locutorului cu înfăptuitorul*.

În plan textual-narativ acest fenomen poate avea drept consecință *suprimarea sensului* EU_0, explicit distinct, univoc, și *preluarea sensului* său de către EU_1 (înfăptuitorul acțiunii enunțate), devenit astfel și *semnul implict* al lui EU_0 (locutorul actului enunțiativ).

Toate *relatările orale* (ale unor experiențe *personale*) menționate mai înainte prezintă fenomenul ambiguității lui EU astfel încît persoana întîi din text cumulează sensurile EU_0, *absent* în structura de suprafață din cauza suprimării verbului ce aparține paradigmei verbelor comunicării (cf. Banfield, 1982, p. 23—24), *la prezent* și EU_1, *explicit*, dată fiind relația sa sintactică cu un verb al înfăptuirii, *la trecut*. Iată începutul cîtorva povestiri orale (cf. Teiuș, op. cit.): „/eu / am fost la București / cînd a fost băiatu meu la armată / ...“ (p. 137). „În primu an cînd / eu / m-am însurat / la anu / aveam un prunc / pe Teodor / ...“ (p. 138), „acolo / noi / am fost... mai mulți... păcurari cu caprele // am stat ș-am povestit tăți acolo // ...“. (p. 140), „as-toamnă / eu / am mărs la vînătoare la Agriș / cu șefu de la ocolu... silvic de la Sighet / ....“ (p. 141), „în timpu războiului eu am avut o fetiță mică de un an ...“ (p. 148).

Următoarelele mențiuni trebuie făcute:

a) În narațiunea orală, suprimarea lui EU_0 explicit este dictată de condițiile reale ale comunicării, cînd persoana locutorului aparține contextului extern, lumii obiectelor fizice, și este efectiv prezentă pe toată durata actului narării.

b) Chiar cînd verbul înfăpturirii, predicat (=P) al lui EU_1, are formă gramaticală de prezent, sensul temporal este de *trecut*, fiind *în enunț*, în relație sintactică cu o expresie adverbială care se referă la un moment anterior enunțării, iar *în text*, în corelație de tem-

poralitate cu alte enunțuri referitoare la același interval, dar cu verbele la un timp trecut, ca în exemplul ce urmează: „într-o marți sara pe-nserat // .... / .... eu mă duc aci.... /.../ mă dau acolea jos și mă fac așa ... moț // ... / ... / cînd să... mi-aprind țigara / *mă văzură* // (....)" (Teiuș, op. cit., 144—145).

Narațiunea literară la persoana I exploatează și ea fenomenul ambiguității sensului lui EU, în aceleași *condiții gramaticale* ca și în relatarea orală. Dar, spre deosebire de ea, povestirea literară îl dezambiguizează adesea, explicitîndu-l într-un fel sau altul, pe EU_0 (vezi fragmentele citate *supra* din Galaction și Sadoveanu).

În afara enunțurilor narative în care îndeplinește un rol de înfăptuire, EU_1 mai poate să apară în „lumea povestită" și în calitate de locutor, fie prin intermediul *discursului direct* (DD), fie prin al *celui indirect legat (DI).* Din perspectiva naratorului, coreferent în toate aceste cazuri cu EU_1, prezența persoanei întîi în DD și în DI exprimă un act autoreflexiv și, de aceea, subiectiv[30]. Din punct de vedere gramatical, orice DD sau DI cu EU_1 este precedat de un *verbum dicendi* (la același timp cu celelalte verbe ale evenimentelor narate) exprimat sau subînțeles în propoziția narativă, ca în următoarele pasaje: „/" *eu am zis că eu* mi-am făcut-o și vreau să mi-o trag // (Teiuș, op. cit., 144) sau „// sara bună // sara bună // dragii moșului / *eu* cătă ei //" (p. 144—145), unde verbul *zic* se subînțelege din contextul imediat. Exact cu aceleași scheme sintactice, adică 'EU_1 zic P (eu)' sau 'EU_1 zic că P (eu)' și cu aceleași funcții narative ne întîlnim și în discursul literar: „Îi luam seama lui Oancea și mi se părea că și el mi-o ia mie. — Jupîne, focul ăsta, din Copca Rădvănului, trebuie să fie al slugilor d-tale! Și *eu* zic, mă Oance." (Galaction, 1958, p. 49), unde alternanța discursurilor directe realizează dialogul ca „punere în scenă" a unui act comunicativ.

(ii) EU_2 *diferit de* EU_0. Prezența persoanei întîi, cu un referent distinct de acela al naratorului, este semnul unui locutor din *lumea povestită.* Din punct de vedere narativ, oricare astfel de locutor este un *actor* sau *personaj*, cel puțin odată în calitate de participant

la un *dialog*. Un asemenea EU_2 are o existență exclusiv textuală în narațiunea literară, unde este coreferentul unui nume propriu, exprimat fie printr-un antroponim, fie printr-un substantiv comun determinat, cu sens individualizat: „*Moș Oprea*, baciul, un om bătrîn și înțelept, s-a bucurat de vederea mea (...). Apoi a vorbit de vremea de astăzi și de ciobanii de altădată. — Nepoate Năstase, s-au schimbat vremile. (...) Dar *eu* am apucat două feluri le oameni și de timpuri" (Galaction, *op. cit.*, 47.).

În povestirea orală, precum în cea literară, este frecvent procedeul indicării referentului lui EU_2 prin intermediului numelui propriu, situat în text fie înainte, fie după ocurența lui EU_2: „*primărița* / „Axente" zice / „dacă chiar n-ai copt / *eu* am o jumătate de... am o jumătate de piine / și ți-o dau *eu*" zice / (...) (Teiuș, *op. cit.*, 143) sau „m-am fost dus / la o nuntă / odată / cu *nevastă-mea* // (...) amu *femeia* spune / „nu ți-am spus *eu omule*? / ai să bei rachiu (...)". (Teiuș *op. cit.*, 149—150).

Calitatea de locutor a lui EU_2 derivă din relația lui cu un *verbum dicendi*, o relație indirectă din punct de vedere sintactic, (EU nefiind subiectul gramatical al *acestui* verb), dar o relație mediată, semantic, de coreferința cu numele propriu, subiect al verbului *dicendi*, în inciza narativă.

Sub raportul temporalității discursive, EU_2 are exact situația lui EU_1, pentru că exprimă agenții unor acțiuni situate în același interval de timp; cele două forme se diferențiază, însă, prin condiția restrictivă care interzice ocurența lui EU_2 în afara discursului direct.

5.5. Prin interpretarea semantico-sintactică a formelor de NOMINATIV ale persoanei întîi am efectuat disocierea rolurilor de *narator* și *actor*, pe de-o parte prin examinarea REFERENTULUI lui EU, pe de altă parte prin sondarea raportului dintre calitatea de LOCUTOR și ÎNFĂPTUITOR (cf. și *infra*, IV. 3).

Cercetarea în paralel a povestirii orale și a celei literare (cînd ambele sunt la persoana întîi) a condus la concluzia că diferența dintre ele este determinată de *natura diferită a referentului* lui EU: în discursul oral, EU este semnul unui obiect-persoană, în discursul li-

terar, aceeași expresie este semnul altui semn verbal, deci semn de gradul II.

În ce privește *complexitatea strategiilor* narative, atît cît transpare în funcționarea lui EU, se confirmă teza (cf. Polanyi, 1982 și Tannem, 1984) că în ambele tipuri de discursuri narative putem descoperi toată gama de procedee prin care se verbalizează actul relatării.

6. Considerații de TEORIE SEMANTICĂ a textului poetic

6.1. Sub un titlu cu rezonanță oximoronică, *Poezia gramaticii și gramatica poeziei,* Roman Jakobson (cf. 1972) expunea, în 1960, la conferința internațională de poetică de la Varșovia, una dintre celebrele sale comunicări în care relua problema obsedantă a raportului dintre lingvistică și poetică[31]. Ne reîntoarcem la acest text pentru a-l revedea nu în litera lui, ci în *spiritul său,* în ceea ce azi, după mai bine de 30 de ani, putem desprinde ca relevant pentru atmosfera lingvistică de *atunci* și pentru destinul lingvisticii la *acest* sfîrșit de secol. Cu alte cuvinte, rememorarea titlului, a cărui formulare este departe de a fi doar un elegant și spectaculos joc de cuvinte, și a textului pe care îl anunță, ne-a determinat să le vedem în corelație cu substanța actuală a gîndirii lingvistice.

Resortul declanșator al considerațiilor noastre a fost unul exterior, superficial: prezența dominatoare în studiul jakobsonian a termenului g r a m a t i c ă, rezonant *prin conținut,* și nu doar prin simetrie sintagmatică, cu cea dintîi denumire sub care a apărut textologia modernă, *gramatica textului.*

6.2. La adăpostul tradiției ne-am obișnuit să înțelegem prin *gramatică,* un corpus, un inventar de reguli sau norme de a căror cunoaștere depinde capacitatea fiecărui vorbitor de a înlănțui cuvintele, învesmîntate în forme potrivite, pentru a obține enunțuri corecte, pe baza unor

scheme ori structuri propoziționale sau frazale. Folosind acest termen în examenul la care supune *obiectivele cercetării poeziei,* Jakobson îi lărgește în mod evident sfera de sens. Tocmai de aceea, a doua sintagmă a titlului evocat, „gramatica poeziei", nu mai surprinde azi pe nimeni, nici pe cei mai înverșunați adversari ai aplicării lingvisticii în domeniul cercetării limbajului poetic și/sau literar[32].

Semnalînd riscul unor interpretări care „s-ar limita în mod automat la *forma exterioară* (s.n. — C.V.) și ar exclude orice discuție asupra *sensurilor* (s.n. — C.V.) gramaticale și lexicale" Jakobson (1972, 363) situat, cum se știe, pe o poziție structuralistă, schițează în studiul său un veritabil program de abordare și tratare *sistematică* a unor fenomene gramaticale din perimetrul *artei verbale,* program comprimat în următoarea aserțiune: „Interacțiunea dintre echivalențele și discrepanțele sintactice, morfologice și lexicale, diferitele feluri de contiguități, similitudini, sinonimii și antonimii semantice și, în fine, diferitele tipuri și funcții ale «rîndurilor izolate», toate fenomenele de această natură necesită o analiză sistematică". Din perspectiva unei asemenea viziuni este urmărit *paralelismul* în diferitele lui manifestări verbale la toate nivelele limbii și în diversele sale particularizări, *în texte poetice* dintre cele mai variate ca proveniență în spațiu (arie geografică) și în timp (epocă de creație).

Este evident că sfera semantică a termenului *gramatică,* în utilizarea jakobsoniană, conservă ideea de sistematicitate, de regularitate, extinsă însă și asupra celorlalte nivele ale limbii (fonetic și lexico-semantic), ceea ce produce o considerabilă lărgire a sferei *gramaticii,* pînă la identificarea ei cu lingvistica, expansiune terminologică pe care a „preluat-o" și domeniul lingvistic al cercetării textuale, prin denumirea sa inițială de „gramatica textului".

Pentru Jakobson, zona în care gramatica și poezia s-ar interfera ar fi constituită din acele „ficțiuni lingvistice" ce se găsesc (conform opiniei lui Jeremy Bentham, citat de Jakobson) la baza structurii gramaticale. Aceste „ficțiuni lingvistice" sunt niște *abstracții* ce nu se confundă nici cu *faptele* universului empiric, dar nu pot fi atribuite nici imaginației creatoare a lingvistului. Ele

își „datorează existența numai limbii" și, în deosebi, „formei gramaticale a vorbirii", „o existență imposibilă și totuși indispensabilă" (Jakobson, 1972, 360). Tocmai de aceea, ficțiunile lingvistice se realizează pe deplin în ficțiunea literară, în arta cuvîntului. Că o asemenea interpretare a valențelor poetice ale limbajului este nu numai posibilă ci și verificabilă, s-a demonstrat și continuă să se argumenteze cu noi mijloace și probe.

6.3. Este un fapt cunoscut și recunoscut că suntem contemporanii unor mutații ale modului de a gîndi în poetică, iar schimbarea radicală de optică în meditația *asupra* poeziei, *asupra* gîndirii poetice înseși este și ea evidentă.

După ce cîteva decenii ale mijlocului de veac s-au caracterizat prin *supremația poeticii formei* (în sensul hjelmslevian al termenului), ca o încercare de-a opune căutărilor exasperate ale unor *explicații* din sfera ontologicului poetic o filosofie mai rezonabilă, mai puțin ambițioasă, dar *practic* mai eficientă, asistăm din nou, acum, la o răsturnare de forțe în plan teoretic.

6.3.1. Cercetarea artei literare din perspectiva *formei poetice verbale*, așa cum s-a realizat ea în diferitele orientări structuraliste, a condus la rezultate remarcabile (îndrăznim să le mai considerăm astfel), dar *limitate* categoric la ceea ce este sau devine regulă, repetabilitate în produsul actului creator. Sporul de rigoare s-a plătit prin sacrificarea faptului individual, a ineditului, a aleatoriului, ca și prin eliminarea, deliberată și explicită, a oricăror referiri la aspecte ale actului creației, ale poemului ca *proces creator de sens*.

În ciuda încercărilor din ultimele decenii, de pretutindeni, se pare că destinul *cercetării* poetice va rămîne mereu sub semnul înfruntării unor forțe opuse. Pe de-o parte înregistrăm tendința de captare a poeticității, ca esență și notă distinctivă a creației literare, printr-o imagine sistematică sau *într-un limbaj rațional*, în opoziție cu încercarea de a descoperi și a descifra *inefabilul* fiecărei opere autentice, generat prin infinitatea (sau caracterul continuu al) semnificațiilor, conținute într-o structură unică și irepetabilă (cf. Solomon Marcus, *Poetica matematică*, București, 1970, 33—52). Pe de altă parte, de îndată ce se recunoaște rolul preponderent al

limbii ca instrument al *creației poetice*, apare contradicția dintre cele două căi posibile de abordare a acesteia din urmă: de la expresie, de la particularitățile ei poetice, spre conținut sau, dimpotrivă, dinspre ceea ce „simțim" că se spune, spre felul de a spune, al transpunerii în limbaj.

Numeroase lucrări românești de valoare științifică sau critică incontestabilă ar putea ilustra fiecare dintre tendințele menționate mai sus. Ne vom opri doar la una dintre ele, cu un punct de vedere mai ferm conturat în problema sensului.

6.3.2. *Stilistica funcțională a limbii române. II. Limbajul poeziei culte* (1985) de I. Coteanu aduce, în peisajul cercetărilor noastre de poetică, o viziune oarecum diferită și, în consecință, o mai dificilă încadrare tipologică. Însemnătatea lucrării este dublă și se datorează atît substanței de idei și soluțiilor analitice propuse, cît și capacității ei de a provoca gîndirea cititorului, obligat să revină la vechi, dar mereu actuale, întrebări, spre a le reexamina din perspectiva amplificată și, tocmai de aceea, mai complexă a multiplelor contribuții care s-au adăugat în timp.

Într-un „dialog" angajat pe teritoriul lingvisticii și al poeticii, autorul respinge ideea de a identifica limbajul poetic cu literatura și, deci, cu poezia (cf. 1985, 36, 37), respinge încercările de a trata limbajul poetic exclusiv ca instrument ornamental al literaturii (poeziei) sau ca instrument de oglindire a realității (cf. 1985, 37), avînd convingerea că „graiul" (limba română), ca principal mijloc prin care gîndim, „devine și purtător al funcției poetice" (cf. 1985, 21) sau, altfel spus, că funcția poetică „nu există numai în poezie, ci se află virtual în limbă sau /.../ în fapte de grai obișnuit" (cf. 1985, 24) că limbajul poetic nu se confundă cu mesajul care-l actualizează etc. Dincolo de acest aspect unde idei și autori sunt comentați și interpretați, există și unul derivat din atitudinea *de principiu*, din situarea autorului pe o anume poziție teoretică în înțelegerea poeziei (și a literaturii), cu consecințe pentru imaginea limbajului poetic. „Poezia (și literatura) — afirmă I. Coteanu (cf. 1985, 14) — nu este decît produsul ficțiunii (stări, situații; într-un cuvînt l u m i), rezultat din supunerea ficțiunii

la canoanele exprimării verbale, deci condiționat de un număr de reguli admise ca atare din punct de vedere cultural (sau măcar admisibile)" sau: „Creația literară și poetică reprezintă rezolvarea contradicției dintre ficțiune ca activitate liberă, mai mult ori mai puțin bine ordonată prin semne verbale, și mulțimea de reguli impuse de limba și de limbajul specializat în care ea trebuie să se exprime". Să reținem, din primul pasaj citat, disocierea dintre *ficțiune*, ca proces psihic care „privește psihologia și logica" și *produsul verbalizat al ficțiunii*, precum și ideea că transpunerea în materie verbală se supune *unor restricții generale* ale limbii naturale (române, în cazul dat) sau ale graiului, precum și *altor restricții, particulare*, ale limbajului specializat (cel poetic, în speță).

Cît privește *principiul funcțional*, considerat, în volumul întîi al *Stilisticii funcționale a limbii române* (1973), criteriu fundamental al procesului de diversificare stilistică a unui idiom, el se regăsește și în cel de-al doilea volum. Definită ca „raport între doi termeni care se pot modifica în diverse feluri" (Coteanu, 1973, 69), categoria generală de *funcție* se particularizează în *cea estetică*, reprezentînd „raportul dintre comunicarea explicită și cea implicită, sau dintre comunicarea banală și cea sugerată, sau, în fine, dintre denotații și conotații" (ibidem, 72), pentru ca funcția estetică, la rîndul ei, într-o ipostază mai specifică, să devină *funcție poetică*. Aceasta din urmă „asigură legătura între dorința de a privi altfel lumea și graiul obșnuit", în baza principiului că „orice parte din grai poate să capete o destinație deosebită *dacă se subordonează ideii de a servi înfățișarea într-alt fel a lumii*" (s.n. — C.V.; ibidem, 21).

În ciuda sensului diferit pe care îl are *funcția poetică* la I. Coteanu și la Roman Jakobson (1964, 93—96), ideea existenței sale virtuale în vorbire este comună celor doi lingviști. Dar, în timp ce pentru Jakobson fenomenul care declanșează actualizarea funcției poetice este „centrarea asupra mesajului", organizarea acestuia printr-o structurare specifică a nivelelor verbale, pentru I. Coteanu rolul celui mai important factor actualizant îl are „ambiguitatea voită a enunțului, căruia i se atribuie cu bună știință o dublă semnificație: una vizibilă, alta sugerată" (1985, 24).

Distanța care separă poetica jakobsoniană de aceea a lui I. Coteanu crește progresiv, pe măsură ce, în concepția stilisticianului român, accentul se pune tot mai pregnant pe fenomene *din sfera semnificatului*. Ni se pare că această deplasare a interesului în poetică, de la *domeniul sintaxei*, al organizării semnelor în discurs (text), spre dimensiunea semantică referențială, reface o traiectorie similară parcursă în cercetarea lingvistică. Fenomenul se poate justifica, mai întîi, prin posibilitatea deschisă investigației semantice de dezvoltarea și rafinarea limbajului descriptiv, dar mai cu seamă prin *reconsiderarea teoriei semantice* o dată cu lărgirea cadrului ei de manifestare: *textul*.

6.4. Considerațiile noastre următoare se vor referi la cîteva dintre aspectele din perimetrul *semantic*, aspecte dintre cele mai frecvent și mai amplu disputate în poetica actuală.

6.4.1. Unul dintre termenii-cheie ai concepției poetice la I. Coteanu este cel de lume închipuită, în sensul de „lume posibilă" (cf. 1985, 12).

După cum se știe, „lumea posibilă" este un concept semantic folosit în *logica* propozițiilor ca sinonim al „descripției de stare", adică al unei clase de propoziții care satisfac anumite condiții de calcul logic, pe baza celor două valori de adevăr: *adevărat și fals*. Paralel cu dezvoltarea diverselor logici modale, conceptul și-a îmbogățit sensul, lărgindu-și simultan și sfera de aplicativitate. A pătruns astfel atît în lingvistica frastică (cf. lucrarea riguroasă și originală a lui Emanuel Vasiliu, 1978), cît și în cea textuală, unde, exercitînd o mare putere de seducție, a determinat noi și spectaculoase interpretări și aplicații, dar nu totdeauna suficient de riguroase. Chiar în aceste condiții, *profitul teoretic* în cercetarea textului, în general, ca și în a celui literar, în particular, nu poate fi trecut sub tăcere. Prin utilizarea conceptului — dacă nu greșim — se deschide atît posibilitatea *conectării lumii* (reale) cu *imaginea ei* construită în și prin text (discurs), cît și cea *a separării* acesteia din urmă, printr-un proces de autonomizare. Dacă prima alternativă poate servi ca bază oricărui text cu valoare referențială *factual* probabilă[33], cea de-a doua ar putea constitui un

criteriu de delimitare și definire *a poeticului* ca *proces creator* de „lumi" (sens) sau ca *lume construită, impusă verbal.*

Punctul de vedere formulat și argumentat de I. Coteanu în privința rolului definitoriu al „lumilor închipuite" în literatură (și artă, în general) interferează, într-o anumită măsură, opinia exprimată în *Psihologia literaturii. Știința literaturii între hermeneutică și empirizare,* de Norbert Groeben. Fără vreo tentativă de a separa aspectele semnificatului de cele ale semnificantului în sfera semnului poetic (tentativă pe care o descoperim și în discuția teoretică, și în modul de structurare a laturii descriptive din *Stilistica, II),* Groeben enumeră o seamă de *caracteristici ale liricii moderne* (= lirica secolului nostru), desprinse pe calea interpretării euristice a unui «model ordonator pentru „estetică" (limbajul literaturii)» opus modelului pentru limbajul științei. Dintre caracteristici menționăm doar: *destrucția realului* și *construirea unei realități potențiale* prin perpetua încercare a artei „de a reconstrui categoria posibilului fără încetare anulată de realitate" (cf. Hentig, apud Groeben, 1978, 205), *obiectualizarea semnului verbal* („cuvîntul ca semn renunță în mare măsură la descifrabilitatea sa simbolică") generatoare de *polisemantism absolut* în limbajul operei literare și, încă, marea „încărcătură asociativă", „sprijinită de o independență mereu sporită față de sintaxa uzuală, care poate duce de la o logică asociativă pînă la o ilogicitate totală" (Groeben, 1978, 204).

Idei asemănătoare apar și în cartea de lingvistică textuală a Litei Lundquist (1983, 89—90). Autoarea apreciază că textul poetic se caracterizează prin *suspendarea referinței directe,* prin recursul la *predicații surprinzătoare* obținute din combinații noi, originale, ale unor obiecte și proprietăți, precum și prin „ruperea" sau *încălcarea sintaxei* obișnuite, canonice, fenomen al cărui efect este combinarea incertă, vagă, a elementelor textuale. Toate aceste trăsături ale textului poetic îl obligă pe lector ca, în cursul receptării, să stabilească referințe noi, să-și reorganizeze fragmente ale concepției despre lume și să includă într-o anumită conexiune acele segmente ale frazei sau ale secvenței textuale care „flottent en l'air (cf. și E. Mihăilă, 1986, 337—338).

6.4.2. În încercarea de a găsi un mijloc de captare a „sensului deviant" caracteristic uzului poetic, „figurativ" al limbii, Em. Vasiliu (1983) schițează o teorie alternativă celei construite pentru uzul lingvistic „normal". Teoria alternativă, semantic-modală, în speță deontică, pornește de la premisa că este necesar un sistem de permisiuni mai tolerant, mai puțin restrictiv, obținut prin înlocuirea conceptului de „aserțiune", legat în mod direct de valorile de adevăr ale unei propoziții „p", cu cel de „enunțare" (= EN). Acesta trebuie interpretat ca un predicat de ordin superior care, aplicat unei propoziții „p", eprimă proprietatea acesteia de a fi *actualizată* de către cineva (vorbitor al limbii date), prin pronunțarea sau scrierea într-un context situațional dat (cf. Vasiliu, 1983, 464—465). În timp ce uzul lingvistic *curent* se caracterizează prin regula (9): „Dacă propoziția *p* este analitic falsă, atunci nu este permis EN *(p)*", limbajul artistic (*poetic*) se definește semantic prin regula" (10): „Propoziția *p* este analitic-falsă și EN *(p)* este permisă" (Vasiliu, 1983, 464).

Regula (10) comprimă cîteva aspecte esențiale pentru pragmasemantica textului poetic și anume: (i) expresia „EN (p)" nu depinde de valoarea de adevăr a lui „p"; (ii) condiția de adevăr a aceleiași propoziții constă în proprietatea lui „p" de a se *actualiza* verbal; (iii) orice propoziție actualizată într-o situație de comunicare de tip poetic devine, prin *rostire (scriere)*, o propoziție permisă (acceptabilă) *în acest context situațional*.

Vedem în teoria semantic-modală schițată de Em. Vasiliu o posibilă bază logică pentru a interpreta atît referențialitatea cît și predicativitatea textului poetic ca aparținînd *dictum*-ului, în măsura în care acceptăm că *actul enunțării* este situat printre elementele (componentele) din *dictum*, și nu în afara acestuia.

6.4.3. În aceste condiții, problema referențialității textului poetic iese de sub semnul incertitudinii sau al contestării, pentru a se corela cu categoria de *ficționalitate*. Pentru o seamă de cercetători, forma specific l i t e r a r ă a referinței poate fi captată tocmai în conceptul de ficționalitate. Dacă această trăsătură este o „mărime ontologică" sau, dimpotrivă, „o categorie la nivelul comunicării" (Plett, 1983, 149), rămîne încă o chestiune deschisă:

poziția pe care ne situăm, fără a fi un simplu compromis, absoarbe ambele opinii, considerînd că *ficționalizarea* sau *capacitatea construirii creatoare a unei lumi fictive poate fi asimilată unei funcții a limbajului,* cu existență potențială, deci, și că *actualizarea,* transformarea ei în realitate/calitate textuală depinde, în schimb, de *factori socio-comunicativi* catalizanți, cum ar fi, de pildă, configurația specifică a situației de comunicare literară.

6.4.3.1. În numeroase și ample lucrări de stilistică, poetică și teorie literară apărute în ultimii ani este consemnat frecvent, ilustrat bogat, dar descris numai parțial, unul dintre fenomenele din perimetrul ficțiunii literare: *nedeterminarea sau ambiguizarea* semantică a textului. În sfera acesteia se înscrie și *ambiguitatea referențială.* Diverse mijloace verbale de nedeterminare a referentului textual[34], cum ar fi, de pildă, pronumele nerelaționat, cel total nedeterminat sau supraspecificarea metaforică a pronumelui, sunt componente ale unor procese semantic-textuale complexe, la capătul cărora referința intradiscursivă, pseudo-referențializarea și ambiguizarea discursului, fiecare în parte sau în acțiune sinergetică, se constituie în expresii ale ficțiunii literare.

Nu este întîmplător că multe dintre formele lingvistice disponibile nedeterminării textului literar aparțin sferei *deicticelor.* Ca o categorie a codului limbii, acestea se caracterizează prin dependența sensului lor de configurația, de fiecare dată particulară, a situației comunicative. În plan discursiv, ca semne de tip indicia, deicticele sunt polifuncționale: ele pot ancora spațiul/timpul și protagoniștii vorbirii în text, pot, de asemenea, lega secvențe textuale prin capacitatea de a trimite, prin reluare sau anticipare, la „puncte" distanțate în spațiul de derulare a discursului și mai pot contribui, prin simpla lor ocurență, la *crearea* situației comunicative *în text.* Or, în măsura în care textul literar *își construiește* situațiile comunicative, el se folosește de vacuitatea referențială sistemică a deicticelor, pentru ca, prin intermediul altor mijloace verbale, să dea acestora consistență referențială, intradiscursivă.

O asemnea nedeterminare semantică, de tipul *ambiguității referențiale,* poate fi pusă în evidență în poemul *Replici* de Mihai Eminescu (vezi textul poeziei integral

reprodus în cap. IV. 1.); versul 22, *În acest suflet ce ție-ți arde, prin* deicticul spațial *acest* și celelalte forme pronominale generează interpretări multiple în funcție de *orientarea lor referențială.*

Întrebîndu-ne care este acel 'obiect' particular la care sintagma *acest suflet* trimite, vom constata că identificarea referentului depinde tocmai de interpretarea semantică dată determinantului *acest* și că, prin urmare, sensul întregii secvențe se relativizează în funcție de valoarea acordată demonstrativului.

O primă interpretare posibilă are în vedere rolul de *deictic spațial*[35] al demonstrativului *acest.* Semnificația lui sistemică este aceea de *apropiere față de vorbitor a obiectului substituit sau determinat, de proximitate, în spațiul situației de comunicare, relativ la locutor.* Or, *locutorul textual* al ultimei secvențe discursive din *Replici* este IUBITA. Prin urmare, adj. demonstrativ *acest,* ca determinant, exprimă situarea obiectului determinat, *suflet,* în spațiul comunicativ și îi orientează referința spre „sufletul iubitei", al celei care enunță, impunîndu-se sinonimia contextuală: *acest — meu. Acest suflet* devine, metonimic, *coreferent* cu „iubita", iar sensul intratextual al lui „suflet" credem că se apropie de cel specificat în DE sub 5: „Viață, existență", actualizat sub influența secvenței imediat următoare, „ce ție-ți arde". Pronumele relativ *ce,* prin rolul lui anaforic, reia în subordonată conținutul sintagmei regente, punînd-o astfel în relație de sens cu grupul verbal „ție-ți arde". Forma pronominală, *ție-ți,* din componența grupului verbal pentru a fi semantic concordantă cu conținutul reluat al subiectului, trebuie interpretată ca un „dativus commodi" ce arată în beneficiul cui se face acțiunea. Atunci, sensul versului 22, în întregimea sa, se poate explicita în felul următor: „existența mea /IUBITA/ (ce) se consumă[36] pentru tine /„IUBITE barde"/.

Înspre o altă soluție de lectură ne conduce posibilitatea de a acorda formelor pronominale din secvența textuală sensuri diferite de cele menționate în paragraful anterior. Noua alternativă este consecința unei interpretări mai laborioase. Elucidarea acesteia a impus o decelare a trei faze (sau momente) analitice, dispuse într-o ordine determinată, necesare procesului de identificare a referentului textual al secvenței.

Într-un prim moment, sensul lui *acest* este contaminat de o legătură (secvențială) semantico-sintactică cu pronumele *ție-ți* din subordonată, sub presiunea căruia, prin conexiune inversă, în conținutul demonstrativului se actualizează mărcile: [+ interlocutor, + posesor]. Fenomenul se produce dacă are loc perceperea pronumelui personal *-ți* ca un dativ-posesiv care, în condițiile dublării emfatice printr-o formă posesivă, impune categoric identitatea persoanei celor două pronume[37]. O asemenea „umplere" de sens a lui *acest*, printr-o legătură cataforică, îl face semantic echivalent cu „tău".

În cea de-a doua mișcare, se produce o nouă „acomodare" intratextuală, de această dată la nivelul interpretării semantic-referențiale, pentru a se identifica „persoana" la care trimite noul deictic, „tău", din cadrul sintagmei „sufletul tău" ce exprimă un raport de apartenență. Dar în secvența ultimă a poemului, referentul explicit al persoanei a II-a, interlocutorul liric, este POETUL *(Iubite barde)*. În acest caz, printr-o deviere de la întrebuințarea lui curentă, demonstrativul îl coreferențializează metonimic pe suflet cu POETUL. Cum se știe, însă, în sistemul egocentric al deicticelor din limba română (ca și din alte multe limbi), cu poziția-reper dată de *eu, aici, acum*, forma *acest* situează în spațiu obiectele verbalizate în discurs indicînd apropierea de *locutor* și nu de interlocutor.

Pentru soluționarea inadvertenței astfel create, este necesar un nou sondaj în sfera posibilităților de utilizare a demonstrativului; se va constata că ne găsim în fața unei întrebuințări mai puțin frecvente, dar nu excluse, a lui *acest*. Folosit în locul lui *acel*, demonstrativul de apropiere devine expresia transpunerii simpatetice a locutorului într-o existență exterioară lui, „deixis" empatetic (cf. Levinson, 1984, 81) care realizează *și* efectul de „aducere" a „obiectului din afară" în spațiul comunicativ imediat.

Tratarea formelor pronominale din subordonată ca posesive și, în consecință, asimilarea lor semantică de către regentă determină o modificare în conținutul subordonatei: sensul verbului *arde* din „sufletul tău ce arde" exprimă acum, figurat, intensitatea sentimentului[38].

Al doilea demers interpretativ, cu cele trei faze, conduce în final la o lecțiune a versurilor 21—24 transpo-

zabilă într-un enunț de felul următor: „Iubite barde, tot ce e misterios în sufletul (spiritul) tău, mistuit de pasiune, îți aparține".

În timp ce ambiguitatea *semantică* este proprie oricărei secvențe verbale (formă gramaticală, cuvînt, sintagmă) dacă are *sensuri multiple* în unul și același context, *ambiguitatea referențială implică doi referenți în calitate de termeni diferiți le care trimite o unică formă.*

Înscrisă între celelalte mijloace de nedeterminare textual-poetică, *ambiguitatea referențială* de tipul celei evidențiate aici se particularizează prin efectele puternice produse *la lectură;* asupra cititorului capabil s-o perceapă, ea exercită constrîngerea de a acorda, paradoxal, șanse egale unor referenți *opuși,* în posibilitatea acestora de a îndeplini același rol, de a avea aceleași însușiri sau de a se găsi în aceleași stări. Tocmai de aceea, nedeterminarea textuală prin *ambiguitate referențială* produce o tensiune majoră în actul lecturii nu prin indeterminarea creată de cunoașterea vagă, imprecisă a referentului, disponibil astfel interpretării *opționale* ci, dimpotrivă, prin menținerea referentului textual în continuă pendulare între două (sau mai multe) alternative, exact *identificate* în spațiul discursului.

În textul poetic eminescian, relația dintre referenții evocați prin forma demonstrativului *acest* nu este nici de eliminare, nici de identificare reciprocă, ci de *coexistență.* Cu toată această ambiguitate creată în versul 22 din *Replici,* semnificația poetică globală a poemului nu este alterată, ci e fortificată (cf. și infra). Chiar dacă *taina* își are izvorul în existența IUBITEI („în sufletul meu"), dăruită poetului sau, dimpotrivă, în spiritul POETULUI mistuit de pasiune („în sufletul tău"), „misterul" rămîne proiecția viziunii poetului asupra femeii iubite.

6.4.3.2. O altă categorie verbală cu o funcționalitate textuală diversă și complexă este *numele propriu* (= Np), cu toate sferele sale de apariție: cea a umanului (antroponime), cea a spațiului (toponime) și cea a timpului (crononime). Așa cum am arătat în două studii anterior publicate (cf. Vlad, Tămâian, 1990-a și Vlad, Tămâian, 1990-b), Np întrebuințat în comunicarea literară trebuie considerat nu numai indice al textualității, în general,

ci și conotator de poeticitate, în particular, dat fiind că este o categorie ce transgresează limitele frazale prin relații intertextuale și extratextuale implicite în care participă, „deschizînd" astfel sensul spre alte discursuri sau spre alte sisteme semiotice.

Înscrisă în coordonatele procesului complex al resemiotizării poetice, funcționarea textuală a Np în sfera raporturilor de sens poate fi sintetizată în următorul parcurs: desemiotizare — semantizare — resemiotizare. Prima treaptă a traectorului, *desemiotizarea*, presupune obliterarea relațiilor sistemice ale Np cu referentul inițial, al primei convenții de denumire; treapta a doua, *semantizarea*, se realizează în condițiile îmbogățirii lui Np cu sensuri noi, grație relațiilor co- sau con-textuale cu unul sau mai multe subsisteme stabile unde a mai apărut. În cea de-a treia treaptă, a *resemiotizării*, se instituie referentul *textual* al Np.

Precum în cazul funcționării textuale a tuturor elementelor verbale, relevanța semantică a Np depinde de o operație relațională, dar de o manieră specifică, întrucît raportul este, de data aceasta, ambivalent și circular: de la referentul prim al Np, la text și, apoi, de la sensul textual, la sensul revalorizat al Np. Pe baza unui astfel de demers operațional au fost puse în evidență (cf. Vlad, Tămâian, 1990-a) următoarele funcții semantice (sau valori textuale) ale Np în poezie:

(i) funcția *poetizantă*, cu rol în realizarea figurilor în planul expresiei, care contribuie la figurativizarea tx;

(ii) funcția *iconizantă*, care apare cînd Np participă la producerea „iluziei referențiale" prin calitatea lui de marcă-agent a(1) unui act sau de marcă de spațializare ori temporalizare;

(iii) funcția *ambiguizantă*, care rezultă din suprapunerea sincretică a mai multor lumi posibile, cărora Np le aparține simultan, avînd ca rezultat o „omonimie referențială" sau omodesignație;

iv) funcția *re(simbolizantă*, care caracterizează utilizarea Np într-un regim non-mitic, ca efect al procesului de „literaturizare", de acumulare de sens prin uzajul literar al textului; cînd Np dobîndește valoarea unui simbol global, atunci se poate vorbi de funcționare parabolizantă, ca sub-tip al celei (re)simbolizante;

(v) funcția *ermetizantă*, ce caracterizează utilizarea lui Np în regim mitic, construind o lume în manieră criptică;

(vi) funcția *ironizantă*, care apare ca reflex al producerii și menținerii echivocului între referentul extratextual și cel intratextual al Np.

Rolul lui Np în discursul poetic sporește și prin capacitatea lui de a vehicula (sau de a participa alături de alte elemente verbale la) diverse acte de vorbire al căror sens ilocuționar local (micro-textual) poate fi, în dimensiunea globală a textului, parțial sau total alterat.

Evidențierea statutului funcțional, diversificat în plan semantic, al numelui propriu este, desigur, semnificativă pentru aspectul teoretic al analizei textuale. Nu este, însă, mai puțin important să relevăm că dacă într-un text poetic ocurent apare un Np, acesta devine element focalizant, spațiu al fuziunii și al acumulării de sens, cu consecințe în amplificarea efectului de literaritate (ficționalitate) a textului.

Ca o categorie ce transgresează limitele frazale prin relații extra- și intertextuale, explicite sau inferabile, ca factor de deschidere a sensului spre alte discursuri sau spre alte universuri de semnificații, Np trebuie considerat unul dintre indicii de textualizare și un conotator de poeticitate.

NOTE

1. Liste cuprinzătoare de mărci ale coeziunii textuale se găsesc la Beaugrande și Dressler (1981, 49 și urm.), la Plett (1983, 60—72); La Stati (1990, 157—164) sunt prezentate și comentate următoarele mărci transfrastice: a) conectorii (sintactici, pragmatici și argumentativi), b) propozițiile-mărci, c) tematizorii, d) pronominalizarea, e) conexiunile lexicale.

2. În cea de-a doua carte a sa dedicată teoriei textului, van Dijk (1977/1980, 86—142) face distincție între uzul *frazal* și cel *secvențial* (= transfrastic) al conectivelor, pe de-o parte, iar pe de altă parte între funcționarea conectivelor în limbajul natural și în cel logic sau formal. Prezentarea este însoțită de analize laborioase ale principalelor conective din limba engleză, atît pentru aspectul frazal, cît și pentru cel secvențial.

3. „Dacă modelul interpretului este identic (sau compatibil) cu relatum-ul textual intern, atunci relatum-ul textual extern va fi, pentru el, identic (sau compatibil) cu configurația stării de lucruri care se manifestă în însăși mintea lui, în relatum-ul textual intern" afirmă Petőfi, Olivi (1989, 212).

4. Acest mod de a gîndi schemele textuale nucleare ni se pare apropiat de felul în care Eco (1985, 99—101) înțelege „scenariul" (sau „frame" în engleză) ca „o istorie condensată", exprimată în termenii unei unei gramatici a cazurilor și obținută printr-o suită de operații inferențiale. Este, de asemenea, interesant de observat că, dintr-un unghi unde lingvistica se interferează cu psihologia, ne parvin date și idei parțial convergente. Astfel (așa cum rezultă din comentariile lui Jackson, 1991, 220—222), în ultima lucrare a lui George Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things* (Chicago, 1987), acesta propune ca elemente fundamentale, pe baza cărora formăm concepte ale entităților abstracte și ale relațiilor, *scheme ale imaginilor* derivate din experiența corporală. Aceste scheme abstracte sunt considerate de Lakoff ca fiind date preconceptual și, probabil, aceleași în cadrul oricărei societăți umane. Pornind de la această teorie Jackson (1991, 222) conchide că „procesul formării categoriilor este dat de natură, dar se dezvoltă în cultură; parte din el pare a fi reprezentat și înmagazinat în fraze-tip ale limbii", susținînd că „ideile complexe sunt sensuri ale structurii virtuale de propoziții și *nu (s.n.* — C.V.) ale celei reale" (1991, 232).

5. Situînd intertextualitatea în perimetrul unei abordări semiotico-poetice, Smaranda Vultur (1992, 98—99) o consideră „una dintre *dimensiunile configurative ale textului*", „un nivel al textului pe care se proiectează un intertext, proiecție din care rezultă o decupare, o fragmentare și o focalizare a unor unități". Fără a fi explicit formulată, ideea consecințelor intertextualității în planul *sensului* textual-discursiv se „ghicește" cu destulă ușurință. De altfel, am spune că intertextualitatea, despre a cărei natură pragmatică s-a vorbit frecvent, este departe de a fi dobîndit o imagine teoretică acceptabilă, globală, *numai* ca fenomen pragmatic. Iar pentru alterntiva cercetării textului poetic, intertextualitatea își realizează întregul său potențial semiotic în sfera de *sens* a comunicării de tip literar.

6. Să remarcăm și frecvența cu care în modelele logice, construite pentru descrierea unor fenomene specifice limbilor naturale, se preconizează descoperirea unor soluții de conju-

sare a dimensiunilor (semiotice) în mod „tradițional" separate, uneori cu destulă rigiditate. Au apărut astfel de zone „de frontieră" numite *semantaxă* și, după modelul acesteia, *pragmantaxă*, cf. Boër și Lycan, 1980, 83 și 97—98). Într-o viziune teoretică foarte categorică, Parret (1983, 19—20) opune semanticismul, sintacticismul și pragmaticismul, restrînse („perverse"), sărace și abstracte, unor abordări semantice, sintactice și pragmatice „complete" în cadrul „circuitului semiotic complet". Acesta nu manifesta nici o orientare reductivă (restrictivă) ci dimpotrivă, „fiecare termen al triadei mediază pe oricare altul, pentru a face posibilă semioza".

7. Despre Od, Eco (1985, 51) conchide că „din punct de vedere semiotic este *posibilul obiect* al unei *experiențe concrete*, iar din punct de vedere ontologic este *obiectul concret* al unei *experiențe posibile*".

8. Definind *determinarea* ca o sumă de operații care aparțin „tehnicii generale a vorbirii" ca activitate lingvistică universală, E. Coseriu (1967, 289—308) stabilește următoarele patru tipuri de operații: *actulizarea, discriminarea, delimitarea* și *identificarea cu* instrumentele (= mărcile) lor specifice. Astfel, ca *actualizatori* pot funcționa: articolul hotărît și numele propriu; *discriminatori* (indici ai relației cu situația comunicativă, cu persoanele implicate în discurs) pot fi: posesivele, demonstrativele deictice, numeralul; *delimitatori* (care orientează referința spre o parte sau un aspect al denotatului) sunt: adjectivele, frazele adjectivale, apozițiile; iar ca *identificatori* (care orientează pe ascultător spre o valoare semantică în cazul unor forme ambigue) pot apărea numele proprii, forme individualizatoare dar nu și neechivoce.

9. Printre cele mai recente lucrări consacrate unor analize textologice ale acestor mărci de reluare (anaforică și cataforică) vezi: Reboul 1989; Kesik, 1989; Kleiber, 1990; Tasmowski-De Ryck, 1990.

10. Nu mi se pare lipsită de semnificație poziția lui Leonard Jackson (1991, 233—234) cu privire la referința anaforică văzută din perspectiva unei, încă ipotetice „teorii transformaționale a contextului" al cărei principiu ar fi că „acolo unde un enunț *n* dintr-un pasaj de proză conține o referință anaforică la un enunț *m*, în reprezentarea de bază a enunțului *n* trebuie conținută efectiv reprezentarea enunțului m".

11. Prin exemplul dat se confirmă (încă o dată) ipoteza susținută de Anne Reboul (1989, 97) că „dacă analiza lingvis-

tică nu este suficientă pentru a atribui un referent unei anafore (adică în toate cazurile în care pronumele în discuție este o variabilă liberă în forma logică), atunci tocmai sistemul de reprezentare a cunoștințelor (mai exact, recursul la informația organizată) este cel care intră în joc."

12. Să notăm că pentru van Dijk (1977/1980, 202) *argumentele* (sau *temele*) *frazale* „determină distribuirea informației de-a lungul unei secvențe de fraze", în timp ce *argumentele (topicul* sau *tema) discursului* „par să reducă, să organizeze și să categorizeze informația semantică a secvenței ca *totalitate*" (s.n. — C.V.).

13. Din perspectiva psihologiei cognitive pe care studiul coerenței o pretinde, Marcel Frochot (1990, 259—260) consideră că „rezultatul prelucrării textului este o reprezentare semantico-cognitivă globală, construită progresiv într-un ansamblu unificat prin integrări succesive, ale reprezentărilor semantico-cognitive elaborate local pe baza informațiilor aduse de fiecare frază sau fiecare propoziție". În mod ipotetic, o asemenea reprezentare asociată textului, după parcurgerea lui, ar constitui, în memoria pe termen lung, „o rețea de noduri interconectate ale memoriei, unde nodurile ar fi ideile esențiale ale textului — sau cel puțin cele care au fost recunoscute ca atare de către cititor — iar ramificațiile rețelei, legăturile semantice între concepte."

14. Pe o asemenea poziție se situează Em. Vasiliu susținînd și argumentînd că înțelesul dat termenului de *coerență* „este de natură pur pragmatică, deoarece se bazează în întregime pe relația dintre vorbitori și semnele sistemului lingvistic pe care îl manipulează (relația stabilindu-se direct cu *sensul* (s.a. — E.V.) semnelor)" (1990, 142). În aceeași linie de gîndire, autorul condiționează coerența de existența unui „șir de propoziții" a căror succesiune este generată printr-un „proces adjonctiv la dreapta", cu „grad de conformitate" variabil în raport cu expectația vorbitorilor, la rîndul ei, concordantă cu „norma de comportament lingvistic" care decide expresiile „bine-formate" dintr-o limbă (cf. 1990, 128—132).

15. La ceea ce am menționat deja în prima parte a notei anterioare, *14*, să mai adăugăm următorul citat: „... deși dependentă de sensul propozițiilor, noțiunea de 'coerență' nu se poate defini ca fapt semantic propriu-zis, ci numai ca relație a vorbitorilor cu sensul propozițiilor: vorbitorii „se așteaptă" într-o măsură mai mică sau mai mare ca sensul a două propoziții să se „alăture" într-un șir de propoziții" (Vasiliu, 1990, 126—127). Ceea ce se afirmă este exact, dar acoperă numai as-

pectul *secvențial* al coerenței, dincolo de care există și alte posibilități, cel puțin la fel de importante pentru procesul de constituire a sensului textual, cum ar fi coerența prin segmente sau elemente distanțate în text, coerența intertextuală și cea metatextuală etc.

16. În studiul lui Szabo Zoltán (1985, 87—94) se face o prezentare sintetică, pe baza unei bibliografii cuprinzătoare, a diferitelor soluții în evaluarea globalității, dublată de încercarea de a delimita diversele sensuri cu care termenul a fost dotat în studiile textologice.

17. O remarcabilă analiză a unui text poetic (*Toamna a trecut prin Paris* de Ady Endre) din perspectiva conținutului său semantic global, focalizat într-o propoziție integratoare, susținută de elemente la toate nivele textuale, ne oferă studiul deja menționat al lui Szabo (1985, 94—103).

18. Cf. Barthes, 1966/1981, 24—26; Todorov, 1966/1981, 174; Genette, 1972, 252; Banfield, 1978, 290—291.

19. Vezi studiile secțiunii a V-a, «L'homme dans la langue» din Benveniste, 1966, 225—285.

20. Vezi studiul *Les embrayeurs, les catégories verbales et le verbe russe*, de Jakobson, 1963, 176—196.

21. După Jakobson (1963, 182) „persoana întîi semnalează identitatea unuia dintre protagoniștii procesului enunțului cu agentul procesului enunțării"; după Benveniste (1966, 228) „«Eu» îl desemnează pe cel care vorbește și implică, în același timp, un enunț în contul lui «eu»".

22. Jakobson îl include pe EU în clasa unităților gramaticale care, aparținînd codului, reclamă referința la mesaj (cf. 1963, 178); Benveniste estimează că „*eu* nu poate fi identificat decît prin instanța discursului care îl conține și numai prin ea" (1966, 252) și că acest pronume „își dobîndește realitatea și substanța sa doar din discurs" (1974, 68).

23. Din punctul de vedere al unei analize logice, unicitatea obiectului desemnat printr-o «particulă egocentrică» este menționată de B. Russell și demonstrată de Vasiliu (1970, 136—138).

24. „...aceste forme «pronominale» nu trimit nici la realitate, nici la poziții «obiective» în spațiu sau în timp, ci la enunțarea, unică de fiecare dată, care le conține, și reflectă astfel propria lor întrebuințare" spune Benveniste (1966, 254).

25. „...nu există alt criteriu, nici altă expresie pentru a indica timpul în care *suntem* decît de a-l lua drept «timpul în care *vorbim*", afirmă Benveniste (1966, 262).

26. Cf. Fillmore, 1968. Conform soluției lui Theban, 1971, EU ar putea fi interpretat ca *Agent inițial.*

27. Pentru Fillmore, *Beneficiarul* (sau *Experimentatorul*) este cazul ființei vizate prin starea sau acțiunea verbului care exprimă, de obicei, experiențe subiective (cf. Fillmore, 1972, 20). Corespondentul acestui caz, în modelul lui Theban, ar fi *Pacientul mediu.* Pentru analiza completă și interpretarea lui EU în textul ciclului sadovenian cf. infra, IV, 3.

28. Textul este preluat din Sabina Teiuș, *Coordonarea în vorbirea populară,* 1980, p. 144. În transcrierea textelor dialectale, autoarea folosește un sistem de bare oblice, o bară notînd „limita unui contur melodic nonterminal", iar două bare „limita unui contur melodic terminal", sistem pe care îl conservăm și noi în fragmentele reproduse.

29. Fillmore (1976, p. 88—89) consideră *contextualizarea externă* și *contextualizarea internă* ca două operații de bază ale procesului analitic. Acesta trebuie să determine atît mulțimea lumilor („world sets") în care discursul/textul a jucat un rol servind ca parte a unui eveniment comunicativ (=contextualizare externă), cît și mulțimea lumilor posibile compatibile cu mesajul conținut în text (=contextualizare internă). Disocierea dintre actul comunicativ exterior, de natură fizică, și cel interior, de natură ficțională este una esențială pentru textul narativ literar, pentru a se evita false amalgamări de planuri.

30. Chiar dacă nu a stîrnit exact același interes în cercetarea lingvistică și în cea literară precum discursul indirect liber (DIL), DD face obiectul multor lucrări prestigioase. În opinia lui R. Jakobson (1963, p. 177—178) stilul *direct* sau „raportat" face parte din categoria fenomenelor verbale ce se definesc printr-o relație M/M adică un *mesaj* care trimite la alt *mesaj.* La Banfield (1982, 23—63) alături de discursul indirect legat și de cel indirect liber, DD beneficiază de o descriere amplă în care, totuși, el este examinat, după părerea noastră, *unilateral,* ca fiind doar „expresia subiectivității" pe baza trăsăturilor verbale prezente, exclusiv, în enunțul direct. Acest punct de vedere își limitează valabilitatea la enunțul (discursul) *înglobat, redînd* cu fidelitate „personalitatea" locutorului I, și face abstracție de discursul înglobant ca și de relevanța actului raportării pentru raportor. Recursul la DD *pentru cel care îl redă* este, credem, expresia distanțării, a obiectivării, chiar prin inserarea sau implantarea unei „subiectivități" străine

31. Cu doi ani în urmă, în 1958, într-o altă reuniune științifică, cu caracter interdisciplinar, ținută la Universitatea Indiana din Statele Unite, bilanțul lucrărilor, prezentat de Jakobson, se intitula sugestiv: *Closing Statement: Linguistics and Poetics* (cf. 1964).

32. Legitimitatea întemeierii *lingvistice* a poeticii este convingător argumentată de Mircea Borcilă în *Introducere* la *Poetica Americană, Orientări actuale* (1981, 15—100).

33. Comentînd diferența dintre tratamentul interpretativ al textelor literare și al celor non-literare, Lita Lundquist (1983, 89) observă că acestea din urmă sunt destul de clare (deși nu obligatoriu univoce) „prin faptul că ele se referă în mod direct la obiecte și stări de lucruri identificabile cărora le atribuie calități și proprietăți verificabile și prin faptul că ordonează referințele și predicațiile într-o sintaxă coerentă și logică."

34. Oprindu-se cu insistență benefică asupra fenomenului nederminării textuale, Plett (1983, 344—349) consideră necesară disocierea aspectelor explicabile din perspectiva dimensiunii *semantice* a tx (cum ar fi subdeterminarea unor constituenți prin hiposemie sau supraspecificarea altora prin hipersemie), de cele cauzate de natura *poetică* a unui tx, cînd nedeterminarea depinde de fenomenul ficționalizării obiectului și de creativitatea receptorului. Autorul recomandă, în consecință, elaborarea unei „Gramatici a nondeterminărilor".

35. Categoriile de *deixis al persoanei, deixis spațial, temporal, discursiv* și *deixis social* le-a discutat mai întîi Charles Fillmore, 1972. Ele sunt reluate și discutate pe larg de Levinson, 1983, 68—94.

36. Cf. DE, s.v., *arde*, sensul de sub 2, în context figurat.

37. În *Sistemica substitutelor în româna contemporană standard, București*, Ed. Academiei, 1970, p. 54, Maria Manoliu Manea vorbește despre condiția categorică de identitate a persoanei posesivului emfatic cu aceea a dativului posesiv.

38. Cf. DE, s.v. *arde*, ... 7. Intranz., Fig. „a fi cuprins de un sentiment profund".

IV. SENSUL, ÎNTRE EVANESCENȚĂ ȘI PREZENȚĂ

„Numai numele să nu
mi-l amintești,
pentru că el are
o infinitate de trupuri
și s-ar putea să și-l arate
pe-acela
pe care tu nu-l cunoști"

(Nichita Stănescu, *Testament*)

1. Dinamica sensului și semnificația poetică: REPLICI de Mihai Eminescu

1. Lectura creației lirice eminesciene printr-o *grilă analitică textologică* poate conduce la descoperirea unora dintre mecanismele prin care, într-o dinamică imprevizibilă, particulară, se actualizează sensul și se creează semnificația poetică. Prețul unei astfel de încercări este dublu: desfacerea textului, distrugerea formei sale unice, irepetabile, înseamnă a-i sacrifica, temporar, latura estetică; pe de altă parte, transpunerea semnificației într-un limbaj al cunoașterii raționale (de tipul analizei semantice) implică operații laborioase, concretizate, adesea, în demonstrații complicate, greoaie și nu întotdeauna convingătoare. Dar, așa cum numeroase lucrări ne-au confirmat, există cel puțin un beneficiu compensator: șansa de a provoca gîndirea, de a stimula meditația și, de ce nu, sensibilitatea artistică.

Opțiunea noastră pentru reexaminarea poeziei postume *Replici*[1] n-a fost determinată de vreo judecată critică valorizatoare și nici de prejudecăți teoretice (lingvistico-poetice) în baza cărora acest text ar servi ca o perfectă ilustrare unui model construit pentru interpretarea discursului poetic. Opțiunea este doar consecința dorinței de a vedea în ce măsură instrumentele

oferite de *teoria textului* își păstrează relevanța și eficiența analitică în abordarea unui text cu *semnificație globală lirică*, edificat printr-un *discurs de tip dialogal* și configurat în schemă compozițională dramatic-scenică[2].

REPLICI

POETUL

1 Tu ești o undă, eu sunt o zare,
2 Eu sunt un țărmur, tu ești o mare,
3 Tu ești o noapte, eu sunt o stea —
4 Iubita mea. S^1_q

IUBITA

5 Tu ești o ziuă, eu sunt un soare,
6 Eu sunt un flutur, tu ești o floare,
7 Eu sunt un templu, tu ești un zeu -
8 Iubitul meu

9 Tu ești un rege, eu sunt regină,
10 Eu sunt un caos, tu o lumină,
11 Eu sunt o arpă mu.ată-n vînt —
12 Tu ești un cînt. S^2_q

POETUL

13 Tu ești o frunte, eu sunt o stemă,
14 Eu sunt un geniu, tu o problemă, S^3_q
15 Privesc în ochii-ți să te ghicesc —
16 Și te iubesc! S^4_q

IUBITA

17 Îți par o noapte, îți par o taină
18 Muiată-n pala a umbrei haină,
19 Îți par un cîntec sublim încet —
20 Iubit poet? S^5_q

21 O, tot ce-i mistic, iubite barde,
22 În acest suflet ce ție-ți arde,
23 Nimica nu e, nimic al meu —
24 E tot al tău. S_q^6

În analiza care urmează vom porni de la suprafața textuală, de la structurile aparente, pentru a încerca să observăm cum acestea își modifică sensul pe măsură ce sunt integrate în straturile mai adînci ale semnificației *poetice*.

1.1. Printr-o strategie compozițională specifică textului dramatic, sunt introduși și numiți cei doi protagoniști, POETUL și IUBITA, care devin și *referenții în exclusivitate ai textului*. La *nivel intrafrazal*, coeziunea se realizează prin recurența *formelor pronominale autoreferențiale*, EU și TU, plasate în poziții simetrice și opozitive în cuprinsul intervențiilor dialogale (fiecare formă înregistrînd cîte 11 apariții în primele 14 versuri). La nivel *transfrazal*, cei doi termeni, deveniți *nume* (Poetul, Iubita) ale protagoniștilor, funcționează în două feluri. Ca *indicatori* ai rolului de locutor, situați metadiscursiv, numele sunt „puncte" de discontinuitate și, implicit, mărci de secvențializare a textului. Prin recurența lor strictă (sau sinonimică) în cuprinsul replicilor, unde apar însoțite de marca /interpelare/ pentru a-l *numi* pe interlocutorul textual („iubita mea", „iubitul meu", „iubit poet", „iubite barde"), numele referenților funcționează ca elemente de coeziune intradiscursivă.

Densitatea formelor pronominale și nominale coreferente, prin care se trimite la aceiași doi și numai doi referenți textuali, denotă o 'construcție centripetă'[3] a poemului, ce focalizează sensul asupra protagoniștilor și asupra relației comunicative dintre ei.

1.2. A vedea textul din unghiul acestei relații comunicative interioare nu înseamnă doar a te supune unei interpretări semantice anume, spre care poate orienta unul dintre sensurile posibile ale cuvîntului *replici*[4], din titlul poeziei. Obligația derivă mai cu seamă din *configurația dialogică* a textului, caracterizată printr-o anumită structură sintactică și printr-o dezvoltare specifică

a sensului, cu consecințe probabile pentru semnificația poetică.

Dintre semnele exerioare ale strategiei discursului dialogal „viu", „față în față", în *Replici* întîlnim cîteva precum: absența oricărei mărci sintactice de conexiune între intervenții succesive, absența elementelor introductive (verbe „de declarație") proprii discursului (stilului) direct ca mijloc de redare a vorbirii și, în fine, întrebuințarea verbelor în exclusivitate la prezent (timp al enunțării) și, pînă la versul 20, numai la persoana I și a II-a singular.

1.2.1. Într-un dialog, intervențiile sunt secvențe sintactice unitare, dar nu independente semantic. Existența conexiunilor de tip anaforic și cataforic între unii dintre constituenții secvențelor determină înscrierea acestora din urmă într-o rețea de relații prin care sensul se dezvoltă progresiv, iar semnificația se amplifică. Pentru delimitarea secvențelor unui text dialogic, încă un factor decisiv este identificarea actelor de vorbire asociate secvențelor enunțiale și, implicit, identificarea intenției care însoțește rostirea.

În baza tuturor acestor criterii, considerăm că în textul poeziei *Replici* se pot delimita următoarele secvențe (S_q): S_q^1 (v. 1—4, unde v. simbolizează vers), S_q^2 (v. 5—12), S_q^3 (v. 13—14), S_q^4 (v. 15—16), S_q^5 (v. 17—20), S_q^6 (v. 21—24).

Dacă urmărim secvențele mai întîi ca unități discursive relativ independente, constatăm că primele trei (v. 1—14) sunt formate din cîte o frază saturată pronominal, subiectul fiecărei propoziții din lanțul coordonativ fiind, alternativ și exclusiv, *tu* sau *eu*. Juxtapunerea propozițiilor fiecărei fraze nu este decît o aparentă conexiune neconjuncțională, deoarece sensul ne obligă să vedem aici două tipuri diferite de coordonare: propozițiile cu subiect identic (cele cu *eu* pe de o parte, cele cu *tu* pe de altă parte) se leagă între ele, la distanță, printr-un *raport copulativ*, iar cele cu subiect diferit (*eu* vs *tu*) printr-un *raport adversativ*. Se construiesc, astfel, imaginile poliedrice ale celor doi referenți textuali, amplificate progresiv prin dispersia lexicală a termenilor metaforici coreferenți, însumați în două serii simetrice și antinomice.

1.2.2. Pentru a face mai evidentă rețeaua relațiilor de sens vom organiza în tabelul (1) metaforele identificatoare în așa fel încît să se vadă și legătura dintre elementele cuplurilor și dualitatea referentului (P simbolizează Poetul, I, Iubita), și alternanța locutorilor din primele trei secvențe:

Tabelul (1)

Referentul / Secvența	P		I	
	EU	TU	EU	TU
S^1_q	zare țărmur STEA			undă mare NOAPTE
S^2_q	ziuă floare cînt zeu rege LUMINĂ		soare flutur arpă muiată-n vînt templu regină CAOS	
S^3_q	stemă GENIU			frunte PROBLEMĂ

1.2.3. Aplicînd cuplurilor de nume o analiză de tip microsemantic[5], se poate observa recurența sintagmatică a unor *mărci specifice*, actualizate de contextul intraverbal. Astfel, într-o interpretare semantică posibilă a cuvintelor *mare* și *țărmur* se actualizează sensul /stabil/, pe de-o parte în opoziție cu /mobil/, conținut în *undă* și *mare*, toate aparținînd lui S^1_q, pe de altă parte sub influența relației de sens de tip cataforic, cu alte cuvinte din seria coreferentă, ce apar ulterior în text, în S^2_q: *ziuă*, *floare*, *cînt* (opuse la rîndul lor, lui *soare*, *flutur*, *arpă muiată-n vînt*, conținînd marca /mobil/). Legături similare de sens se stabilesc și între *stea* vs. *noapte* (S^1_q) *lumină* vs. *caos* (S^2_q) și *geniu* vs *problemă* (S^3_q) actualizîndu-se, de data aceasta, semele /clar/ vs /obscur/. Opoziția semică virtuală: /constant/ vs /variabil/, din conținutul lexical al perechilor *zeu* vs *templu*, *rege*

vs. *regină* (din S_q^2), se actualizează sub presiunea conexiunii inverse cu cuplul *stemă* vs. *frunte* (din S_q^3).

Cuvintele perechi lexicalizează (în opinia noastră) trei opoziții semice care articulează dimensiunile semantice: *mobilitate*, *cognoscibilitate* și *variabilitate*, așa cum sînt reprezentate în tabelul 2):

Tabelul 2

Dimensiune	Mobilitate	Cognoscibilitate	Variabilitate
Opoziție	stabil/mobil	clar/obscur	constant/variabil
S_q^1	mare undă țărmur stea	stea noapte	—
S_q^2	ziuă soare floare flutur cînt arpă muiată-n vînt	lumină caos	zeu templu rege regină
S_q^3	—	geniu problemă	stemă frunte

Degajarea acestor mărci semantice și a dimensiunilor corespunzătoare argumentează în favoarea *antinomiei*[7] ca relație de bază între imaginile textuale ale referenților, favorizînd, în același timp, emergența unor legături de sens specifice *coerenței dialogale*.

1.2.4. Astfel, printr-un act verbal de tip reprezentativ, fiecare secvență succedentă (S_q^2 și S_q^3) adaugă celei precedente (S_q^1 și S_q) un conținut confirmativ, echivalent, manifestat la suprafața textului prin recurență sinonimică metaforică (NOAPTE—CAOS—PROBLEMA vs STEA—LUMINĂ—GENIU, de exemplu), iar în profunzime prin reluareaa acelorași opoziții semice (cum se poate vedea în tabelul (2)).

Cu cea de-a patra secvență se întrerupe lanțul de simetrii sintactice și semantice și se produce prima schimbare a tipului de act verbal; în intervenția sa, Poetul încheie seria aserțiunilor printr-un act declarativ („te iubesc"), asumat ferm, în ciuda unei temeri interioare, așa cum ni se revelează ea în presupoziția „a nu cunoaște ceva" din con-

ținutul lui „a ghici" și în sensul adversativ al raportului dintre propoziția exclamativă și enunțul precedent.

1.2.5. Ultimele două secvențe ale textului S^5_q și S^6_q diferite prin actele de vorbire pe care le implică și prin conținutul lor propozițional, coincid cu strofele a cincea și a șasea.

În S^5_q, cel de-al doilea protagonist, Iubita, adresează o întrebare interlocutorului textual („Iubit poet"), prin care cere confirmarea (sau infirmarea) unei supoziții. În structura frazei regăsim modelul sintactic al primelor intervenții, simplificat prin eliminarea cuplurilor opozitive, dar conservînd dispunerea simetrică a propozițiilor interogative. Prin recurența lui NOAPTE și a sinonimului contextual TAINĂ, se reface un întreg circuit semantic pe baza triplei relații anaforice:

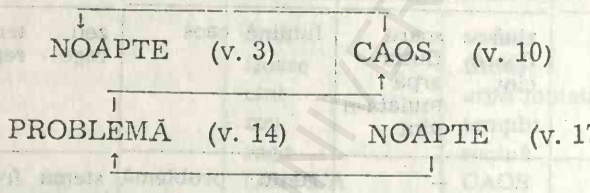

Dacă adăugăm și constatarea că întrebarea „îți par?", reluată în cele trei interogative, insistă asupra aceluiași element, reprezentat prin TAINĂ, trebuie să admitem că acesta este un punct de maximă concentrare a semnificației poetice în text.

Provocată de incertitudinea indirect exprimată în secvența precedentă (S^4_q) de către interlocutor, întrebarea se constituie în liant al primei părți (o parte descriptiv-constatativă, susținută de caracterul reprezentativ al actelor de vorbire și de conținutul propozițional de stare), cu finalul poeziei.

Înțelegerea exactă a sensului ultimei secvențe nu poate avea loc decît dacă se realizează legătura cu un element suprimat[9], absent la suprafața textului: *răspunsul afirmativ* la întrebarea formulată în S^5_q. Numai în raport cu această confirmare nerostită se justifică nevoia de a restabili adevărul („condiția de sinceritate"[10]) și regretul ce însoțesc enunțarea lui S^6_q. „Ecoul" verbal al regretului este interjecția *o*, care, în context, mai cumulează și funcția de indice anaforic al replicii suprimate, și de element anticipativ al sensului adver-

sativ al frazei din S_q^6 față de conținutul implicit al replicii subînțelese (cum ar fi „îmi pari o taină"). De altfel, sensul adversativ reapare și intrafrazal, în relația dintre cele două propoziții juxtapuse „Nimica nu e, nimic al mtu / E tot al tău", în care recursul la o construcție „sum pro habeo" creează posibilitatea dublei opoziții: MEU/TĂU și NIMIC(A)/TOT.

În prima sa ocurență, TOT (v. 21) este urmat de o determinare atributivă, „ce-i mistic", care îi delimitează denotația, orientîndu-i referința spre un aspect particular, acel „farmec ascuns, misterios"[11] al Iubitei. Reluarea lui TOT în v. 24, chiar în absența determinării, păstrează, prin coreferință, aceeași denotație limitată, specificată în v. 21.

Marcat prin recurență, cu funcție sintactică identică și în opoziție semantică *anulată* prin negația „nu", pronumele negativ NIMICA are, *contextual*, aceeași referință cu TOT. Prin acest lanț al legăturilor semantice, întreaga secvență (S_q^6) nu face decît să contureze ideea insinuată deja în S_q^5 prin NOAPTE și TAINĂ din „Îți par o noapte, îți par o taină?". De data aceasta însă, prin opoziția MEU/TĂU, cu ultimul termen plasat în poziție forte (final de vers, de strofă și de text) este reliefat interlocutorul, Poetul, creator și unic deținător al închipuirii Iubitei, icoană învăluită în mister.

1.3. Reintegrînd sensul, așa cum ni s-a dezvăluit prin examinarea relațiilor de coerență și coeziune specifice dialogului, în materia *poetică* a textului, vom observa că *actul comunicării* „pus în scenă" prin forme ale discursului dialogic între două existențe cu consecință textuală pur afectivă, subiectivă (imagini metaforice), se consumă, paradoxal, într-o *lume a stării*, contemplativ-meditativă, abstrasă spațiului și timpului.

În planul său cel mai profund, textul ne deconspiră un eu liric *avînd conștiința* că aparența de mister a femeii iubite, aura ei ezoterică, nu reprezintă decît *proiecția propriei sale sale viziuni*, a imaginii *dorite* pentru ființa spre care aspiră.

2. Comprimarea expresiei și densitatea sensului: TREI FEȚE de Lucian Blaga

2. Argumentele metateoretice cele mai convingătoare și adecvate pentru abordarea *textului poetic* prin instrumentele *teoriei verbale a textului* le-am găsit în studiul coserian, de o remarcabilă densitate ideatică și altitudine conceptuală, intitulat *Tesis sobre el tema «Lenguaje y Poesia»* (1979). Cu autoritatea savantului, Eugenio Coseriu își susține aici una dintre tezele sale fundamentale, anume că limbajul poetic nu este un uz lingvistic, între altele, ci este limbajul însuși, adică „realizarea tuturor posibilităților limbajului ca atare" (cf. 1979, 182). Prin acest mod de a concepe legătura intimă dintre limbaj, în general, și poezie în particular, se justifică în gîndirea autorului libertatea, mergînd pînă la necesitate, de a pune analiza *discursurilor poetice* în serviciul *teoriei lingvistice a textului*.

Considerat modalitatea superioară a lingvisticului, textul este singurul „mediu" în care actualizarea și fertilizarea tuturor relațiilor de sens, de orice tip, poate ave loc. În perfectă congruență cu ideea menționată, sunt relevate și cîteva importante aspecte ale relației dintre teorie și demersul analitic particularizat, pentru cazul specific al textului/discursului poetic.

Astfel, Coseriu susține că: „toate «efectele» unui text rezultă din textul însuși (incluzînd contextele sale), prin relații semantice actualizate" (cf. 1979, 183) și că valoarea textelor literare ca modele pentru lingvistica textului este indubitabilă, datorită faptului că tocmai acest tip de text este cel mai bogat din punct de vedere funcțional în raport cu toate celelalte tipuri textuale.

Găsim, în aceste aserțiuni, argumente solide în favoarea opțiunii noastre analitice inițiale, un text poetic (*Trei fețe*), supus în continuare unei examinări complexe în toate articulațiile sale sintactice, semantice și retorice. Scopul cel mai important al întregului demers va fi acela de a pune în lumină, prin mijloacele analizei lingvistice textuale, sensuri și semnificații poetice, „ascunse" privirii exterioare, superficiale, dar, probabil, nu și intuiției poetice (critice).

Refăcînd parcursul interpretării, pe umele etapelor esențiale care au condus la comentariul ce urmează, cititorul acestor pagini va căuta, la rîndul său, o motivare a actului decizional inițial, răspunzător pentru alegerea *acestui* text ca obiect particular al exegezei. La întrebarea: de ce tocmai *Trei fețe* de Lucian Blaga, vom răspunde prin următoarele constatări preliminare:

(i) textul are o configurație lexico-sintactică emergentă, ușor de sesizat;

(ii) provoacă imediat la lectură o „reacție intuitivă de comprimare";

(iii) prin discrepanța dintre structura (sintaxa) evident poetică și conținutul (semantica) aparent filosofic(ă), meditativ(ă) textul induce în cititor o dilemă interpretativă legată de statutul său tipologic textual.

Așa cum spuneam, vom examina în continuare textul blagian *Trei fețe:*

1. *Copilul rîde*
2. *„Înțelepciunea și iubirea mea e jocul!"*
3. *Tînărul cîntă:*
4. *„Jocul și-nțelepciunea mea-i iubirea!"*
5. *Bătrînul tace:*
6. *„Iubirea și jocul meu e-nțelepciunea!"*

2.1. Constatăm cu ușurință că la nivel *lexical* textul se caracterizează prin *concentrarea vocabularului său,* consecință a raportului cantitativ dintre totalitatea unităților lexicale, în număr de 12, și totalitatea *cuvintelor ocurente* în text, în număr de 24, un raport de 1/2. Pe de altă parte, cele 12 unități lexicale pot fi repartizate în patru serii de cîte trei elemente, ultimele două multiplicate cu trei — numărul aparițiilor lor în text — astfel:

S_1 copilul	tînărul	bătrînul	
S_2 rîde	cîntă	tace	
S_3 jocul	iubirea	înțelepciunea	$\}3$
S_4 meu/mea	este	și	$\}3$

Primele trei serii conțin, toate, marca semantică /UMAN/, specificată, respectiv, prin: /existență umană/, /acțiune/, /atribuit uman/. Prin posesivul *meu* din

S_1, marca /UMAN/ este fortificată exponențial, atît datorită funcționării sale deictice (implicînd un referent-locutor), cît și coreferinței, succesive, cu fiecare din cei trei referenți exprimați prin numele din prima serie.

Să mai observăm că, deși din punct de vedere lexical *joc, iubire, înțelepciune* intră într-un mecanism de recurență strictă, în plan textual această reluare nu funcționează ca factor de coeziune pentru că nu este însoțită și de un proces coreferențial. Recurența acestor lexeme îndeplinește aici mai curînd rolul de element complex de *conexitate* (cf. Petőfi, Olivi, 1989, 203) ca parte a unui dispozitiv *textural* de semnificanți[12].

2.2. În dimensiunea *sintactică* a analizei poemului vom distinge între aspectele frazale cu implicații poetice și cele macro-structurale, aparținînd sintaxei compoziționale.

Propozițiile 1—3—5, coincidente cu versurile astfel notate, sunt propoziții simple, asertive, la pers. a III-a, cu structură nucleară narativă (Nume + Vb activ).

Propozițiile 2—4—6, coincidente cu versurile notate astfel sunt propoziții cu predicat nominal definițional, ale cărui identificări sunt, succesiv, relativizate prin locutorul implicat în forma de ps. I a *posesivului,* locutor diferit pentru fiecare enunț în parte.

Am relevat, astfel, o dublă simetrie a structurii sintactice la nivel frazal, căreia i se adaugă o a treia simetrie realizată, cum se va vedea, în planul celor trei *secvențe textuale* alcătuite din cupluri de propoziții asindetice (1—2, 3—4, 5—6).

În fiecare secvență întîlnim aceleași mărci ale vorbirii directe — două puncte și ghilimele — care în mod obișnuit, într-un context precum cel dat, presupun existența unui verb *dicendi.* Deși *suprimat în expresie,* un asemenea verb al vorbirii este, strict sintactic, recuperabil în structura de adîncime, tocmai sub presiunea semnelor grafice (convenționale) ale discursului direct.

Pe de altă parte, în interiorul fiecărei secvențe, construite cu material lexical doar parțial diferit, se produce o *relație cataforică,* simetric realizată și cu efecte similare. Schema generală a relației de tip cataforic[13] cuprinde o *expresie indicială* (sau în întrebuințare indicială), al cărei referent poate fi identificat doar prin-

tr-un context lingvistic corelativ, și acest context, numit *subsecvent*, ca al doilea component al relației. În textul nostru, cele trei catafore din secvențele 1—2, 3—4, 5—6 prezintă același fenomen de *suprimare* a *semnificantului*, de astă dată în punctul cataforicului unde, prin eliminarea din lanț a unui demonstrativ neutru ca *asta, aceasta* sau a unei expresii ca *ceea ce urmează, în felul următor* etc., poziția indicială rămîne vidă. Efectul imediat al acestor suprimări este „o reacție a comprimării"[14], chiar dacă suprimările sunt recuperabile atît în cazul verbului vorbirii cît și în cel al expresiei indiciale.

În secvențele de care ne-am ocupat remarcăm și existența unei mărci (persoana întîi din *meu, mea*) specifice locutorului și, implicit, unui act interlocutiv. Cu toate acestea, absența receptorului textual și inexistența vreunui indiciu de transformare posibilă a vorbitorului în interlocutor — condiție esențială a oricărui dialog — interzic calificarea secvențelor drept componente ale unui schimb dialogal[15]. Această constatare este accentuată și de absența legăturilor de tip coeziv (conectori, coreferință etc.) *între secvențe*, atît ca ipotetice replici ale unui discurs dialogic, cît și ca părți ale textului propriu-zis. Ținînd seama de toate aceste rezultate analitice obținute prin examinarea construcției sensului textual imanent, interpretăm secvențele drept „cugetări sonorizate" ale unor protagoniști izolați din punct de vedere comunicativ, iar textul, o juxtapunere de solilocvii.

Dacă suprimările, prin concentrarea expresiei, contribuie la comprimarea structurală a textului, unele dintre *simetrii*, atît de numeroase și diverse în materia verbală, au un rol decisiv în configurarea acestui text și în globalizarea sensului său. Toate mecanismele sintactice, ca și fenomenele lexicale consemnate determină, conjungate, o structură textuală de maximă concentrare.

2.3. Dar în ipoteza noastră interpretativă, „efectul de comprimare" este *și rezultatul unei anumite configurații semantice* pe care se edifică textul poetic *Trei fețe*, prefigurînd un univers focalizat în exclusivitate în zona umanului, fluidificat însă, cum se va vedea, printr-o dialectică a identității-alterității, a multiplului în unic, a devenirii prin stare.

Analiza semantică a textului este în măsură să furnizeze suficiente elemente pentru a susține ipoteza noastră de lectură.

Mai întîi, impresia că ne aflăm în fața unui (micro-) univers semantic esențial, decupat de poet printr-un discurs de maximă concentrare, își găsește suportul în rezultatele analitice ale *conținutului textual.* Acesta se caracterizează printr-un număr *redus* de mărci semantice, reiterate în unități lexicale distincte prin procesul *reverberației semantice*[16] și al *acumulării de sens.* Filtrarea mărcilor semantice din componența cuvintelor textului se produce în cursul actualizării sensului discursiv, prin selectarea semelor *relevante,* paralel cu „narcotizarea"[17] altora, considerate minore sau minoritare în ansamblul textual. Procedee analitice obișnuite pot da seama de prezența, în *Trei fețe,* a unui conținut semic investit prin mărcile semantice: + UMAN, + EXISTENȚĂ, + MANIFESTARE, + EXPERIENȚĂ, constituind o ierarhie de seme contextuale dominate de marca /UMAN/.

Pe de altă parte, constatăm, că textul manifestă, pe toată durata lui, o izotopie complexă, prin conjuncția sincretică a două conținuturi disjuncte, articulate pe dimensiunea umanului: *natural-biologic* vs *cultural.*

Să reluăm cuvintele de bază din *Trei fețe* și să le urmărim în relațiile de *sens textual* în care sunt angajate. Pentru a face mai evidente relațiile, vom recurge la următoarea formă de simbolizare și organizare:

Serii	S^1	S^2	S^3	
S_1 =	a_1^1,	a_1^2,	a_1^3	pentru seria: *copil, tînăr, bătrîn*
S_2 =	a_2^1,	a_2^2,	a_2^3	pentru seria: *rîde, cîntă, tăcea*
S_3 =	a_3^1,	a_3^2,	a_3^3	pentru seria: *joc, iubire, înțelepciune*

unde subscriptul identic indică apartenența cuvintelor la aceeași serie, paradigmatic constituită (a_1 sau a_2 sau a_3), iar superscriptul identic (a^1 sau a^2 sau a^3) marchează apartenența cuvintelor la același lanț sintagmatic.

În acest fel, devine limpede angajarea fiecărui cuvînt într-o dublă rețea de sens. Elementele din seriile S_1, S_2 sau S_3 se caracterizează, fiecare în parte, nu numai prin relația semantică ce le asociază, ci și prin identitate funcțională și poziționlă în enunț.

Este ușor de sesizat că în S_1 cele trei cuvinte articulează axa semantică /vîrstă/. În S_2, în schimb, în compoziția semantică a termenilor, marca /manifestare/ (sau /exprimare/), din structura lui *rîde* și *cîntă*, devine /comunicare/, prin reverberația oximoronică a mărcii (— vorbire/ sau / — exprimare) din *tăcea*. În S_3 ultima unitate lexicală, *înțelepciune*, este aceea a cărei semnificație determină axa semantică /+cunoaștere/, activizată și în spectrul componențial al lui a_3^1 și a_3^2, printr-o legătură metonimică contextuală.

Această axă semantică /+ cunoaștere/ este articulată prin cei trei termeni: *joc*[18], *iubire*[19], *înțelepciune*[20], în tot atîtea mărci hiponimice, respectiv: /ludic/, /poetic/, /filosofic/, care tocmai prin punerea în raport de echivalență în planul discursiv/textual, introduc o nouă izotopie.

Foarte schematic, rezultatele analizei semantice s-ar putea reprezenta astfel:

Serii sintagm. / Serii paradigm.	S^1 S^2 S^3	Articulațiile și axele semantice
S_1	$a_1^1 \longleftrightarrow a_1^2 \longleftrightarrow a_1^3$	continuitate vs discontinuitate existență
S_2	$a_2^1 \longleftrightarrow a_2^2$ a_2^3	continuitate vs reprimare comunicare
S_3	$a_3^1 \longleftrightarrow a_3^2$ a_3^3	ludic vs poetic vs filosofic cunoaștere

Săgețile marchează existența relațiilor de sens dintre elemente, iar orientarea lor exprimă direcția în care se produce presiunea semantică de la un cuvînt la altul. Se poate observa cum rețeaua complexă de legături, di-

recte și indirecte, contribuie la coerența textului printr-un proces de „scurgere", de fluidificare a sensului său.

2.4. Este momentul să ne întoarcem la titlul poeziei, al cărui sens nu ne-a preocupat pînă aici, în mod deliberat. Examinîndu-l *acum*, constatăm că există cel puțin două posibilități de interpretare, determinate de „punctul" în care plasăm accentul tematic în sintagmă: fie pe centrul său nominal, *fețe*, fie pe determinantul adjectival *trei*.

Alternativa accentuării celui din urmă cuvînt conduce la o interpretare a textului îndepărtată de macrotopicul sau semnificația lui globală. Dimpotrivă, accentuarea substantivului „fețe", cu sensul de *formă aparentă*[21], atenuează tentația partiției prin „trei" și este convergentă cu ideea unei perpetue sincronizări a „vîrstelor" în devenirea lumii umane. Pentru această interpretare pledează toate aspectele verbale textuale, de la sensul formelor gramaticale (prezentul absolut al verbelor, sensul generic al articulării definite), pînă la sincretismele semantice și simetriile compoziționale.

2.5. În semnificația globală a poemului, *Homo ludens*, *Homo loquens* și *Homo sapiens* nu reprezintă trei entități distincte, ci trei *„măști"*, componente fundamentale ale ființei culturale unice, indivizibile, în perpetua sa pendulare între cunoașterea primordială, prin joc, și comunicarea fundamentală, prin tăcere.

3. Tropismul semantic și fluiditatea rolurilor lui EU în HANU ANCUȚEI de Mihail Sadoveanu

3.1. Așa cum s-a văzut deja (cf. supra III. 4.3. și III. 5.2.2.—5.3.), primul nivel, N_1, al ciclului de povestiri *Hanu Ancuței*, este cel dominat referențial de *eul naratorial* ($=EU_{\emptyset}$), instanță enunțiativă supremă prin intermediul căreia ajung la suprafața textului toate cele-

lalte voci și evenimente ale unui timp istoric revolut, instanță care are și funcția „arcului" ce cuprinde și unifică întregul edificiu al prozei sadoveniene.

3.2. Cel de-al doilea nivel, N_2, este acela al *ceremonialului comunicativ*, avînd atît în sintaxa compozițională, cît și în macrostructura semantică a textului un rol ambivalent. Pe de o parte întreține o relație cu N_1, față de care îndeplinește funcția de enunț sau eveniment *narat*, iar pe de altă parte cu N_3 (nivelul „istoriilor" narate, al celor nouă povestri), pe care și-l atașează ca eveniment narat, N_2 însuși deținînd funcția enunțiativă. Potențarea configurației naratoriale se realizează, deci, în discursul sadovenian și prin *conținutul narativ* al lui N_2, redus la *evenimentul unic al comunicării*, într-o atmosferă de comuniune umană generată și tutelată de seducția poveștilor.

Pentru receptorul capabil să observe și dispus să accepte că întreaga suită de acțiuni și reacții comportamentale exprimate propozitional în N_2 nu are decît rolul de a construi și a consolida evenimentul (actul) comunicativ, funcția vorbirii care dobîndește importanță și conferă relief textului este *funcția fatică* exprimînd, în termeni jakobsonieni, centrarea asupra contactului comunicativ dintre interlocutori.

Tocmai într-o astfel de configurație textuală persoana întîi își găsește locul cel mai favorabil spre a-și dezvălui întreaga profunzime semantică și funcțională.

Factorii textuali care provoacă diversificarea sensului lui EU în N_2 considerăm că sunt următorii: 1. *corefe-rentul* său textual (sau EU_1, sau EL); 2. *felul acțiunii* la care participă în enunț (COMUNICAȚIONALĂ sau NON-COMUNICAȚIONALĂ); 3. *rolul semantic* îndeplinit în relație cu predicatul (AGENT sau BENEFICIAR); 4. *forma gramaticală* la care se recurge pentru exprimarea poziției (EXCLUSIVĂ sau INCLUSIVĂ) de locutor.

3.2.1. În calitate de coreferent al lui EU în N_2 se poate găsi fie *eul naratorial*, adică Eu_1, fie un *alt locutor*, a cărui intrare în text are loc doar în N_2, și se realizează verbal în ciclul sadovenian, de obicei, printr-un *nume propriu*, echivalent al lui EL (= persoana a III-a). Vom simboliza prin subscriptul 2 ocurențele lui EU *aparținînd nivelului secund*, iar pentru a dife-

rența valorile coreferențial distincte vom nota cu EU_2 (fără superscript) pozițiile al căror coreferent este EU_1, iar cu superscript, adică EU'_2, pozițiile al căror coreferent este numele propriu al unei persoane căreia îi revine, cel puțin o dată, rolul de locutor în N_2 (cum sunt Ioniță comisul, moș Leonte zodierul, Ancuța cea tînără, Costandin Moțoc etc.).

3.2.2. Acțiunea la care participă EU_2 sau EU'_2 poate fi una COMUNICAȚIONALĂ cînd predicatul este exprimat printr-un *verb al vorbirii (al emiterii* sau *al receptării)*, după cum poate fi și o acțiune NON-COMUNICAȚIONALĂ, cînd conținutul verbului-predicat este oricare altul decît o acțiune de tip comunicațional verbal. Pentru structura *discursului povestirii* și din perspectiva persoanei întîi această opoziție în sfera semantică a predicatelor este relevantă. Prin existența celor două categorii de acțiuni, marcate prin [— COMUNIC.] sau [+ COMUNIC.], materialul verbal al nivelului secund se polarizează și are loc emergența, la suprafața textului, a celor două componente ce alcătuiesc osatura nivelului secund în textul sadovenian: *componenta ceremonială* și *cea comunicațională*. Prima focalizează suita gesturilor, a mișcărilor și a reacțiilor observate la colocutori și *relatate* de narator, în timp ce componenta comunicațională se constituie din totalitatea enunțurilor *raportate* de către narator în *discursul direct*, pentru a „pune în scenă" actul comunicativ dintre participanții la ceremonia întîlnirii „dionisiac-apolinice" (cf. I. Vlad, 1981, 156).

Participarea la *acțiunea comunicativ-verbală* a lui EU_2 și a lui EU'_2, se recunoaște după prezența în cotext a unui verb al emiterii sau al receptării la un *timp trecut*. Dar, spre deosebire de EU'_2, care angajează numai *indirect* relația cu un verb „dicendi", prin intermediul numelui propriu sau al pronumelui la pers. a III-a (plasate în inciza naratorială, propoziție distinctă de aceea unde apare EU'_2), EU_2 (coreferent cu EU_1) intră în *relație directă* cu verbul „dicendi", ca subiect gramatical al lui, în aceeași propoziție narativă.

Cele afirmate aici se pot concretiza în următoarele enunțuri:

p. 498, (6) „Am îndrăznit și *eu să ridic glasul* într-un tîrziu, *ș-am întrebat* [...]" p. 514, (7) „Bătrînul e orb, *mi-am zis eu*, privindu-l." p. 556;

(pentru EU_2'): (8) „*«Eu* aici îs trecător» ... *cuvînta*, cu oala în mînă, dumnealui *Ioniță comisul*" p. 465, (9) „Numele *meu* întru Hristos e *Gherman* cinstite comise, — a *răspuns* călugarul" p. 473, (10)" — Ba *am* fost multămită, *răspunse hangița* rîzînd" p. 483 (11) „— Cînd *am* văzut întăi balaurul ... *grăi* cu liniște moș Leonte" p. 484, (12) „— Da, *răspunse* el cu glas moale și blînd; *eu* sînt *Isac*" p. 496, (13) „— *Eu* toate le-am ascultat și toate au fost istorisiri frumoase — *a grăit el* gros [...]. Și mă chiamă *Costandin Moțoc*." p. 531—532.

Tot aici trebuie să mai semnalăm o situație în aparență diferită, cînd în text EU_2 este coocurent cu un *prezent* al unui verb al comunicării, fără a indica, totuși, o modificare de plan, adică o deplasare spre N_1. În enunțul (14) „— Care minciuni, mătușă Salomie? *întreb eu*." p. 567, deși forma verbului este de prezent, acțiunea exprimată de el nu are loc în *prezentul absolut*[22] al comunicării naratoriale, ci într-unul relativ, al cărui reper temporal este trecutul altor forme verbale. În baza concordanței *textuale* a timpurilor, avem de-a face aici cu o situare în trecut a prezentului cum ne-o dezvăluie contextul precedent întrebării locutorului și care determină cadrul temporal al evenimentelor: liția Salomia (15) „*nu se putu opri* să nu mormăiască felurite vorbe către noi, cei mai aproape de dînsa." p. 567.

Participarea lui EU_2 la o acțiune non-comunicațională nu-i modifică *statutul gramatical*, EU_2 rămînînd subiectul unui verb la trecut, dar aduce după sine o schimbare *în conținutul* cuvîntului, determinată de modificarea raportului dintre calitatea de *locutor* (protagonist al procesului enunțării), și cea de *înfăptuitor* (protagonist al procesului enunțat, ambele *virtual* prezente în sensul persoanei întîi. În timp ce în relație cu verbele „dicendi" în sensul lui EU se actualizează *exclusiv* marca [locutor], în relație cu celelalte verbe se actualizează *simultan ambele mărci*, într-o dialectică a priorității valorice dirijată de condiții interne (sau contextuale).

În enunțurile: (16) „*M-am dat* lîngă vatră, *am împuns*

ș-am zădărit cu vreascuri focul ațipit în blănița-i de spuză." p. 515 și (17) „Cu mare plăcere văzui pe cei doi oameni îmbrățișîndu-se." p. 496 „alunecarea" de sens pare să fie dinspre *locutor* spre *înfăptuitor*, cu o percepere mai acută a mărcii din urmă.

Mai pregnant devine fenomenul *fluidității sensului* în structura semantică a lui EU'_2 *în relație directă cu verbe ale acțiunii non-comunicaționale*. Deși ne-am aștepta ca și în această situație să aibă loc reliefarea mărcii [înfăptuitor], în decodarea lui EU'_2 se produce, aparent paradoxal, fenomenul invers, marca [locutor] dominînd-o pe cealaltă, sub presiunea unor condiții cotextuale. O astfel de condiție este relația *simultană* în lanț, dar neidentică, a lui EU'_2 cu *două verbe* aparținînd, fiecare, altei categorii semantice: comunicațional, respectiv necomunicațional. Cu tot caracterul gramatical indirect al relației lui EU'_2 cu verbul comunicațional plasat în inciza naratorială (prin medierea coreferinței cu persoana a III-a), *dependența logico-semantică* de verbul vorbirii a enunțului care-l conține pe EU'_2 se poate verifica prin proba omisibilității; textul rămîne inteligibil dacă se omite enunțul raportat, dar poate deveni ininteligibil dacă se omite inciza naratorială cu verbul „dicendi", pentru că se elimină, implicit, și referentul lui EU.

Din analiza *timpului* celor două verbe putem, de asemenea, desprinde încă o condiție favorizantă pentru accentuarea mărcii [locutor], dacă observăm că restricția de *trecut* se aplică numai verbului comunicațional, fiind total suprimată, în schimb, în enunțul raportat, caracterizat prin libertatea verbului-predicat de a lua orice valoare temporală, de trecut, prezent, sau de viitor, cum o dovedesc următoarele enunțuri: (18) „[...]*cuvinta*, cu oala în mînă, dumnealui Ioniță comisul; eu *încalic* și *pornesc* în lumea mea..." p. 465, (19) „— Numele meu [...], — *a răspuns* călugărul; și eu din munte acu *mă cobor* întăia oară în viața mea și *mă duc* la tîrgul Ieșilor. Iar cînd *m-oi întoarce* înapoi la schitul nostru, *am să fac* o rugăciune și pentru sufletul domniei tale." p. 473.

Vom reține, în concluzie, că dependența semantică a lui EU de sensul comunicațional sau non-comunicațional al verbului relat nu poate fi privită în afara locului o-

cupat de EU în textul narativ: în incidentală, sau în enunțul raportat.

3.2.3. Rolul (cazul) semantic al persoanei întîi în relație cu predicatul poate fi de AGENT sau NON-AGENT, în speță BENEFICIAR. Am selectat categoria din urmă ca antinomică față de AGENT (și nu altele, posibile și ele), deoarece în textul narativ *această opoziție* este relevantă; ea se pliază, alături de alte elemente verbale, perspectivei *comunicării*, în care lumea este rezumativ divizată pe de-o parte în cele două poziții privilegiate, emitent și receptor, iar pe de altă parte într-o categorie reziduală ce cuprinde tot restul (v. și Weinrich, 1973, 26).

Din punctul de vedere al axei comunicării, în general, persoana întîi are rol de agent cînd este subiectul gramatical al unui verb „dicendi" *(a spune, a vorbi, a rosti* și sinonimele lor — cf. Seche, 1982, s.v. *spune)* sau al unui verb care implică cu necesitate un verb „dicendi", cum ar fi: *a întreba, a răspunde* etc.

La nivelul secund al textului sadovenian (N_2) nu EU cu marca [+ AGENT] îndeplinește următoarele *roluri narative:*

(i) NARATOR ACTOR, cînd apare EU_2 (coreferent al lui EU_1) ca participant la dialogul din N_2, ca în enunțurile (6), (7), (14);

(ii) ACTOR NARATOR, cînd apare un EU'_2 (coreferentul unui nume propriu din N_2) ca participant la dialogul din N_2 și *care este prezent și în* N_3, precum în enunțurile: (19) „— Se-nțelege. Asta-i o poveste pe care *aș putea să* v-o *spun* [EU = comisul Ioniță], dacă m-ascultați..." p. 465, (20) „Cum vă *spuneam*, domnilor mei, eu..." p. 466.

(iii) ACTOR, cînd un EU este participant la dialog în N_2, dar *este absent în* N_3, (cum se întîmplă de exemplu, cu Ancuța cea tînără).

Tot în N_2, structura semică a lui EU_2 poate conține marca [+ BENEFICIAR] cînd persoana întîi a pronumelui cu formă de *dativ* este complementul indirect al unui *verb „dicendi"*, alternativă în care EU îl semnifică pe narator doar în calitate de INTERLOCUTOR într-un dialog, ca în (21) „— Iubiților prieteni, *îmi* răspunse mazîlul..." p. 498.

Aceeași marcă se poate actualiza și într-o formă de nominativ a lui EU, cînd acesta este subiectul unui *verb al receptării (a auzi, a asculta, a deslușì, a afla* și altele ca în enunțurile: (22) „*Auzeam* pentru întâia oară cîntecul acesta al păstorilor. Și *luam aminte* la mioara care se tînguia și vorbea omenește cu stăpînul său despre moartea lui . . ." p. 561, (23) „În sfîrșit venise acel mult dorit ceas, cînd puteam *să mă pregătesc a asculta* cu mare plăcere istorisirea . . ." p. 542.

Din punct de vedere narativ, prezența mărcii [+ BENEFICIAR] în structura semică a lui EU_2 îi conferă, sub anumite condiții textuale, rolul de MARTOR[23] la actul de comunicare ce se oficiază *în* și *prin* N_2. Nu consider oportună examinarea mijloacelor stilistice, simbolice sau mitologice de exprimare a *actului*, ori de conturare a situației de comunicare, discret înscrise uneori de prozator într-o viziune cosmică. Am menționat, totuși, fenomenul, nefiind străin de unele dintre enunțurile ilustrative de mai sus.

Pentru aprofundarea rolului narativ de *martor*, mi se pare profitabil recursul la o altă contribuție a lui Roman Jakobson[24], consacrată categoriilor verbului rus. Aici categoria verbală denumită „testimonială" (cf. 1963, 183) este caracterizată printr-o relație în care sunt angajate trei procese: procesul enunțului, procesul enunțării și acela al unei *enunțări enunțate*, adică „sursa de informație pretextată cu privire la procesul enunțului". Procesul raportat de locutor se poate întemeia pe spusele altcuiva, pe o revelație onirică, pe o prezumpție sau pe o experiență anterioară fixată în memorie (cf. Jakobson, 1963, 183). Dacă din punct de vedere strict gramatical limba română (ca și alte limbi) nu cunoaște această categorie în flexiunea verbului, în plan *textual narativ*, în schimb, se pot găsi anumiți *indicatori* care, cumulați semnalizează investirea naratorului cu rolul de MARTOR. Aceștia sunt: marca [+ BENEFICIAR] în structura semică a lui EU, *trecutul* formei verbale, relația cu un verb din cîmpul semantic al lui *auzi*, existența unei *presupoziții* în sensul lui *auzi*, anume obligația de a se fi *relatat* un fapt și, în fine, caracterul „mai mult ca perfect" al acestui fapt (eveniment), cu alte cuvinte, anterioritatea înfăptuirii, în raport cu momentul evocării faptului prin intermediul lui *a auzi*. Cea mai fidelă ilustrare a

metamorfozei naratorului în martor o găsim în propoziția subordonată prefeței performative din (1), „... am auzit multe povești...“

Același rol, în aceleași condiții, îl poate îndeplini și EU , ca în „— Cum să *n-ascultăm*, cucoane Ioniță? mai ales o poveste din vremea lui Mihai Vodă Sturza!“ (p. 466), replica rostită de moș Leonte Zodierul.

Posibilitatea de ierarhizare diferită a mărcilor semantice în actualizările lui EU face din persoana întîi o formă polivalentă uneori chiar în limitele aceleiași fraze, în timp ce ambiguitatea sa intrinsecă îi permite să cumuleze, adesea, roluri narative multiple, cum se poate observa în unele dintre enunțurile citate deja, (1), (23), sau în (24) „Cînd *văzui* pe moș Leonte, cetitorul în zodii, că-și caută loc lîngă cei doi prietini, fără *să stau* prea mult la îndoială, *mă ridicai* de la proțapuri, *făcui* doi pași și *grăii* cu îndrăzneală [...]“ p. 498, unde ultima ocurență a lui *eu* („grăi“), de exemplu, adaugă rolului de narator pe acela de participant la dialog (interlocutor).

3.2.4. Ultimul factor luat în considerare este *forma gramaticală* la care se recurge pentru exprimarea poziției de locutor: foma de singular, *eu*, cu sens EXCLUSIV, indicînd în exclusivitate poziția de locutor, sau cea de plural, *noi*, cu sens inclusiv. Opoziția *eu/noi* nu este lipsită de relevanță pentru discursul povestirii deoarece „categoriile de «singular» și «plural» trebuie legate de *situația de comunicare* (s.n. — C.V.), și nu de nu știu ce distincție extra-lingvistică, «naturală și concretă», de unitate și pluralitate.“ (Weinrich, 1973, 27).

Condiția *sine qua non* a lui *noi* de a-l include pe locutor (unul și numai unul) are drept consecință dublarea numărului de actualizări ale sensurilor lui EU_2 puse în evidență pînă aici, precum și ale unora dintre sensurile lui EU_2'.

În textul sadovenian, *noi*, ca pandant al lui EU_2, nu este întrebuințat cu valori de singular „deghizat“, cum ar fi pluralul modestiei, al autorității, sau cu alte nuanțe care ar reflecta o anume „retorică“ a (inter)locutorilor, cu sensul său de bază, rezultat al *joncțiunii* dintre *eu* și *non-eu* (= *tu* sau *alții*); pluralul devine astfel *un factor de nelimitare, nu de multiplicare*, reprezentat

de *eu*, care-și subordonează grupul (= alții) (cf. Benveniste, 1966, 233), prin asumarea etosului rostirii.

Tocmai prin această utilizare, *noi* devine important în N_2, unde asocierea altor persoane la actul comunicativ creează imaginea unei colectivități angajate în ceremonialul narativ, sporindu-i astfel nota spectaculară:
(25) „Noi, gospodarii și cărăușii din Țara-de-Sus am rămas tăcuți și mîhniți." p. 513, (26) „Apoi *ne* privi tulbure și începu a rîde pieziș văzîndu-*ne* că *tăcem*." p. 541

3.2.5. Pentru a da o mai mare claritate celor expuse pînă aici cu privire la sensurile lui EU în N_2 pe baza mărcilor degajate, vom recurge la reprezentarea sintetică prin graf (I) și la ilustrarea fiecărei formule semice cu exemple.

GRAFUL I

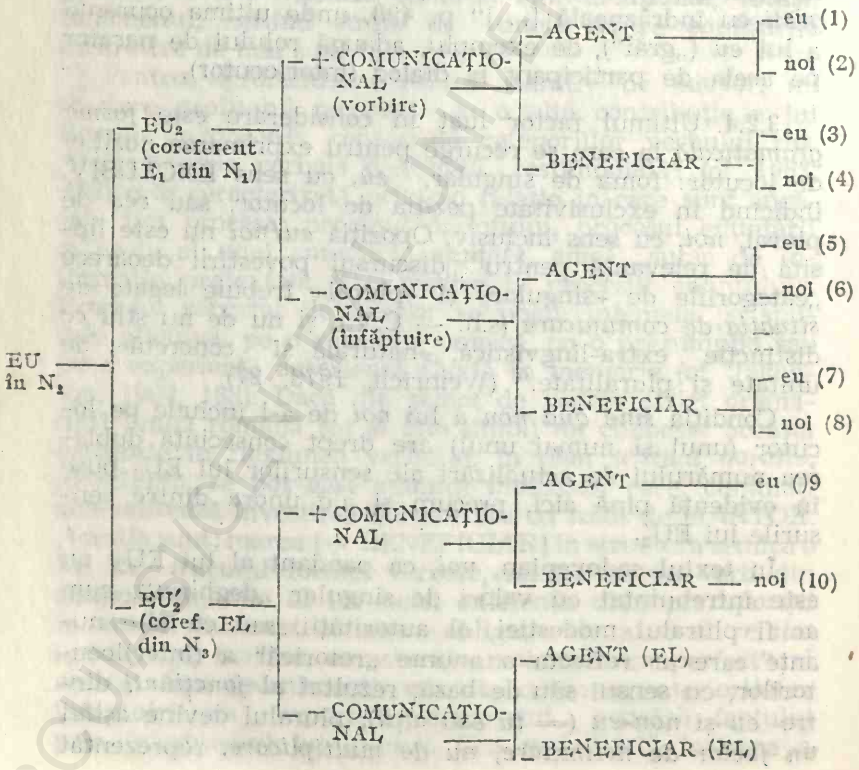

Fiindcă în sensul lui EU este necesar ca marca [+ locutor] să coexiste cu coreferința sa cu El, ultimele două poziții din graful 1 sunt eliminate din discuție din cauza inexistenței mărcii [+ locutor] în ramura dominată de — COMUNICAȚIONAL.

, Folosind simbolurile de mai jos, obținem *GRAFUL II* cu toate sensurile posibile ale lui EU în planul narativ N_2, cel mai complex:

+a, pentru EU_2	+c, pentu AGENT
—a, pentru EU_2'	—c, pentru BENEFICIAR
+b, pentru VORBIRE	+d, pentru „eu"
—b, pentru ÎNFĂTUIRE	—d, pentru „noi"

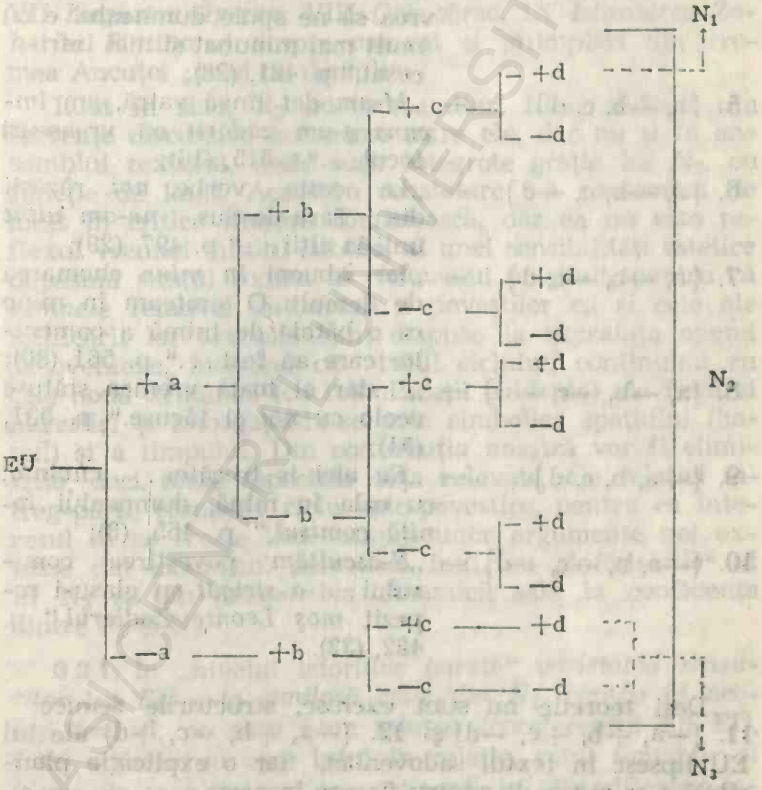

Iată, în continuare, cîte un exemplu pentru fiecare dintre cele 10 posibilități prezente în text și a căror

structură semică diferă, cel puțin printr-o marcă, de oricare alta:

1. {a, b, c, d,} — „Am îndrăznit și eu *să ridic glasul* într-un târziu, *ș-am întrebat*: ...“ p. 514, (6);
2. {a, b, c, —d} — „Noi nu știam ce putea să fie și *nu găsirăm* vorbe de răspuns.“ p. 542 (2));
3. {a, b, —c, d} — „— Iubiților prietini, îmi răspunse *mazilul*, ...“ p.498, (21);
4. {a, b, —c, —d} — Dar după aceea și-a venit în fire și *ne*-a încredințat că ceea ce vrea să ne spuie dumnealui e cu mult mai minunat și mai înfricoșat.“ p. 481, (28);
5. {a, —b, c, d} — „*M-am dat* lîngă vatră, am *împuns ș-am zădărît* cu vreascuri focul ...“ p.515, (16);
6. {a, —b, c, —d} — „La aceste vorbe, *noi*, răzășii din Țara-de-Sus, *ne-am uitat* unii la alții ...“ p. 497, (29);
7. {a, —b, —c, d} — „Iar izbucni *în mine* chemarea de demult. O simțeam în mine ca o bătaie de inimă a oamenilor care au fost ...“ p. 561, (30);
8. {a, —b, —c, —d} — „...dar el toată vremea stătuse acolo *cu noi* și tăcuse.“ p. 531, (31);
9. {—a, b, c, d} — „*Eu* aici îs trecător ... *cuvînta*, cu oala în mînă, dumnealui *Ioniță comisul*;“ p. 465, (8);
10. {—a, b, —c, —d} — „*S-ascultăm* povestirea comisului ... *a strigat* cu glasu-i repezit *moș Leonte Zodierul*.“ p. 482, (32).

Deși teoretic nu sunt excluse, structurile semice: 11. {—a, +b, +c, —d} și 12. {—a, +b, —c, +d} ale lui EU lipsesc în textul sadovenian, iar o explicație plauzibilă s-ar putea da pentru fiecare în parte.

Pentru a acompania toate datele, comentariile și interpretările noastre cu o considerație de ordin mai ge-

neral privind „destinul" textual al persoanei, îl vom cita pe Harald Weinrich, care afirmă că „De-a lungul revenirii lor «obstinate» pe tot parcursul textului, formele persoanei tind să ancoreze conținuturile comunicate în *situația de comunicare* (s.n. — C.V.) și să reînnoiască fără încetare înscrierea lor în ea" (1973, 27).

3.3. *Nivelul „istoriilor" narate (N_3)* este ultimul în ierarhia discursivă și cel mai îndepărtat, într-o cronologie a evenimentelor, de momentul „pactului naratorial". În *Hanu Ancuței*, N_3 se constituie din cele nouă povestiri (I *Iapa lui Vodă*, II *Haralambie*, III *Balaurul*, IV *Fîntîna dintre plopi*, V *Cealaltă Ancuță*, VI *Județ al sărmanilor*, VII *Negustor lipscan*, VIII *Orb sărac*, IX *Istorisirea Zahariei Fîntînaru*) despre oameni și întîmplări din vremea Ancuței „celei de demult".

Luat în sine, N_3 nu este unitar, fiind alcătuit din secvențe discursive autonome între ele, dar nu și în ansamblul textului, unde sunt integrate grație lui N_2, cu funcție de liant. Această constatare s-a consemnat de mult în critica literară românească, dar ea nu este reflexul vreunei intuiții subtile, al unei sensibilități estetice depășind simțul comun al cititorului obișnuit, pentru că *semnele* relativei autonomii a poveștilor ca și cele ale unificării lor textuale sunt dispuse la suprafața operei sadoveniene, începînd cu titlul ciclului, continuînd cu cele nouă denumiri (cu semnificații evidente) ale fiecărei povestiri și îmbogățindu-se prin simbolica spațiului (hanul) și a timpului. Din contribuția noastră vor fi eliminate, deci, toate aspectele deja relevate, ale relației întreg-părți, respectiv ciclu epic-povestire, pentru ca interesul să se fixeze doar asupra unor argumente noi extrase din examenul persoanei întîi, cu „înfățișările" ei în N_3 și din perspectiva dinamicii sale la confluența dintre N_3 și N_2.

3.3.1. În „nivelul istoriilor narate" *varietatea sensurilor lui EU este similară celei din N_2*, pentru că aceiași factori, pe care i-am relevat (coreferentul lui EU, felul acțiunii cu care intră în relație, rolul semantic și forma de manifestare) ca pertinenți în diversificarea semantică a lui EU în N_2, se regăsesc și în N_3, deosebirile fiind determinate de conținutul referențial diferit la

care trimit formele persoanei întîi în N_3. Nu ne gîndim, firește, la diferențele dintre referenții considerați în particularitatea sau „identitatea" lor „materială" înfățișată în text, ci la deosebiri între *categorii* de coreferenți, în maniera în care am soluționat acest aspect al problemei și în N_2.

Procedînd, deci, în mod similar, am constatat că în N_3 persoana întîi exprimă tot *două categorii* de locutori. Cea dintîi, EU_3, reprezintă categoria locutorilor al căror coreferent textual este un EU'_2, adică unul dintre protagoniștii prezenți în N_2 *cu excepția lui* EU_2. A doua categorie, EU'_3, simbolizează orice locutor cu „intrare" în text doar în N_3, unde referentul apare ca nume propriu, echivalent al lui EL.

Pentru a putea stabili consecințele în plan narativ ale acestei prime departajări referențiale a persoanei întîi din ultimul nivel, vom porni de le examinarea modului de dispunere și înlănțuire a structurilor sintactice care îl conțin pe EU în ansamblul ciclului sadovenian, fiindcă analiza poate duce la rezultate revelatoare numai dacă este realizată la această dimensiune, *globală*, a textului.

Diagrama prezentată mai jos am obținut-o printr-o serie de reducții efectuate asupra enunțurilor de persoana întîi, astfel încît în formele lor simplificate să apară doar elementele concludente pentru condiția narativă a textului și pentru compoziția nivelară a discursului. Elementele neomisibile (în sensul de mai sus) sunt:

(i) EU, agentul-subiect al enunțului;
(ii) V, verbul-predicat, cu menționarea sensului pentru verbele „dicendi" și a valorii temporale;
(iii) P (propoziție sau frază fără marcă personală) sau EU + V, precedate de două puncte (:), simbolizînd un enunț raportat (dialog).

Diagrama (A) ordonează structurile sintactice care îl conțin pe EU, după valorile de bază ale acestuia în cele trei nivele: EU_1, EU_2 și EU'_2, EU_3 și EU'_3. Enunțurile în a căror structură nu apare EU, ci un agent la persoana a III-a, *el*, figurează și ele în diagramă, în forme condensate, dar sunt puse între paranteze și „nu intră în calcul". Le-am menționat, totuși, pentru a nu sacrifica imaginea de ansamblu a tuturor posibilităților și pentru valoarea lor narativă.

Diagrama (A)

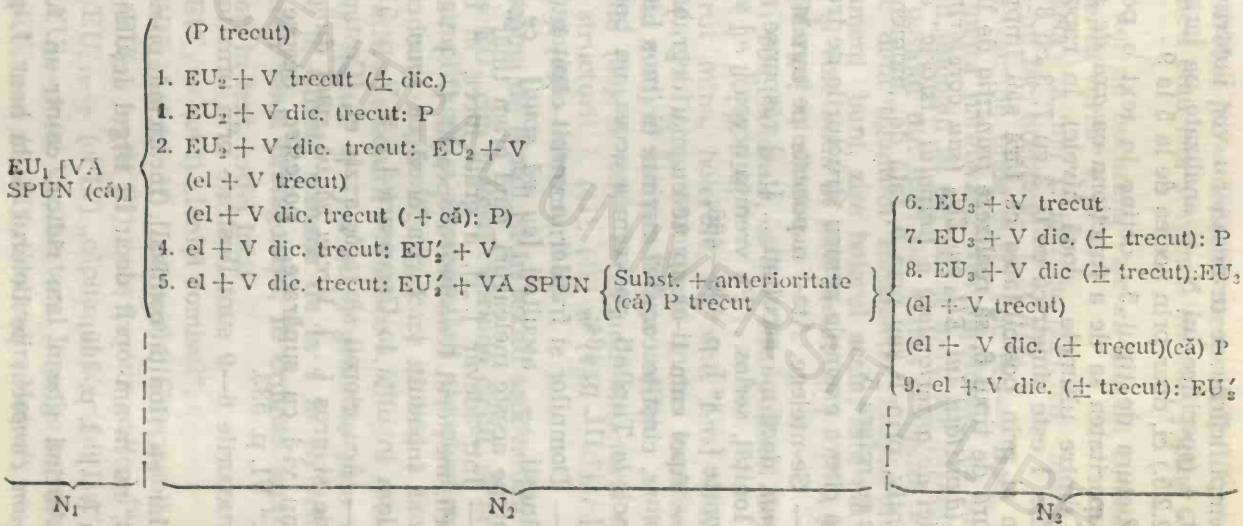
EU1 [VA SPUN (că)]
(P trecut)
1. EU2 + V trecut (± dic.)
1. EU2 + V dic. trecut: P
2. EU2 + V dic. trecut: EU2 + V
(el + V trecut)
(el + V dic. trecut (+ că): P)
4. el + V dic. trecut: EU2' + V
5. el + V dic. trecut: EU2' + VA SPUN
Subst. + anterioritate
(că) P trecut
6. EU3 + V trecut
7. EU3 + V dic. (± trecut): P
8. EU3 + V dic (± trecut): EU3
(el + V trecut)
(el + V dic. (± trecut)(că) P
9. el + V dic. (± trecut): EU3'
N1
N2
N3

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Exemplificările ce urmează nu vor ilustra structurile 1, 2, 3, 4 (specifice lui N_2 și analizate pe larg în secțiunea 3.2.2.5.) ci, doar prin acelea de la 5 la 9

Structura de tipul 5 deține în text o poziție-cheie, prin capacitatea sa de a funcționa ca *axă de simetrie* (la limita dintre ultimele două nivele), în raport cu care structura 1 este simetrică cu 6, 2 cu 7, 3 cu 8 și 4 cu 9, precum și prin posibilitatea ca fără sau împreună cu o structură de tipul 6, să realizeze *tranziția* de la N_2 la N_3, grație *identității lui* EU_2 *cu* EU_3 *(sau coreferinței lor),* și *condiției de anterioritate a timpului „istoric"* evocat prin substantiv, prin P sau prin 6, față de „momentul istoric" la care se referă 5.

Iată cîteva exemple pentru structurile de tranziție 5/6:

(33) „— Se-nțelege. Ata-i *o poveste* pe care *aș putea s-o v-o spun, dacă* mă ascultați... [...] răspunse răzășul [comisul Ioniță], serios... Pe vremea aceea [...] stam *eu* necăjit foarte [...]" I, p. 465—466;

(34) „— Apoi cum ți-*aș spune eu* mai degrabă asemenea *întîmplare,* cinstite comise? cuvîntă el [moș Leonte]. Trăia la noi, la Tupilați, pe vremea aceea, un boier mare și fudul [...]" III, p. 484;

(35) „— Domnilor și fraților, a vorbit căpitanul Isac de la Bălăbănești, — ascultați [*eu vă spun*] *ce mi* s-a întîmplat pe aceste meleaguri, cînd eram tînăr" IV, p. 499;

(36) „— Într-adevăr [...], a grăit încet, în întunecimea înserării, meșterul Ienache coropcarul. [...] Vă rog numai oleacă să îngăduiți [...]. Ș-apoi *să vă spun* că, pe cînd *mă* aflam în uliță la Carvasară [...]. V, p. 516—517;

(37) „— Acu cioroii să tacă, a zis el, [Costandin Moțoc] cu tărie și gros [...]. *Vreau să vă spun dumneavoastră,* dacă nu vi-i cu supărare, *povestea,* despre care v-am vorbit." VI, p. 533.

Structurile 6—9 sunt ilustrate prin următoarele enunțuri:

(38) „Iar *eu* [Ioniță comisul], încălicind precum *am făgăduit,* nu m-am oprit decît în tîrgul Ieșului, ș-*am tras* la han [...]" I, p. 469;

(39) „Auzind glasul, am ridicat ca-ntr-un fulger privirea ș-*am cunoscut* pe boierul de la han" I, p. 470;

(40) „*Am întrebat* [*eu* = Ienache coropcarul]:

— Cine-i omu ista și cum îl chiamă, jupîne Coste?" V, p. 517.

(41) „— Și *noi* ne bucurăm, *zic eu* [Ioniță comisul], că auzim asemenea vorbă" I, p. 467;

(42) „— Măria ta, *am strigat eu* [I.c]. cu îndrăzneală, *am venit* să-mi faci dreptate!" I, p. 470;

(43) „— Dă, dar de unde știi?" [zic eu = Isac], IV, p. 502 (unde inciza narativă a fost suprimată, ca în toate cazurile cînd dialogul se derulează între doi protagoniști, precum în pasajul din care s-a extras o replică a căpitanului Isac dată țiganului Hasanache, interlocutorul);

(44) „— Oameni buni, zice boierul acela; tare *mă* bucur că *văd* chef și voie-bună în țara Moldovei [...]" I, p. 467;

(45) „Grăi [Marga] alintîndu-se:

— Acu *văd*, boierule, că ți-a fost puțintel dor de-o biată fată [...]" IV, p. 510;

(46) „— Sărut mîna, boierule, *eu* sînt. Am venit să-ți mulțămesc [...]" IV, p. 503 (unde inciza narativă este suprimată din motivul menționat deja la (43)).

Enunțurile (38) și (39) corespund structurii 6, (40) corespunde structurii 7, (41), (42) și (43) — structurii 8, iar (44), (45) și (46) — structurii 9.

Ținînd seama de faptul că în textul sadovenian există atîția $EU_3 \equiv EU_2'$ cîte povești cuprinde ciclul, și printr-o mai mare simplificare a reprezentării structurilor, propunem o a doua *diagramă, (B),* care să redea multiplicarea cu 9, atît a structurii sintactice 5, cît și a celor specifice lui N_3 (adică 6, 7, 8 și 9) generate prin și dependente de 5. Cifrele romane de la I la IX trimit la istorisirile celor nouă protagoniști, în ordinea succesiunii lor *ca naratori* în text, astfel încît:

$EU_{3.I}/EU'_{2.I}$ = (el I) „Ioniță comisul",
$EU_{3.II}/EU'_{2.II}$ = (el II) „părintele Gherman",
$EU_{3.III}/EU'_{2.III}$ = (el III) „moș Leonte zodierul",
$EU_{3.IV}/EU'_{2.IV}$ = (el IV) „căpitanul Neculai Isac",
$EU_{3.V}/EU'_{2.V}$ = (el V) „meșterul Ienache coropcarul",
$EU_{3.VI}/EU'_{2.VI}$ = (el VI) „Costandin Moțoc",

Diagrama (B)

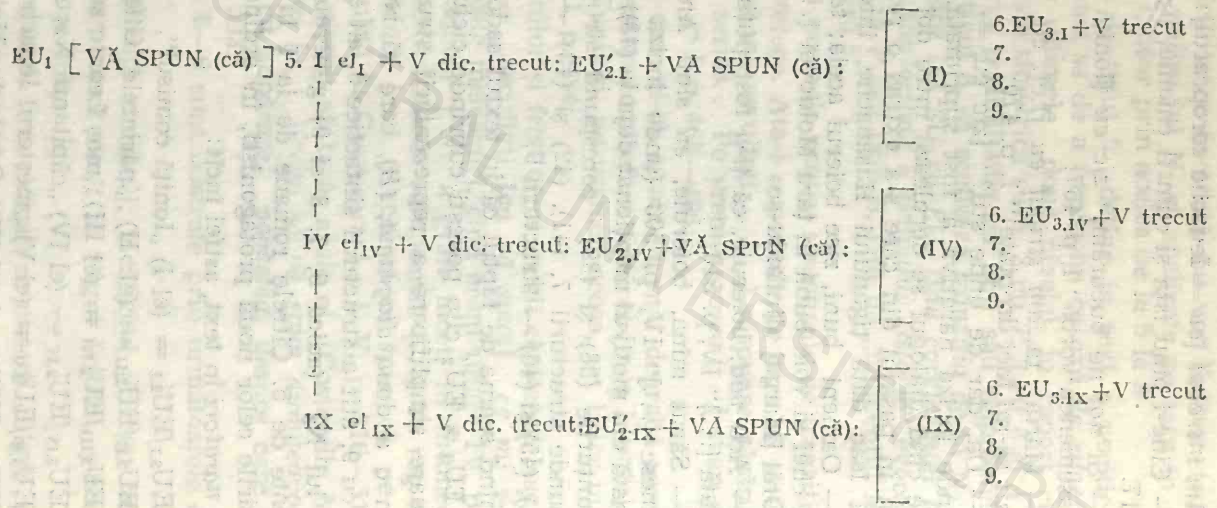
EU1 [VĂ SPUN (că)] 5. I el1 + V dic. trecut: EU'2.I + VĂ SPUN (că):
(I)
6.EU3.I + V trecut
7.
8.
9.
IV el1V + V dic. trecut: EU'2.IV + VĂ SPUN (că):
(IV)
6. EU3.IV + V trecut
7.
8.
9.
IX el IX + V dic. trecut; EU'2.IX + VĂ SPUN (că):
(IX)
6. EU3.IX + V trecut
7.
8.
9.

$EU_{3.VII}/EU'_{2.VII}$ = (el VII) „Dămian Cristișor",
$EU_{3.VIII}/EU'_{2.VIII}$ = (el VIII) „orbul",
$EU_{3.IX}/EU'_{2.IX}$ = (el IX) „lița Salomia".

3.3.2. Interpretarea din perspectivă narativă a lui EU din N_3 ne permite să observăm că valorile sale de bază, EU_3 și EU'_3, sunt expresia a două categorii narative esențiale: *narator* și, respectiv, *actor*.

Asumarea rolului de narator este anunțată în N_2 printr-o structură de tipul 5, unde secvența „EU VĂ SPUN (că) P trecut" (sau un substantiv ca POVEȘTI), prin caracterul său performativ, explicitează actul narării. Coreferința lui EU_3 cu EU'_2 realizează, pe de-o parte implicarea naratorului$_2$ în N_3, pe de altă parte, investirea lui cu roluri noi, determinate de statutul său funcțional în N_3, roluri precum: înfăptuitor, martor, colocutor. De la o povestire la alta, EU_3 se nuanțează, grație artei cu care este construit de autor. Astfel, de exemplu, naratorul din a opta povestire, *orbul*, relatează „prin mărturie" o poveste *auzită* în vremea copilăriei: (47) „Stăpînii mei și frații mei, [vă spun că] pe cînd *eu* eram un prunc [...], *am auzit poveste* adevărată de la un bunic al maicii mele [...]" p. 564, pe cînd alții, precum cei din I, II, III, IV, V și VII, relatează evenimente trecute, la care au participat direct, în calitate de „înfăptuitori".

Derogări de la acest mod de realizare a transmisiei narative găsim în povestirile VI și IX. În *Județ al sărmanilor* (VI) naratorul, Costandin Moțoc, pretinde că înfățișează întîmplări cunoscute din relatările prietenului său care „Mi-a povestit cîte a pătimit", dar protagonistul adevărat al dramei nu este altcineva decît naratorul-cioban, în timp ce el, prietenul, este doar „masca".

În *Istorisirea Zahariei Fîntînaru* (IX) Sadoveanu recurge la o strategie narativă și mai rafinată, rezultînd din jocul alternanțelor dintre persoana I (naratorul, lița Salomia) și persoana a II-a (protagonistul faptelor relatate, Zaharia Fîntînarul). Deși prezent în momentul *rostirii* evenimentelor trăite, Zaharia, principalul lor înfăptuitor, refuză să-și asume rolul de narator pentru ca, în calitate de auditor, să depună mărturie, din cînd în cînd, pentru autenticitatea relatării, act îndeplinit cu fidelitate și savoare de lița Salomia.

Putem conchide că orice EU provenit din confluența lui N_2 cu N_3 (redat simbolic prin EU_3/EU_2') are o *dublă funcție textuală*. Avînd același coreferent cu EU_2' EU_3 devine element de *coeziune discursivă*, de legătură între cele două nivele, N_2 și N_3. Pe de altă parte, văzut în calitatea sa de înfăptuitor (actor) în N_3, de participant la acțiuni și întîmplări independente cauzal de evenimentul comunicativ din N_2, menit doar să provoace rememorarea faptelor *EU_3 este în structura evenimențială a textului un factor de discontinuitate* (alături de EU_3'), riguros concordant cu „ruptura" temporală ce separă momentul desfășurării acțiunilor fiecărei povești de momentul relatării lor.

4. Sondarea persoanei întîi într-o *operă literară epică* își demonstrează eficiența atît pentru determinarea configurației *discursului*, văzut în aspectul său de „mod al narării" sau de „structură a transmisiei narative" (Chatman, 1980, 22), cît și pentru problematica din sfera istoriei („histoire"), unde EU pătrunde prin sensurile sale referențiale, actualizate *textual*.

Astfel, în textul narativ literar cu structură de *povestire*, valorile de bază ale lui EU se pot constitui într-unul din parametrii de segmentare a discursului, neignorînd însă că rezultatul acestei operații, aplicate unui text-ocurență pentru a-i preciza nivelele, nu trebuie văzut rigid, redus la limite categorice și inflexibile, ci în ipostaza unor *zone* de interpenetrație, unde faptele verbale se încarcă de o polivalență funcțională în dimensiunea narativ-literară a textului.

Pentru cazul particular [*Hanu Ancuței*] putem afirma că *atributele eului naratorial*, alături de cele ale destinatarului narativ, *sunt semne incontestabile ale caracterului ficțional al textului* și că, prin aceleași atribute, *persoana întîi a naratorului se fixează într-un spațiu de separare și distanțare față de autorul real;* de altfel, imposibilitatea identificării eului naratorial cu Sadoveanu se poate verifica (dacă și pentru cine este necesar) și printr-o simplă confruntare a două date istorice: anul rostirii și al ascultării poveștilor la hanul Ancuței celei tinere (1854—1856)[25] și anul nașterii scriitorului (1880).

O analiză suplă a lui EU, capabilă să reliefeze fluiditatea rolurilor sale narative, precum și tropismul său

semantic, a condus la aproximarea unora dintre mecanismele care imprimă textului narativ literar dinamica sa intrinsecă.

4. „Textul — iceberg"

4. Două sunt concluziile majore la care conduce întregul nostru demers. Una dintre ele privește *imaginea textului verbal* în calitate de categorie semio-lingvistică, iar cealaltă, în strînsă corelație cu prima, atinge sfera *teoriei textului* și, implicit, a *teoriei limbajului*.

4.1. S-au scurs aproape patru decenii de cercetări, dezbateri, acumulări și contestări în domeniul textologiei moderne sau al *noii textologii*, de la „momentul" său inițial, marcat de deschiderea spre o altă „față" a limbajului, de o viziune nouă, inaugurată, în datele ei esențiale, și fundamentată în opera lui Eugenio Coseriu, sprijinită mai apoi, indirect, de aceea a lui Harald Weinrich și a lui Émil Benveniste. Începînd, însă, cu 1972, s-au succedat primele sinteze (ale lui T.A. van Dijk, 1972, J.S. Petőfi, 1975, Umberto Eco, 1979 sau de Beaugrande și W. Dressler, 1981), pentru ca astăzi să asistăm (după părerea noastră) la aprofundări și sedimentări *parțiale* care, hrănite din concepții adesea destul de diferite, sunt greu de racordat pentru a putea contura o versiune teoretică și metodologică bine articulată, coerentă, cu un grad de specificitate și autonomie îndeajuns de evident pentru a-i asigura recunoașterea și dreptul incontestabil la existență, alături de alte teorii științifice. Dar convingerea noastră este că etapa marilor sinteze și cristalizări nu va întîrzia, fiindcă toate semnele ei premonitorii sunt vizibile, pe de-o parte, iar pe de altă parte, întreaga atmosferă culturală „post-modernă" nu face decît să reclame o asemenea teorie și să contribuie la edificarea acesteia în configurații (soluții) ferme, concludente și stimulatoare.

Deși lucrarea de față nu este în exclusivitate un edificiu teoretic, ea conține adeseori explicit, alteori însă, doar implicit, elemente componente ale unei concepții textologice, ca un set de principii și idei generale destinate să ofere explicații plauzibile unui domeniu pe cît de important, pe atît de complex, cum este acela al comunicării verbale sau al textului.

Cititorul va simți, cu siguranță, că în latura sa intențională cartea este o pledoarie pentru necesitatea unei astfel de construcții teoretice, *nu definitive* (ar fi împotriva convingerii noastre despre inexistența, în știință, a limitei absolute, singura alternativă fiind permanenta aspirație spre ea!), ci doar cuprinzătoare, deschise și convingătoare care, în practica lecturii, să stea la baza eforturilor *asumate* de analiză și interpretare a textelor de orice fel.

În tentativa de a da un conținut specific modului nostru de a concepe raportul dintre latura teoretică și cea aplicativă în strategia *comprehensiunii textuale maximale* (adică a înțelegerii *lumii* în și prin *tx*), asocierea rolului teoriei textului cu rosturile unui *baston de argint* nu este lipsită de relevanță. Atunci ne putem imagina mai ușor dependența spiritelor non-intuitive, „scolastice" de o bază conceptuală și metodologică în stare să le furnizeze un cadru, general, riguros, de abordare a obiectelor textuale între limite ce ar evolua de la satisfacerea scopurilor practice, imediate, de înțelegere corectă, satisfăcătoare, pînă la plăcerea unei lecturi adînc culturale, la acel *Text de plăcere* evocat și definit cu subtilă ironie de Roland Barthes ca „acela care mulțumește, umple, dă euforie; acela care vine de la cultură, nu se rupe de ea, este legat de o practică *tihnită a lecturii*". Dacă bastonul simbolizează infirmitatea, absența sau doar inconsistența disponibilității cuiva de a percepe fără dificultăți și clar sensul textual, *argintul* este expresia, în același timp a valorii (strălucirii) instrumentului, dar și a prețului pe care îl pretinde, pentru că o inițiere în sfera teoriei textului, fie ea impusă de necesități utilitare, imediate, fie determinată de *curiozitatea intelectual-culturală* „deșartă", orgolioasă, nu se poate face fără o investiție de timp și de efort, și fără aderență le ideea progresului prin sondarea oricărui spațiu, a oricărei „felii" a lumii din

afara noastră, cu reverberații în cea din lăuntrul nostru. *Cunoașterea* mecanismelor textuale furnizează, cu certitudine, nu o soluție, ci una dintre căile posibile prin care poate fi observat și aproximat punctul de incidență a lumii cu ființa umană, căci în comunicarea textual-verbală gîndul exprimat este prismatic, în el reflectîndu-se mereu ceva din cel care l-a produs, din cel pentru care a fost produs și din cea ce l-a determinat.

4.2. Dar aspectul cel mai important pe care teoria (teoriile) textului l-a(u) impus treptat, din ce în ce cu mai multă pregnanță, este necesitatea ca *textul*, categorie verbală, să fie tratat diferit în raport cu unitățile limbii ca sistem (sau ale lui «*langue*»), *textul constituindu-se în obiect propriu unei sfere specifice a limbajului sfera comunicativă a acestuia, dominată de sens.*

Este limpde că acceptarea și asumarea unei asemenea platforme teoretice ne-a condus, inevitabil, la abandonarea *sensului îngust al* termenului text (ca o „banală excrescență" a frazei, rezultată dintr-o extensiune secvențială a acesteia), înlocuit, în consecință, printr-un conținut *calitativ diferit*, pe care îl numim prin metafora *„text-iceberg"*[26], sugestivă în mai multe direcții.

Textul încetează să mai fie sonsiderat și tratat chiar din punct de vedere lingvistic, doar în latura lui manifestă, explicită, făcîndu-se tot mai numeroase și substanțiale eforturi pentru descoperirea și descrierea acelor operații ce pot asigura captarea zonei implicitului, nerostitul necesar. *Ne-spus* înseamnă, așa cum remarcă Eco (1979/1985, 62) „nemanifestat la suprafață, la nivelul expresiei: dar tocmai acest ne-spus este cel care trebuie realizat la nivelul actualizării conținutului".

Dintr-un alt unghi, complementar însă, *textul-iceberg* elimină și imaginea săracă și derutantă a textului ca produs verbal finit, cu sens univoc, obținut prin simpla însumare (adiționare) a sensurilor subtextuale, frazale, și liber de orice constrîngeri (presiuni) exterioare, contextuale și situaționale; *textul-iceberg* lasă loc sugestiei de *proces* (semiozic) prin care produsul verbal (semnic) este făcut să existe ca un spațiu/timp definit de o proprietate specifică, s e n s u l.

Deși fluid, pentru că este dependent de *timp* și de *date contextuale* cu valori *variabile* (parametrii situa-

ției comunicative) și complex, pentru că se constituie prin angrenajul aleatoriu al rețelelor textuale multiple, s e n s u l, dimensiune esențială a textului, nu este propriu doar marilor secvențe verbale. El se poate „ascunde" și în spatele unei singure expresii, a unui singur cuvînt, *dacă* înțelegerea acestuia implică o întreagă poveste de viață, tot așa cum se întîmplă și cînd „Cartea creează sensul, iar sensul-viața" (Roland Barthes, *Le plaisir du texte*). Un cuvînt exclamat, de exemplu „Atenție!", este sau *devine text* dacă poate pune în joc o lume ce se află „în spatele" lui și al locutorului, o lume proiectată, astfel, înaintea interlocutorului, liber să și-o asume sau, lăsînd-o neobservată, să o facă să nu existe pentru el, din lipsa comunicativității, din refuzul intrării în rolul de partener real la un act de cunoaștere prin limbaj.

Și, ca de atîtea alte ori în această încercare de a sonda domeniul textului, vom recurge la creația literară. Prin natura lor, faptele și probele extrase de aici au darul de a convinge mai direct pentru că reacția interpretativă din circuitul comunicativ al acestei sfere *nu* este provocată *în primul rînd* de procese ale cunoașterii raționale cau speculative, ci de cele ale cunoașterii intuitive și experiențiale.

Fascinanta capacitate a textului de a face, uneori, din cuvînt masca unui întreg gînd este evident și intens exploatată în proza de analiză. Am ales, de aceea, un scurt pasaj din romanul lui Anton Holban *Jocurile Daniei*, creația epică „a unei psihologii masculine, de o extremă sensibilitate, stîrnită permanent de prezența eternului feminin", cum o definește criticul Mihai Gafița[27]. Secvența textuală cu aspect de notație lapidară dintr-un jurnal intim poate dovedi că mult din ceea ce gîndim, adesea nu rostim sau, dimpotrivă, că deși sărace, golite de conținut prin convenționalitatea lor pentru cel care le exprimă, vorbele spuse îl pot tulbura, răni sau revolta pe interlocutor:

«O văd [pe Dania] de două ori în aceeași zi, foarte rar. După prima întîlnire mi-a spus:

— „Atunci, pe diseară!"

Cînd diseară? Sunt atîtea ore, atunci... Se poate întîmpla să nu ne vedem din pricina unei încurcături de cinci minute.»

Fenomenul condensării sensului în cuvîntul discursiv este și mai evident în textul poetic, unde totul concură la atingerea maximei expresivități. Chiar în poziții de izolare deliberată, *verbul poetic* nu este decît în aparență o „insulă" în text, pentru că legături, ascunse contemplării reci și indiferente, îl țes în pînza fragilă, dar neîntreruptă, a sensului.

Oricine parcurge versurile bacoviene:

„Tăcere . . . e toamnă în cetate . . .
„Plouă . . . și numai ploaia dă cuvînt —
„E pace de plumb, e vînt și pe vînt
„Grăbite, trec frunze liberate."

Note de toamnă

oprindu-se asupra lor măcar o clipă se va îmbogăți cu o experiență de viață printr-o *experiență de lectură*, act de vorbire imperfect, precar, dar viu, care „e ca însăși mișcarea repede și fascinantă a umbrelor pe peretele peșterii, creîndu-și în fiecare clipă dacă nu o formă, cel puțin o formulă nouă, evoluînd de fiecare dată altfel, sprijinite pe curgerea timpului"[28].

Mărturie a libertății omului ca ființă culturală, singura în stare *să creeze*, t e x t u l unește sau desparte, încîntă sau mîhnește, însoțind ființa în toate stările, acțiunile și evenimentele existenței, pentru a o face părtașă, cu umilință sau trufie, la sensul lumii.

Mai, 1993

NOTE

1. Într-o analiză amplă la *Replici*, publicată în revista „Synthesis" II, 1975, p. 48—56, Antonia Constantinescu pornește de la premise teoretice structuralist-semiotice și propune o interpretare poetică a textului aplicînd modelul grupului de la Liège.

2. Fără a reprezenta prin compoziția sa dramatică o excepție absolută în creația eminesciană, *Replici* se singularizează în

raport cu celelalte (originale sau traduceri) structurate similar: *Ector și Andromache* (de Schiller), *Andrei Mureșanu* (tablou dramatic într-un act), *Mureșanu* (în care sunt prezente „indicații scenice" și lista personajelor), *Întunericul și poetul*, *Romancero español*, *Minte și inimă*. O asociere mai intimă, prin semnificația relației dintre cei doi protagoniști ai săi poate înscrie textul în seria altor poeme, dintre care cel mai apropiat pare a fi *Sarmis*, așa cum ne-a sugerat într-o discuție, în timpul elaborării acestui studiu, Ioana Em. Petrescu.

3. O asemenea „construcție centripetă" pune în evidență și Michael Metzeltin (1985, 275—288) pentru un fragment dintr-un text dramatic goldonian, analizat din perspectiva lingvisticii textului.

4. Ipoteza interpretativă a Antoniei Constantinescu (vezi nota 1) are în vedere sensul de „a răsfrînge", „a reflecta" prezent în sfera semantică a etimonului, latinescul *replicare*. În acest sens, de „reflectare", vede autoarea „cheia" unei lecturi posibile a poemului al cărui motiv dominant ar fi mitul androginului (cf. 1975, 55).

5. Împărtășim concepția lui François Rastier (cf. *Microsémantique et textualité*, în vol. *Research in Text Connexity and Text Coherence* (eds. Michel Charolles, János S. Petöfi, Emel Sözer, Hamburg, 1986, 147—163), care, subliniind legătura dintre microsemantică și lingvistica textului, pledează pentru „une théorie sémantique unifiée, qui ne sépare plus la sémantique du lexique de celle de l'enoncé du texte" (p. 160).

6. În *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (DE) (coord. Tudor Vianu), Editura Academiei, București, 1968, *Stemă* apare doar cu sensul de „semn caracteristic pe care-l au unele animale în frunte". În alte dicționare este menționat și sensul de „coroană, diademă", mai probabil în contextul din *Replici*.

7. Înțelegem *antinomia* în sensul definit de Solomon Marcus (cf. *Paradoxes*, RRL, XXVII, 1982, nr. 2, p. 157—163), ca o relație între doi termeni, astfel încît fiecare îl atrage pe celălalt, respingîndu-l. Ne situăm, prin această opinie, pe o poziție diferită de a Antoniei Constantinescu, *op. cit.*, pentru care *relația de tip metonimic* dintre cuplurile de termeni metaforici se extinde și asupra raportului dintre *eu* și *tu*, ca „fețe" complementare ale unei totalități astfel refăcute.

8. Cf. DE, s.v. PĂREA, „A avea speranța..., a avea înfățișarea".

9. Sensul acordat termenului de *suprimare* este cel consacrat de Samuel R. Levin (1981) pentru domeniul textului *poetic*. Suprimarea evidențiată în *Replici*, diferită de cele consemnate și comentate de Levin, pare să susțină însă considerațiile de perspectivă ale autorului, întărind ideea că suprimările poetice implică operații semantice mai vaste, în virtutea unor strategii interpretative extinse la limitele textului, în ansamblul său.

10. În caracterizarea actului verbal de tip *expresiv*, John R. Searle (1976, 1—23) precizează că acesta implică adevărul propoziției (condiția de sinceritate) și exprimă diferite stări psihologice. De aceea, în conținutul propozițional al actului expresiv, locutorul sau interlocutorul nu apar ca agenți ai unor acțiuni, fiind, dimpotrivă, cei cărora li se atribuie anumite însușiri.

11. Cf. DE, s.v. MISTIC, (Metaforic).

12. Prin *textură* se înțelege „modelul de bază în constituirea textului, care se produce prin repetiția/paralelismul elementelor de orice nivel al ierarhiei compoziționale sau al categoriilor asignate acestor elemente" (Petőfi, Olivi, 1989, 203).

13. Pentru analiza *cataforei* am recurs la cartea lui Marek Kesik, *La cataphore*, de unde citām în continuare: „Catafora poate fi deci redefinită ca o relație nonstructurală a unei expresii indiciale (eventual cu semnificant zero) cu (o parte din) contextul lingvistic subsecvent, astfel încît acest context permite (și este necesar la) identificarea referentului expresiei indiciale" (cf. 1989, 56).

14. Efectul suprimărilor în textul poetic a fost amplu analizat de S. Levin (1981). Cf. și *supra*, III. 2.

15. Vezi și mențiunea cu privire la acest aspect, făcută de Felicia Șerban, 1984, 48.

16. Ecaterina Mihăilă, în *Receptarea poetică*, București, Editura Eminescu, 1980, p. 80—81, recomandă termenul de *reverberație semantică* pentru „prelungirea analogică" a unor sensuri poetice dintr-un plan semantic în altul.

17. În procesul interpretării textului „Cititorul nu explicitează din ceea ce este, din punct de vedere semantic, inclus sau implicit, decît atît cît are nevoie. Procedînd astfel, el privilegiază anumite proprietăți, în timp ce pe altele le ține sub narcoză" — afirmă Umberto Eco (1985, 109).

18. În „Preliminariile" sale la cartea lui Johan Huizinga, *Homo ludens* (București, Editura Univers, 1977), Gabriel Liiceanu vede în joc nu doar „o experiență cu hotare ferme" ci

mai curînd „o dimensiune a existenței, o realitate care debordează granițele copilăriei, invadînd, ca o figură a cărei esență ne scapă deocamdată, întreaga regiune a ființei umane" p. 6).

19. Relația dintre actul poetic și cel ludic este formulată în următorii termeni de Huizinga (cf. nota 9): „*Poiesis* este o funcție ludică. Ea se desfășoară într-un spațiu de joc al minții într-o lume proprie pe care și-o creează mintea, o lume în care lucrurile au alt chip decît în „viața obișnuită" și sînt legate între ele prin alte legături decît prin cele logice" (p. 197).

20. Nici înțelepciunea nu este străină de cunoașterea ludică și de cea poetică, așa cum remarcă același cercetător, Johan Huizinga, constatînd că „uniformitatea culturii arhaice reiese din competițiile pe tărîmul cunoștințelor și al înțelepciunii" (p. 179) și că „iubitorul de înțelepciune, începînd din cele mai vechi timpuri și pînă la ultimii sofiști și retori, apare ca un luptător tipic" (p. 193).

21. Cf. *Dicționarul limbii române,* tom. II, partea I, București, 1934, v.s. *Față* II, Fig 1.

22. Dacă în sistemul gramatical al limbii române este adevărat că „Prezentul în propoziții principale exprimă numai valori absolute" *(Gramatica limbii române,* 1963, 235), definibile prin raportare la momentul vorbirii, din perspectiva gramaticii textului (narativ) același prezent se nuanțează, obligîndu-ne să-i recunoaștem și valori relative.

23. La Genette (1972, 261—263) sunt enumerate următoarele *funcții ale naratorului,* rezultate din relațiile acestuia cu alte categorii ale povestirii: *funcția propriu-zis narativă* (relația cu istoria relatată), *funcția de regie* (relația cu textul), *funcția de comunicare* (relația cu situația narativă), *funcția testimonială* sau de *atestare* (orientarea naratorului spre el însuși) și funcția ideologică (atitudinea, direct sau indirect exprimată, față de istorie). Stabilite după modelul jokobsonian al funcțiilor vorbirii, ele sunt prezentate de Genette în linii mari, fără indicii de recunoaștere *in text* a fiecărei funcții.

24. Cf. Studiul *Les embrayeurs, les catégories verbales et le verbe russe,* în Jakobson, 1963, 176—196.

25. Momentul „ceremonialului comunicativ" se plasează „în deceniul al șaselea al secolului al XIX-lea, dacă acceptăm că încifrata cronică a Naratorului-prim se referă la conflagrația din anii 1854—1856 (Războiul Crimeii)" (I. Vlad, 1981, 156).

26. Am preluat această sintagmă din comunicarea „Discursul narativ și lumile posibile" susținută de Ștefan Oltean în

noiembrie 1992 în cadrul Grupului de cercetări semiotice și poetice de la Facultatea de Litere din Cluj-Napoca.

27. În această *Postfață* la Anton Holban, *Jocurile Daniei*, Editura Cartea Românească, 1971, p. 252, Mihai Gafița mai notează: „Transcrierea *experienței*, în limbajul teoretic cel mai curat, nu înseamnă transcrierea *faptelor* ci selecția, explicarea, chiar transformarea lor, pentru ca să se obțină mai clar *sensul*, ideea — adică însăși experiența". (s.a. M. G.).

28. Cf. Toma Pavel, *Fragmente despre cuvinte*, p. 47—48.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI
LITERE

Anscombre, Jean-Claude, 1973, *Même le roi de France est sage*, în „Communications", 20, p. 40—82

Antonescu, Georgeta, 1985, *Despre unele procedee de realizare a coerenței și coeziunii textului în romanul Ciocoii vechi și noi* în vol. *Semiotică și poetică* (SP) (2), (ed. Carmen Vlad), Cluj-Napoca, p. 1—20

Armengaud, Françoise, 1985, *La pragmatique*, Paris, PUF

Avram, Mioara, 1980, *Note asupra pronumelui ceea ce*, SCL, XXXI, nr. 4, p. 353—358.

Banfield, Ann, 1973, *Narrative Style and the Grammar of Direct and Indirect Speech*, în „Foundations of Language", 10, p. 1—39

Banfield, Ann, 1978, *The formal Coherence of represented Speech and Thought*, în „PTL": A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature", 3, p. 289—314

Banfield, Ann, 1982, *Unspeakable sentences. Narration and representation in the language of fiction*, Routledge and Kegan Boston, London, Melbourne and Henley

Barthes, Roland, 1966/1981, *Introduction à l'analyse structurale des récits* în Communications, 8, p. 7—33

Barthes, Roland, 1973, *Le plaisir du texte*, Editions du Seuil, Paris

Bahtin, M., 1982, *Probleme de literatură și estetică*, Editura Univers, București

Beaugrande, Robert de, 1984, *Text production. Toward a Science of composition*, Advances in Discourse Processes, vol. II, ABLEX Publishing Corporation, New-Jersey

Beaugrande, Robert-Alain de Dressler, Wolfgang Ulrich, 1981, *Introduction to Text Linguistics*, Longman Linguistics Library, London and New-York

Benveniste, Emil, 1966 și 1974, *Problèmes de linguistique générale*, vol. 1—2, Éditions Gallimard, Paris

Boër, E. Steven and Lycan, G. William, 1980, *A Performadox in Thruth-Conditional Semantics,* în „Linguistics and Philosophy", vol. 4, nr. 1, p. 71—100
Borcilă Mircea și McLain, Richard (eds), 1981, *Poetica americană. Orientări actuale,* Editura Dacia, Cluj-Napoca
Borcilă, Mircea, 1987, *Contribuții la elaborarea unei tipologii a textelor poetice,* SCL, XXXVIII, nr. 2, 185—195.
Brâncuș, Grigore, 1971, *Un aspect al repetiției în limbajul popular: temporala de reluare,* în LR, XX, nr. 1, p. 33—37
Bremond, Claude, 1981, *Logica povestirii* Ed. Univers, București
Carnap, Rudolf, 1972, *Semnificație și necesitate,* Un studiu de semantică și logică modală, Editura Dacia, Cluj-Napoca
Cerquiglini, Bernard, 1984, *Le style indirect libre et la modernité în* „Langages" nr. 73, p. 7—16
Charolles, Michel, 1978, *„Introduction aux problèmes de la cohérence des textes,* în „Langue française", 38, p. 7—41
Chatman, Seymour, 1980, *Story and Discourse,* Narrative Structure in Fiction and Film, Cornell University Press, Ithaca and London
Chomsky, Noam, 1987, *La nouvelle syntaxe.* Concepts et conséquences de la théorie du gouvernement et du liage, Présentation et commentaire; Alain Rouveret, Seuil, Paris
Communications, 1966/1981, 8, *L'analyse structurale du récit,* Éditions du Seuil, Paris
Compagnon, A., 1979, La Seconde main ou le travail de la citation, Seuil, Paris
Cornea, Paul, 1988, *Introducere în teoria lecturii,* Editura Minerva, București
Cornilescu, Alexandra, Urdea, Daniela, 1987, *Relații și elemente anaforice în limba română: construcții cu pronumele reflexive SE și SINE,* în LR, XXXVI, nr. 2, p. 105—122
Coseriu, Eugenio, 1967, *Teoria del languaje y lingüistica general* Gredos, Madrid
Coseriu, Eugen, 1973/1993, *Lingvistica: starea ei actuală,* în „Revistă de lingvistică și știință literară", nr. 1 (145), Chișinău, p. 61—69
Coseriu, Eugenio, 1979, *Tesis sobre el tema «Lenguaje y poesia»,* în „Linguistica español actual", I, 1, p. 181—186
Coseriu, Eugenio, 1980, *Interdisciplinarita e linguaggio,* în vol. *„L'accostamento interdisciplinare allo studio del linguaggio",* Franco Angeli Editore, Milano
Coseriu Eugenio, 1988, *Tempo e linguaggio,* în vol. *Undici conferenze sul tempo,* a cura di E. de Angelis,, Pisa, p. 203—230

Coteanu, I., 1978, *Ipoteze pentru o sintaxă a textului*, în SCL, XXIX, nr. 2, p. 115—124

Coteanu, I., 1985, *Stilistica funcțională a limbii române. II. Limbajul poeziei culte*, Ed. Academiei, București

Coteanu, I., Wald, L., (eds.), 1981, *Semantică și semiotică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București

Coteanu, I., (ed.), 1986, *Analize de texte poetice*, Antologie, EA, București

Deledalle, Gérard, 1985, *Teoria și practica semnului*, în Marcus (ed.), p. 30—35

De Mauro, Tulio, 1969, *Une introduction á la sémantique*, Payot, Paris

Diaconescu, Paula, 1987, *Pronumele personal ca indicator*, în LR, XXXVI, nr, 2, 95—104

Dijk, Teun A. van, 1972, *Some aspects of Text Grammars*. A Study in Theoretical Linguistics and Poetics, The Hague

Dijk, Teun A. van, 1974—1975, *Action, Action Description, and Narrative*, in „New Literary History", A Journal of Theory and Interpretation, Offprint, Volume VI, p. 273—294

Dijk, Teun A. van, 1977/1980, *Testo e contesto*. Studi di semantica e pragmatica del discurso. Società editrice il Mulino, Bologna

Dijk, Teun A. van, (ed), 1985, *Handbook of Discourse Analysis* vol. 1—4, Academic Press, London, Orlando, San Diego, New-York, Toronto, Montréal, Sydney Tokyo

Doutreloux, Jean-Marie, 1986, *Vers une modelisation de la communication pédagogique*, in „Langue Française" 70, p. 26—44

Ducrot, Oswald, 1972, *Dire et ne pas dire*. Principes de sémantique linguistique, Hermann, Paris

Ducrot, Oswald et al., 1980, *Les mots du discours*, Minuit, Paris

Eco, Umberto, 1981, *Significato*, in *Enciclopedia*, III: Ricerca Socializzazione, Einaudi, Torino, p. 831—876

Eco, Umberto, 1975, 1982, *Tratat de semiotică generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București

Eco, Umberto, 1979/1985, *Lector in fabula. Le rôle du lecteur*, Grasset, Paris

Eco, Umberto, 1992, *Les limites de l'interprétation*, Grasset, Paris

Fillmore, Charles J., 1972, *Subjects, Speakers, and Roles* in Harman and Davidson (eds.), *Semantics of Natural Language*.

D. Reidel, Publishing Company, Dordrecht-Holland, p. 1—24

Fillmore, Charles, 1976, *Pragmatics and the Description of Discourse* în vol. *Pragmatik/Pragmatics*, Siegried, J. Schmidt, (ed.) II, München, p. 83—105

Fillmore, Charles, 1985, *Linguistics as a Tool for Discourse Analysis*, in van Dijk (ed.), *Handbook of Discourse Analysis*, vol. 1, p. 11—39,

Florea, Ligia, 1982, *Pour une grammaire du discours dialogué. Le couple question/reponse*, în RRL, XXVII, nr. 5, p. 447—455

Frochot, Marcel, 1990, *Le traitement des connecteurs /et/, /alors/, /après/*, en cours de lecture du récit. Etude en temps réel chez des enfants de CEI (8 ans) et de CMI (10 ans), in „Cahiers de Linguistique Française", 11, p. 259—278

Gălățanu, Olga, 1985, *Pragmatica lingvistică*, în „Revista de Filosofie", XXXII, nr. 6, p. 554—557

Genette, Gérard, 1966/1981, *Frontières du récits*, in Communications" 8, p. 158—169

Genette, Gérard, 1972, *Figures* III, Éditions du Seuil, Paris

Gologan-Costea, Daniela, 1978, *Discursuri descriptive și definitorii*, SCL, XXIX, nr. 2, p. 125—142

Golopenția Eretescu, Sanda, 1978, *Analiza contrastivă și semiotică* în SCL, XXIX, nr. 1, p. 3—17

Gorăscu, Adriana, 1980, *Le proforme: anafora o deissi?* RRL, XXV, nr. 6, p. 505—509

Greimas, A.J., 1966, *Sémantique structurale*, Larousse, Paris

Greimas, A.J., 1970, *Du sens*, Seuil, Paris

Greimas, A.J. 1976, *Sémiotique et sciences sociales*, Seuil, Paris

Greimas, A.J. et Courtés, J., 1979, *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Classiques Hachette, Paris

Greimas, A.J., 1983, *Du sens. II Essais sémiotiques*, Seuil, Paris

Groeben, Norbert, 1978, *Psihologia literaturii*, Știința literaturii între hermeneutică și empirizare, Ed. Univers, București

Gruiță, Gligor, 1980, *Conective gramaticale — conective semantice*, în LR, XXIX, nr. 6, p. 597—603

Guțu Romalo, Valeria, 1985, *În problema raportului dintre sensul enunțului și componentele sale*, în LR, XXXIV, nr. 5, 404—408

Habermas, Jürgen, 1983, *Cunoaștere și comunicare*, Ed. Politică, București

Halliday M.A.K., Hasaan, R., 1976, *Cohesion in English*, Longman, London

Hodiș, Viorel, 1990, *Apoziția și propoziția apozitivă*, Editura Științifică, București

Hrushovski, Benjamin, 1983, *Segmentation and motivation in the text continuum of literary prose: The first episode of War and Peace*, in *Russian Poetics* (Thomas Eekman, Dean S. Worth-eds), UCLA SLAVIC STUDIES, Los Angeles, vol. 4, p. 117—146

Jackson, Leonard, 1991, *The poverty of structuralism. Literature and Structuralist Theory*, London and New-York

Jacques Francis, 1983, *La mise en communauté de l'énonciation*, in „Langages", 70, p. 47—71.

Jacques, Francis, 1985, *L'espace logique de l'interlocution. Dialogiques*, II, PUF, Paris

Jakobson, Roman, 1963, *Essais de linguistique générale*, Editions de Minuit, Paris

Jakobson, Roman, 1972, *Poezia gramaticii și gramatica poeziei*, în vol. *Poetică și stilistică*. Orientări moderne. Ed. Univers București, p. 359—369

Kerbrat-Orecchioni, Catherine, 1986, *«Nouvelle communication» et «analyse conversationelle»*, în „Langue française", 70, p. 7—25

Kerbrat-Orecchoni, Catherine, 1990, *Les interactions verbales*, Tome I, Armand Colin Editeur, Paris

Kesik, Marek, 1989, *La cataphore*, PUF, Paris

Kleiber, Georges, 1981, *Problèmes de référence: descriptions définies et noms propres*, Klincksieck, Paris

Kleiber, Georges, 1990, *Marqueurs référentiels et processus interprétatifs: pour une approche „plus sémantique"*, în *„Cahiers de Linguistique Française"* 11, p. 241—258

Klinkenberg, J.-M., 1987, *Rhétorique*, în vol. *Méthodes du texte. Introduction aux études littéraires*, Ed. Duculot, Paris-Gembloux, p. 29—47.

Labov, William, și Waletzky, Joshua, 1967/1981, *Analiza narativă: versuri orale ale experienței personale*, în Borcilă și McLain (eds.) p. 261—303

Leech, Geoffrey, 1974, *Semantics*, Pelican Books, Middlesex

Levin, S.R., 1971/1981, *Analiza comprimării în poezie*, în Borcilă și McLain (eds.), p. 114—136

Levinson, C. Stephen, 1983/1984, *Pragmatics*, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York

Lotman, Y.M., 1976, *Une modèle dynamique du système sémiotique*, în vol., *Travaux sur les systèmes de signes*, École de Tartu, Editions Complexe, Bruxelles, p. 77—93
Lundquist, Lita, 1983, *L'analise textuelle. Méthode, exercices*, CEDIC, Paris
Luscher, J.-M., Moeschler, J., 1990, *Approches derivationelles et procédurales des opérateurs et connecteus temporels: les exemples de* et *de* enfin, în „Cahiers de Linguistique Française", 11. p. 77—104
Manea, Dana, 1986, *„Actualizare"* și *„activizare" semantică în Psalmul VIII (Pribeag în ses...)* de Tudor Anghezi, în vol, *Analize de texte poetice.* (ed. I. Coteanu), p. 64—72
Manoliu, Maria, 1968, *Le subsitut et les éléments conectifs-itératifs*, CLTA, 5, p. 117—126
Marcus, Solomon, 1978, *Lingvistica povestirii*, în SCL, XXIX, nr. 2, p. 153—164
Marcus Solomon (ed.), 1985, *Semnificație și comunicare în lumea contemporană*, Ed. Politică, București
Martin, Robert, 1983, *Pour une logique du sens*, PUF, Paris
Măgureanu, Anca, 1981, *Aspecte semantice ale constituirii textului*, în Coteanu,, I. și Wald, Lucia (eds.), *Semantică și Semiotică*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București
Măgureanu, Anca, 1982, *Lingvistica textului și incidențele ei pedagogice*, SCL, XXXIII, nr. 1, p. 73—76
Măgureanu, Anca, 1983, *Pragmatica și sensul lexical*, în SCL, XXXIV, nr. 5, p. 437—441
Metzeltin, Michael, 1985, *Tema, rema, tematica, strategie testuali e dinamismo communicativo*, în vol. *Tema-Rema in Italiano, Theme-Rheme in Italian* (Harro Stammerjohann-ed.), Tübingen, p, 275—288
Metzeltin, Michele, 1986, *Osservazioni sulla densità semantica di un linguaggio settoriale*, in Wolfgang U. Dressler et alli (eds.), *Parallela 3*, Gunter Narr Verlag, Tübingen
Mihailă, Ecaterina, 1986, *Imaginary poetic objects — Outcome of a resemiosis process*, RRL, XXXI, nr. 4, p. 335—343
Mihăilă Ecaterina, 1992, *„Expectație"* și *„intenționalitate". Considerații asupra cărții Introducere în teoria textului de Emanuel Vasiliu*, în SCL, XLIII, nr. 2, p. p. 191—202
Milaș, Constantin, 1986, *Sincope sintagmatice regresive*, CL, XXXI, nr. 2, p. 130—135
Mincu, Marin, 1983, *Semiotica literară italiană*, Editura, Univers, București

Moeschler, Jacques, 1989 (a), *Modélisation du dialoque*, Représentation de l'inférence argumentative, Hermes, Paris
Moeschler, Jacques, 1989 (b), *Marques linguistiques, interpretation pragmatique et conversation*, în „Cahiers de linguistique française", 10, p. 43—76
Neț, Mariana, 1983, *Types of Referents of the Artistic Text*, RRL, CLTA, XX, p. 55—58
Neț, Mariana, 1985, *Aspecte ale relației text-figură în discursul poetic*, SCL, XXXVI, nr. 5, 431—438
Nølke, Henning, 1990, *Pertinence et modalisateurs d'enonciation* în „Cahiers de Linguistique Française", 11, p. 105—126
Oehler, Klaus, 1985, *Compendiu al semioticii lui Peirce*, în Marcus (ed.), p. 56—70
Oltean, Ștefan, 1981, *Structura narativă în discursul indirect liber — o descriere a categoriei*, în CL, XXVI, nr. 2, p. 207—215
Parain, Brice, 1942, *Recherches sur la nature et les fonctions du langage*, Paris
Parret, Herman, 1983, *Semiotics and Pragmatics. An Evaluative Comparison of Conceptual Frameworks*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia
Pavel, Toma, 1968, *Fragmente despre cuvinte*, Editura Pentru Literatură, București
Peirce, 1955, *Philosophical Writings of Peirce (= Phil. W.)* (Selecție și Introducere de Justus Buchler), New York
Peirce, Charles S., 1990, *Semnificație și acțiune*, (Prefață de Andrei Marga), Editura Humanitas, București
Petőfi, János, S., 1975, *Vers une théorie partielle du texte*, (Papiere zur Textilquistik, vol. 9), Helmut Buske Verlag Hamburg
Petőfi, János S., 1980, *Representation Languages and their Function in Text Interpretation*, in Eikmeyer, H.—J., Heydrick, W., Petőfi, J.S., (eds.), *Some Aspects of Formal Foundations in Text Semantics*, Universität Bielefeld, p. p. 73—132
Petőfi, S. János, and Sözer, Emel, 1988, *Static and Dynamic Aspects of Text Constitution*, in *Text and Discourse Constitution*, (ed. by J.S. Petöfi), Walter de Gruyter, Berlin, New York, p. 440—477
Petőfi, S. János, and Olivi, Terry, 1989, *Understanding literary texts*, in *Comprehension of Literary Discourse*, (ed. by Dietrich Meutsch and Reinhold Viehoff), Walter de Gruyter, Berlin, New York, p. 190—225

Petrescu, Ioana Em., 1985, *Conceptul de „text" în viziune deconstructivistă*, în *SP(2), Textul și coerența*, (ed. C. Vlad), Cluj-Napoca, p. 70—86

Plett, Heinrich F., 1983, *Știința textului și analiza de text*, Semiotică, lingvistică, retorică, Ed. Univers, București

Polanyi, Livia, 1982, *Literary complexity in Everyday Storytelling*, în Tannen (ed.), p. 155—170

Pop, Liana, 1989 (a), *Délinéarisation du texte par la lecture*, în RRL—CLTA, XXVI, nr. 2, p. 113—121

Pop, Liana, 1989, (b), *Les opérations discursives dans une description plurinivellaire*, în RRL XXXIV, nr. 5, p. 483—493

Posner, Roland, 1985, *La syntactique: Sa relation à la sémantique et la pragmatique, à la morphologie et la syntaxe, et à la syntagmatique et la paradigmatique*, în H. Parret/H.—G. Ruprecht (éds.), *Exigences et perspectives de la sémiotique*. Recueil d'hommages pour A.J. Greimas, Amsterdam, Philadelphia p. 73—96

Reboul, Anne, 1989, *Résolution de l'anaphore pronominale: sémantique et/ou pragmatique*, în „Cahiers de Linguistique Française", 10— p. 77—100

Riffaterre, Michael, 1979, *La production du texte*, Seuil, Paris

Riffaterre, Michael, 1983, *Sémiologie de la Poésie*, Seuil, Paris

Rovența-Frumușani, Daniela, 1984, *Remarques sur la coherence dans le discours scientifique*, în RRL XXIX, nr. 2, p. 149—158

Rovența-Frumușani' Daniela, 1985, *Recitindu-l pe C.S. Peirce sau pragmatica de la acțiune la interacțiune*, în „Revista de Filosofie", XXXII, nr.6, p. 558—561

Rubattel, Christian, 1986, *La structure de l'énoncé minimal comme condition d'accès aux stratégies interprétatives*, în „Cahiers de Linguistique Française", 7. p. 135—148

Rubattel, Christian, 1988, *Structure sintaxique et forme logique des unités discursives monologiques*, în „Cahiers de Linguistique Française", 9, p. 7—25

Șabršula Jan, 1992, *Le signe synallagmatique. Ses Synergies*, în CL, XXXVII, nr. 1, p. 21—28

Scinto, Leonard F. M., 1983, *Functional Connectivity and the Communicative Structure of Text*, în Petőfi, J.S. and Sözer, Emel (eds.), *Micro and Macro Connexity of Text*, H. Buske, Hamburg, p. 73—115

Searle, John, R., 1976, *A classification of illocutionary acts*, în „Language in Society", nr. 5, Cambridge University Press, p. 1—25

Searle, John R., 1982, *Sens et expression*, Études de théorie des actes de langage, Les Éditions de Minuit, Paris

Sperber, Dan et Wilson, Deirdre, 1989, *La pertinence. Communication et cognition*, Les Editions de Minuit, Paris

Stati, Sorin, 1990, *Le transphrastique*, Presses Universitaires de France, Paris

Szabo, Zoltán, 1985, *Coeziunea textului și analiza stilistică*, în *Semiotică și Poetică (2). Textul și coerența* (ed. Carmen Vlad), Tipografia Universității Cluj-Napoca p. 87—103

Șerban, Felicia, 1984, *Monolog și dialog în poezia lirică — Pseudodialogul*, în vol. *Semiotică și Poetică (1). Contribuții la studiul dialogului* (ed. Carmen Vlad), Tipografia Universității, Cluj-Napoca

Tannen, Deborah (ed.), 1982, *Spoken and Written Language*, Exploring Orality and Literary. Seria „Advances in Discourse Processes", vol. IX, ABLEX Publishing Corporation, New Jersey

Tannen, Deborah, (ed.), 1984, *Coherence in Spoken and Written Discourse* Seria „Advances in Discourse Processes", vol. XII, ABLEX, Publishing Corporation, New Jersey

Tannen, Deborah, 1984, *Spoken and Written Narrative in English and Greek*, in Tannen (ed.), 1984, p. 21—41

Tasmowski-De Ryck, Liliane, 1987, *La reduplication clitique en roumain* in *Akten der Theodor Gartner-Tagung* (Rätoromanisch und Rumänisch), G.A. Plangg și M. Iliescu (eds.), Innsbruck, p. 373—399

Tasmowski-De Ryck, Liliane, 1990, *Lés démonstratifs français et roumains dans la phrase et dans le texte*, in „Langages", 97, p. 82—99

Theban, Laurențiu, 1968, *Perspectiva liniară a propozițiilor trimembre* în SCL, XIX, nr. 4, p. 307—315

Theban, Laurențiu, 1971, *Aspects noveaux de la théorie le la syntaxe*, RRL, XVI

Theban, Laurențiu, 1975, *From Creole Syntax to Universal Semantics* in RRL XX, nr. 3, p. 207—224

Theban, Laurențiu, 1980, (a), *Pour une sémantaxe roumaine*, in RRL, XXV, nr. 1, p. 23—36

Theban, Laurențiu, 1980 (b), *Les structures profondes (sémantiques) du Journal indien d'Alexandru Rosetti*, în RRL, XXV, nr. 6, p. 609—620

Titzmann Michael, 1979, *Text vs Sentence (With a view towards a unified theory of pragmatics and semantics)* in *Text vs*

Sentence. Basic questions in textlinguistics, J. S. Petöfi, ed., Buske, Hamburg, p. 101—122

Todorov, Tzvetan, 1966/1981, *Les catégories du récit littéraire*, in „Communications" 8, p. 131—157

Tuțescu, Mariana, 1980, *Propositions vs phrase vs texte*, în RRL, XXV, nr. 5, p. 413—421

Vaina, Lucia, 1983, *L'homme predateur versus texte proie.* Une approche actiologique de la narration, Communication, and Cognition, Ghent

Vasiliu, Emanuel, 1970, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Editura Academiei, București

Vasiliu, Emanuel, 1977, *Semn, sens, referință*, în „Probleme de lingvistică generală", vol. V, p. 105—115

Vasiliu, Emanuel, 1978, *Preliminarii logice la semantica frazei*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București

Vasiliu, Emanuel, 1983, *Semantică, normă și efect de stil*, SCL, XXXIV, nr. 5, p. 461—465

Vasiliu, Emanuel, 1990, *Introducere în teoria textului*, Editura Științifică, București

Vianu, Tudor, 1956, *Contexte legate și nelegate din punct de vedere stilistic*, în LR, V, nr. 3, p. 16—24

Vianu, Tudor, 1966, *Observații asupra refrenului*, în vol. *Studii de poetică și stilistică* (T. Vianu, Al. Rosetti, M. Pop eds.), EPL, București, p. 9—28

Vlad, Carmen, 1982 (a) *Semiotica criticii literare*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București

Vlad, Carmen, 1982, (b), *Perceptive Levels in a Stratified Representation of Text*, în RRL, XXVII, nr. 4, p. 315—323

Vlad, Carmen, 1985, *Sensuri și funcții ale persoanei întîi în textul narativ: Hanu Ancuței*, în vol. *Semiotică și poetică (2). Textul și coerența* (ed. Carmen Vlad), Cluj-Napoca, p. 104—141

Vlad, Carmen, 1989, *Rumänisch: Textilinguistik*, in Holtus, G., Metzeltin M., Schmidt, C. (eds.), *Lexicon der Romanistischen Linguistik*, vol. III, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, p. 126—137

Vlad, Carmen, Tămîian, Emma, 1990-a, *Textual Semiotics of Proper Names in Romanian Poetry*, in „S-European Journal for Semiotic Studies", Wien, Barcelona, Budapest, Perpignan, p. 339—354

Vlad, Carmen, Tămâian, Emma, 1990-b, *Numele propriu în dimensiunea sintactică a textului poetic*, în CL, XXXV, nr.2, p. 153—159

Vlad, Ion, 1981, *Cărțile lui Sadoveanu* Ed. Dacia, Cluj-Napoca
Vulpe, Magdalena, 1980, *Subordonarea în frază în daco-română vorbită*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București
Vultur, Smaranda, 1985, *Intertextualitatea ca principiu de funcționare a textului literar*, în SCL, XXXVI, 1985, nr. 1, 52—63
Vultur, Smaranda, 1986, *La place de l'intertextualité dans les théories de la perception du texte littéraire*, CREL, nr. 3, p. 103—108
Vultur, Smaranda, 1992, *Infinitul mărunt*, Editura Cartea Românească, București
Wenrich, Harald, 1973, *Le r écit et le commentaire* (traduit de l'allemand), Éditions du Seuil, Paris
Wilson, Deirdre, Sperber, Dan, 1990, *Forme linguistique et pertinence*, in „Cahiers de linguistique française", 11, p. p. 13—35
Winner, Thomas G., 1983, *The pragmatics of the literary arts; The language of literature and the decoding of literary text* in *Russian Poetics*, UCLA SLAVIC STUDIES, vol. 4, Los Angeles, p. 503—514

BCUJAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SUMAR

Cap. I. „PULSUL" ACTUAL AL LINGVISTICII 5
Note 14

Cap. II. BAZELE SEMIOTICE ALE TEXTUALITĂȚII . . . 16
1. Text și comunicare 16
2. Text și textualitate 26
3. Sensul textual și caracteristicile lui 39
4. Enunțul, mărturie a textului 50
Note 62

Cap. III. ELEMENTE DE ANALIZĂ LINGVISTICĂ A TEXTULUI 67
1. Considerații metateoretice 67
2. Continuitate textuală sau coeziune 70
3. Configurativitatea semantică a textului. 89
4. Referință, coerență și globalitate 98
5. Statutul textual narativ al persoanei I. 122
6. Considerații de teorie semantică a textului poetic . . 138
Note 151

Cap. IV. SENSUL, ÎNTRE EVANESCENȚĂ ȘI PREZENȚĂ . 158
1. Dinamica sensului și semnificația poetică: *Replici* de Mihai Eminescu 158
2. Comprimarea expresiei și densitatea de sens: *Trei fețe* de Lucian Blaga 166
3. Tropismul semantic și fluiditatea rolurilor lui EU în *Hanu Ancuței* de Mihail Sadoveanu 172
4. „Textul — iceberg" 191
Note 195
Bibliografie 200

MEANING AS AN ESSENTIAL DIMENSION OF TEXT

CONTENTS

I. THE "PULSE" OF CONTEMPORARY LINGUISTICS . . . 5
Notes 14

II. THE SEMIOTIC BASES OF TEXTUALITY 16

1. **Text and communication** 16
Verbal communication: interaction and symbolic mediation. Text as communicative product and process. Text and context. Linguistics and pragmatics

2. **Text and textuality** 26
The semantic ambivalence of text. The rigidity of Morris tridimensional semiotics. Textual semiosis and the Peircean model. The immediate interpretant and textuality: communicativeness, reference and linearity. Other views of textuality . . . . . .

3. **Textual meaning and its characteristics** 39
Sense, actualization and interpretation. Definition of textual meaning: (i) its reticular character, (ii) inferential character, (iii) multicode or "volumic" character, (iv) synergetic character

4. **Utterance as testimony of text** 50
The sentence (=T_1) utterance (=T_2) relation. Interpretation samples from utterance perspective. Types of utterance and/or textual meaning
Notes 62

III. ELEMENTS OF THE LINGUISTIC ANALYSIS OF TEXT 67

1. **Metatheoretical considerations** 67
(Linguistic) analysis vs (semiotic) interpretation

2. **Textual continuity or cohesion** 70
Textual and/or pragmatic connectors; substitutes or

pro-forms; recurrence; ellipsis; thematic cohesion. Sequential analysis of a paragraph from *The stranger* by A. Camus

3. **The semantic configuration of text** 89

A sign model of text (the "Petofi, Sozer, Olivi" model). Configuration and the world — text relation. Configuration and textual meaning. Location of configuration in the *dictum*

4. **Reference, coherence, global meaning** 98

Phases of textual referring. *Referent* and textual reference. *Intratextual reference*. The discursive configuration of a referent (in descriptive and poetic textual structures). Other (linguistic) semantic operations. *Coherence*, a pragmatical-semantic textual property. *Global meaning*, a syntactical-semantic property

5. **The narrative-textual status of the first person** 122

Linguistics and narrativity. The category of person and narrative discourse. "I" and its semiotic status. *Identity —otherness* in the narrative meaning of the first person. "I_0" of the narrative act or the narrator "I". "I_1" of the narrated world: acting agent and/or narrative agent

6. **Semantic theory considerations on the poetic text** 138

Grammar and poetics. „Imagined world" or possible world. Poetic reference and fictionality. A type of referential ambignity. The textual function of proper names in poetry

Notes 151

IV. MEANING AS EVANESCENCE AND PRESENCE . . . 158

1. **Dynamics of meaning and poetic significances REPLICI (Replies) by Mihai Eminescu** 158

2. **Compression of expression and density of meaning: TREI FEȚE (Three Faces) by Lucian Blaga** 166

3. **Semantic tropism and fluidity of the roles of the "I" in HANUL ANCUȚEI (Anuța's Inn) by Mihai Sadoveanu** 172

4. **The "Iceberg text"** 191

Notes 195

References 200

Lector: VIORICA MĂRII
Tehnoredactor: A. MOLNAR
Corector: VIRGINIA SUCIU POP

Apărut: 1994. Bun de tipar: 15.09.1994. Comanda nr. 3501.
Coli de tipar: 13,5. Hîrtia: velină 70 g/mp. Format: 54×84/16.

Tiparul executat sub comanda nr. 193
la Imprimeria „ARDEALUL" Cluj,
B-dul 21 Decembrie nr. 146
ROMÂNIA

RON 5,00

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASICENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE
RON 5,00

Mărturie a libertăţii omului ca fiinţă culturală, singura în stare să creeze, textul uneşte sau desparte, încântă sau mâhneşte, însoţind fiinţa în toate stările, acţiunile şi evenimentele existenţei, pentru a o face părtaşă, cu umilinţă sau trufie, la sensul lumii.

EDITURA DACIA

Lei 1200

ISBN 973-35-0408-4

BCUJAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY